

Традиції поліського серпанку

Костюк Лариса,
Букайло Уляна

Костюк Лариса,
Букайло Уляна

Традиції
поліського
серпанку

Костюк Лариса
Букайло Уляна

**ТРАДИЦІЇ
ПОЛІСЬКОГО СЕРПАНКУ**

УДК 745.52
ББК 85.12 (4Укр)
К 727

Костюк Л. К. Традиції поліського серпанку : історико-краєзнавчий нарис / Л. К. Костюк, У. А. Букайло / Вступна стаття кандидата мистецтвознавства С. В. Виткалова. – Рівне : ПП «М.Дятлик», 2015. – 152 с.; іл.

Розглядається унікальний вид традиційного ткацтва населення північних районів Рівненщини – поліський серпанок: розкрито сутність цього виду декоративно-ужиткового мистецтва, його основні форми прояву, а також на прикладі творчого доробку провідних майстринь с. Крупове Дубровицького району Рівненщини Уляни Петрівни Кот, Ніни Мусіївни Дем'янець, Ольги Миколаївни Придюк, Ніни Михайлівни Рабчевської та майстрів молодшої генерації, проаналізовано художні здобутки в цьому виді національного рукомета.

Значна частина матеріалу відображає процеси відродження, збереження і побутування серпанкового ткацтва в с. Крупове, переростання ткацтва з ремесла в художню творчість. Подано достатньо оригінальний візуальний ряд, який допоможе краще зрозуміти специфіку цього виду художньої діяльності та побачити зразки оригінальної художньої роботи.

Для працівників культури і мистецтва, майстрів народної творчості, учнів і студентів та усіх, хто цікавиться українським традиційним ткацтвом.

Рецензенти: професор Львівської національної академії мистецтв, Заслужений діяч мистецтв України Токар М. В., завідувач відділу етнографії КЗ «Рівненський обласний краєзнавчий музей» Рівненської обласної ради, Заслужений працівник культури України Українець А.М.

Редактор – завідувач кафедри культурології і музеєзнавства Рівненського державного гуманітарного університету, проф. Виткалов В. Г.

Рекомендовано до друку КЗ «Рівненський обласний центр народної творчості» Рівненської обласної ради

Відповідальний за випуск Васечко Ф. Ф.

ISBN

© Костюк Л.К., Букайло У.А., 2015 р.

© КЗ «Рівненський обласний центр народної творчості» Рівненської обласної ради

Ще одна сходинка на шляху до національної культурної ідентифікації

Специфічною ознакою сучасного життя є повернення українського народу до своїх витоків, намагання зрозуміти сутність того, що відбувається з країною, які мають бути подальші кроки держави і її населення в умовах сьогодення. Адже розуміння сучасних проблем, – це і зміна ставлення до них, і активізація власної участі у тих соціально-культурних перетвореннях, які розгортаються сьогодні в країні. І в таких випадках українці завжди зверталися до історії, яка має чимало прикладів тотожної організації своєї життєдіяльності та національного патріотизму в складний для них час.

Звісно, що в одну і ту ж саму річку не можна увійти двічі, однак ще раз поглянути на своє минуле, спробувати віднайти в ньому щось таке, що стане добрим прикладом для власної самоорганізації, допоможе повірити в себе – хіба це не варте уваги?!

Книга, що знаходиться в руках читача, є одним із творчих намагань представників педагогічного складу західноукраїнської інтелігенції відновити в пам'яті старшого покоління минулий культурний досвід, що чимало сотень років побутував на наших землях. Мова в ній йде про унікальний вид декоративно-ужиткового мистецтва – поліський серпанок – вид художнього ткацтва, з яким пов'язана минула слава північних районів Рівненщини.

Характерною ознакою цієї книги є також і її документальність, знання авторами специфіки життєдіяльності краю, носіїв його культурної спадщини, ментальних ознак цього населення загалом. Але головне в ній – бажання авторів, які значною мірою причетні до окреслених у виданні питань своїм народженням та різноплановою участю у функціонуванні традиційної культури північних областей Рівненщини, донести до чита-

ча оригінальну спадщину своїх земляків, розкрити в цій книзі все те, що чимало років зберігалось і культивувалось на цих історичних землях України.

А для молоді книга стане черговим нагадуванням про минулу славу наших предків, здоровий спосіб життя, безліч звичаїв і обрядів пов'язаних із художньою працею, формою збереження національно-культурної традиції і просування її в світовий культурний простір, оскільки ми цікаві світовій спільноті лише своїм духовним розмаїттям. І саме це активне культурне розмаїття й повинно стати потужною формою протидії глобалізаційним викликам, що активно розмивають наше духовне середовище. І саме воно повинно зберегти українців як оригінальну національно-культурну спільноту.

Побажаю усім, хто читатиме цю книгу, відчувати щире бажання авторів долучитися до збереження й пропагування наших національно-культурних ознак, які завжди нагадуватимуть про край, його працьовитих людей, що своєю повсякденною працею творять оригінальну сторінку вітчизняної історії.

Сподіваюся, що ця книга, а надто вдало підібраний авторами візуальний ряд, допоможе усім, кому не байдужі регіональні культурно-мистецькі проблеми, краще пізнати Рівненщину і стане ще однією сходинкою на шляху розбудови культурного майбуття нашої держави.

Сергій Виткалов – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри культурології і музеєзнавства Рівненського державного гуманітарного університету, член Національної Спілки журналістів України

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

У селі Крупове Дубровицького району Рівненської області проживають шість майстрів декоративно-прикладного мистецтва. Усі вони є членами Національної спілки майстрів народного мистецтва України. Четверо з них: Кот Уляна Петрівна, Дем'янець Ніна Мусіївна, Придюк Ольга Миколаївна, Рабчевська Ніна Михайлівна – майстрині художнього ткацтва, двоє: Стельмашук Любов Василівна, Придюк Зінаїда Володимирівна - вишивальниці. Трьом із них, Кот Уляні Петрівні, Рабчевській Ніні Михайлівні, Стельмашук Любові Василівні присвоєно державні почесні звання заслуженого майстра народної творчості України.

Крім цих, визнаних майстрів народної творчості, майже у кожній крупівській оселі ще зберігаються горизонтальні верстати (кросна чи став, як їх називають на Рівненському Поліссі). При будь-якій необхідності господаря може сісти за верстат і виткати речі для важливої оказії. У кожній з них є власні візерунки для декорування виробів, багато хто з них володіє технологією ткання «поліського серпанку». Бо ткацтво і вишивка в селі – це ідентифікація таланту і працьовитості родини. Ось чому першими навчителями рукомета були бабусі і матусі. Від них у спадок переходив сімейний «почерк» власноруч виготовлених виробів, пісні, приказки і наполегливість в оволодінні майстерністю. Кожна з крупівських жінок прагнула зробити краще, ніж це виходило в інших і вважала себе неперевершеною майстринею.

І ця поліська жадоба до праці, сповнена творчістю і неабияким талантом – характерна риса місцевих жінок. У своїй більшості вони непереборні у бажанні зробити усе якнайкраще. Вони по-доброму заздять іншим, коли ті досягають вершин в оволодінні тим чи іншим ремеслом, і пишаються перед сусідніми селами, що вони - крупівські жінки. Особливо гордяться тим, що до нині у них у селі збережені традиції унікального поліського «серпанку». Розповідають, що колись навіть члени польських королівських і російських царських родин замовляли в їхніх предків серпанкові строї.

«Серпанок» – то гордість не лише Крупового, а й усієї України. Можна натрапити на безліч автентичних виробів в інших етно-регіонах української землі, але справжнє серпанкове ткацтво побачимо лише тут – на Дубровиччині.

Секрет виготовлення цієї дивовижної тканини – прозорої, легкої і невагомої, немов витканої з повітря ранкової літньої прохолоди – бережуть дубровиччани упродовж багатьох століть як скарб духовної культури і народного мистецтва. Крім Крупового, серпанкове ткацтво пам'ятають у Сельці, Ясинці, Лютинську, Орв'яниці, Соломіївці, Мочулищах та ще, можливо, кількох селах поліського краю.

Кажуть, що «серпанкове» ткацтво на Поліссі – це своєрідний ритуал. Для того, щоб вийшов тонюсінький, напівпрозорий, ошатний серпанок, потрібно було володіти неабиякою майстерністю.

«Щоб наткати «серпанку», – ділиться секретами ткаля Ніна Дем'янець, – треба доложити багато труда і терплячки. Починалося усе з того, щоб вирости спеціальні сорти льону, в яких тонке й не вельми високе стебло. Висушени на трави під сонцем гети стебла били пращами і обробляли на терніці. Потом ши раз обробляли трепачкою. Потом вичисували на гребені, а затим щиткою зо щетіни дікого кабана. Для серпанку гето треба було робити

настільки тщательно, щоб як пустить волокна на воду, то вже не було б ніякого сліда» [1].

Особливого статусу набував день, коли ставилися кросна, адже ткали, як правило, з моменту закінчення зимових свят аж до початку польових робіт, оскільки день був більшим. Це обов'язково мався бути жіночий день тижня, аж ніяк не понеділок. А ще дивилися на небо, в якій фазі (чи як говорять - «квартирі») перебував місяць. Намагалися розпочинати в «старіючі» дні, коли місяць був схожий на букву «С», щоб ткалося легко і, щоб полотно було міцне, «крепке». Хату обов'язково протоплювали сухими дровами, щоб прогріти повітря і, щоб нитки не набралися вологості.

Коли натягували основу, сторонніх у хату не пускали - щоб лихе око не зіпсувало роботу. А навивати і затикати кросна, якщо господиня не справлялася, запрошували лише найбільш досвідчених ткаль. Саме так, адже цей етап роботи є надзвичайно складним і від нього залежав подальший результат.

Крім технологічних премудростей ткання «серпанку», від ткалі традиційно вимагалось знання побудови орнаментики на полотні. А це уже сакральна річ. Адже знакова система «серпанкових» узорів черпалася не лише із зразків, що залишилися у спадок від попередників роду, а в хід ішла фантазія майстринь. На рівні підсвідомості зринали неймовірні знаки-символи. Майстрині вплітали у композиційну схему візерунків не лише архаїчні мистецькі першоформи, а й спалахи візерунків пізніших епох. Усе це нуртувало уяву ткаль і вони прагнули зберегти ті орнаментальні смуги «затикане» на готових виробах.

Візерунок починався із першоформи – «крапки», яку побачите на крупівських «серпанках». А якщо з'єднати дві крапки, то виходила «лінія», горизонтальна чи вертикальна. Коли накладати вертикальну лінію на горизонтальну – з'являвся «хрест» – споконвічний знаковий оберіг наших далеких предків, що означав

розвиток усього суцього. А якщо промені хреста заломлювалися, то виходила «сварга», при русі якої утворювався квадрат чи коло. Ось так творилися перші мистецькі форми, так вони лягають у візерунок на сучасне «серпанкове» полотно.

«Серпанкові» скарби, що ткалися у праці й терпінні та сокровених мріях поліських жінок, творилися упродовж багатьох століть. До першоформ наверховувалися нові знакові форми. Сьогодні на орнаментальних смугах можемо побачити відгомін прадавніх часів - архаїчний «ромб», - саме такий візерунок споглядала первісна людина на зрізі бивня мамонта. Як ромб, так і квадрат намагалися «засівати» іншими формами, як засівали поле далекі трипільці – землероби, що першими почали обробляти землю на теренах нашої землі.

Квадрати і ромби засівали чоловічими і жіночими «трикутниками», закладаючи в основи цих форм енергію чоловічої сили і жіночої мудрості. Для вираження ритмічності коловороту землеробського календаря, чергування днів напруженої хліборобської праці та духовного відпочинку – в полотно влітали символи восьмипелюсткової зірки, або «осьмиконечник», як говорять на Поліссі. На цих символах відображений лад і темпоритм наших предків, для яких важливою основою буття була гармонія та узгодження розвитку людини з навколишньою природою.

Не забували влітати у візерунки й знаки, що символізують інформацію про продовження роду. Ці знаки будуються на засадах «триєдності», в основу якої покладені давні світоглядні уявлення наших предків про єдність роду. Сьогодні здається дивним, що ця триєдність об'єднує три покоління роду, про які писав Т.Шевченко ще у XIX столітті: і мертвих, і живих, і ненароджених. Ця триєдність вибудовується по вертикалі у три рівні світового дерева, або дерева життя: верх, середина, низ. Сьогодні цю триєдність дерева життя можна побачити на візерунках

крупівських ткаль, де вони на орнаментальній смузі у ритмічній послідовності по вертикалі розміщують три ромби. Виходить знаменита «трійця» - батько, матір і дитина – символ продовження родоvodu, або як говориться на Поліссі «діти будуть».

Можна до безкінечності говорити про ті символічні знаки, які сьогодні прочитуються в орнаментах поліського серпанку, але варто зрозуміти одне: у цій символічній інформаційній системі закладена основа коловороту життя, яке твориться за законами гармонії, взаємозв'язку, розвитку і добра. Зрозуміло, чому майстрині, творячи «затикане» на «серпанку», влітаючи в нього свої думки, вірили, що усе буде добре. Ось вам і розгадка сакральної таємниці рукомесла поліських ткалетворців. Лише завдяки незліченним повторенням знаків на полотні, їх темпоритму і кольору стверджується художня традиція і передається з покоління в покоління, удосконалюючись на різних етапах розвитку культури предків і набуваючи сьогодні чарівної довершеності.

Поліські жінки розуміються на природних кольорах. Пригадується бабуса (вона проживала одноосібно на хуторі в одному з північних районів Рівненщини), яку чергове запитання етнографів: «Чому призьбу своєї хати пофарбували в жовто-блакитні барви?» не збило з пантелику і старенька відповіла дуже просто: «Бо гарно». В красі і світлі «серпанку» крупівські майстрині черпають своє натхнення і продовжують ткати прекрасні рушники, костюми, сорочки, намітки усіма відтінками червоного, лаконічно розставляють акценти чорними лініями, а якщо душа співає – то обов'язково виринають на полотні синьо-блакитні барви, схожі на квіти льону. І цим усе сказано.

Сьогодні цією кольоровою довершеністю, самотністю, красою і серпанковою легкістю, характеризуються вироби крупівських майстринь. В їхніх руках давнє ткацьке ремесло переросло у творчість. В усьому поліському регіоні лише в с. Крупове

ручне ткацтво з побутового й ужиткового переросло в художнє і отримало визнання на рівні держави і світу.

Про майстерність крупівських творців серпанку знають не лише в Україні, вона полонить знавців народного мистецтва в Білорусі, Польщі, Росії, Франції, Швейцарії, США та інших країнах світу. Вироби наших землячок належать до найвдалиших репрезентантів поліського ручного ткацтва. Майстри-ні-ткалі не тільки продовжують справу батьків, а й збагачують мистецтво ткання новими формами і наповнюють його новим змістом.

Велика кількість тканих виробів ще зберігається у скринях-кухрах жителів Крупового. Багато унікальних тканих речей передано у спадок дітям та онукам, які тішаться отриманими раритетами. А деколи із «серпанкових» бабусиних наміток шиються прекрасні сукні, які «дивляться» дуже стильно. Значна кількість одиниць тканих рушників, сорочок, фартухів, спідниць і просто наміток закуплена у жителів села працівниками Національного музею народної архітектури та побуту України в Пирогово, Сарненського, Рівненського, Львівського, Мінського краєзнавчих музеїв і колекціонерами старовини. Але задовольняючи запити заїжджих колекціонерів, крупівські майстрині не розгубили упродовж минулого століття свої традиції, не забули їх, не продали, не проміняли, а зберегли. Зберегли, відродили і розвивають. Як доказ – досягнення майстринь села у царині художнього ткацтва. Є чому повчитись у них, зокрема мистецтву створення сучасного «серпанку» на основі вивчення старовинного. І успіхи ткаць вражаючі. Свідчення цьому – чисельні запрошення на найрізноманітніші виставки та вернісажі, що відбуваються в Україні і сусідніх країнах.

Феномен поліського «серпанку» – унікального явища в українському народному мистецтві – потребує досконалого аналізу

та осмислення. Окремі фрагменти цього феномену уже введені до наукового обігу дослідниками української етнокультури Степаном Шевчуком [2], Василем Скуратівським [3], Лідією Орел [4], Адамом Жуком [5], Раїсою Тишкевич [6], Іриною Локшук [7], Аллою Українець [8] та ін. [9]. Праця «Традиції поліського серпанку», що знаходиться у Ваших руках, є ще однією спробою осмислення того, як варто берегти і розвивати своєрідність української культури, щоб не загубитися на постмодерністських роздоріжжях швидкоплинного ХХІ століття.

-
1. Записано зі слів Ніни Мусіївни Дем'янець (1937 р. н.) 27.11.2014 р.
 2. Шевчук С. І. Поліські узори / С. І. Шевчук // Червоний прапор. – 1980. – 16 берез.; Шевчук С. І. Мудрослів'я Уляни Кот / С. І. Шевчук // Зміна. – 1986. – 24 черв.; Шевчук С. І. Уляна Кот у США / С. І. Шевчук // Червоний прапор. – 1988. – 30 лип.; Шевчук С. І. Жертовність для утвердження України / С. І. Шевчук. – Рівне : Волинські обереги. 2002. – 100 с.; Шевчук С. І. Паремійні перлини Волині та Полісся / С. І. Шевчук // Поліссязнавство : наукові фольклорно-етнологічні та мистецтвознавчі студії / Упорядн. С. Шевчук. – Рівне : Волинські обереги, 2005. – С. 25–49.
 3. Скуратівський В. Берегиня / В. Скуратівський. – К. : Рад. письменник, 1987. – 276 с.
 4. Орел Л. Г. Поліський серпанок / Л. Г. Орел // Народна творчість та етнографія. – 1980. – №3, №5; Орел Л. Чарівне веретено / Л. Г. Орел // Чарівне веретено. Нариси / Упоряд. А. Данилюк. – Л. : Каменярь, 1990. – С. 31–36.
 5. Жук А. К. Сучасні українські художні тканини / А. К. Жук. – К. : Наук. думка, 1985. – 117 с.

6. Тишкевич Р. К. Традиційні промисли та ремесла Рівненського Полісся / Р. К. Тишкевич // Матеріали І-ІІІ наук.-краєзн. конф. «Острог на порозі 900-річчя» (1990–1992) / Ред. В. Сорочук. У 2 ч. – Сокаль : Вісник, 1992. – Ч. 2. – С. 55–59; Тишкевич Р. Поліська намітка / Р. К. Тишкевич // Волинські дзвони. – 1995. – № 1. – С. 34–38; Тишкевич Р. К. «Поліський серпанок» у свідомості місцевих жителів / Р. К. Тишкевич // Декоративно-прикладне мистецтво Рівненщини: колективна моногр. / упорядник і наук. ред. – проф. Виткалов В. Г. – Рівне : ПП ДМ, 2010. – С. 58–65.
7. Локшук І. М. Збереження та розвиток традиційного серпанкового ткацтва села Крупове – передумова для вдосконалення і збагачення творчих здібностей молоді / І. М. Локшук // Матеріали ІІІ Всеукр. наук.-метод. конф. «Духовно-творчий потенціал студентської молоді : психолого-педагогічні проблеми формування та реалізації». 18–20 травня 2006 р. – Рівне : РДГУ, 2006. – С. 159–162; Локшук І. М. Традиційне художнє ткацтво Рівненського Полісся : культурно-мистецький аспект / І. М. Локшук // Декоративно-прикладне мистецтво Рівненщини: колективна моногр. / упорядник і наук. ред. – проф. Виткалов В. Г. – Рівне : ПП ДМ, 2010. – С. 7–21; Локшук І. М. Осередки традиційного художнього ткацтва Рівненського Полісся кінця ХІХ – поч. ХХІ століть / І. М. Локшук // Вісник ХДАДМ. Вип. № 7. – Х., 2014. – С. 23–27.
8. Українець А. Майстри унікальних ремесел / А. М. Українець // Вісті Рівненщини. – 2000. – 22 верес.; Українець А. М. Етнографічне обстеження Рівненського Полісся (1987–2001 рр.) А. М. Українець // Поліссязнавство : наук. фольклорно-етнологічні та мистецтвознавчі студії / Упорядн. С. Шевчук. – Рівне : Волинські обереги, 2006. – С. 113–120.

9. Букайло У. А. Джерела тут живильні б'ють / Букайло У. А. // Дубровицький вісник. – 2011. – 15 квітн., 19 травн.; Дем'янчук Г. Поліщуки : ментальність – творчість – національна свідомість. Спостереження й оцінки в російській, польській, українській краєзнавчій літературі / Г. Дем'янчук // Етнокультура Рівненського Полісся і Чорнобильська трагедія. Вип. II. / Гол. ред. В. Сидорук. – Рівне : Україна-синтез, 1997. – С. 176–189; Дудар О. Художнє ткацтво Полісся / О. Дудар // Народні художні промисли України. Зб. наук. пр. / Ред. Ю. Гошко. – К. : Наук. думка, 1979. – С. 69–78; Костюк Л. К. Провідний центр «поліського серпанку» – село Крупове / Л. К. Костюк // Декоративно-прикладне мистецтво Рівненщини: колективна моногр. / упорядник і наук. ред. – проф. Виткалов В. Г. – Рівне : ПП ДМ, 2010. – С. 66–76; Омелянчук І. Поліська казка з Крупового / І. Омелянчук // Урядовий кур'єр. – 2010. – 3 грудн.; Перішкоп І. Крупове – столиця поліського ткацтва / І. Перішкоп // ОГО. – 2011. – 19 травн. та ін.

ДУБРОВИЧЧИНА – КРАЙ ТАЛАНОВИТИХ І ПРАЦЬОВИТИХ ЛЮДЕЙ

Дубровиччина – край зелених дібров, голубих озер і річок, сонячно-золотавого бурштину, працьовитих і щедрих людей, барвистого пісенного фольклору, збережених давніх ремесел і народних традицій. Це – земля вишивальниць, ковалів, стельмахів, гончарів, бондарів, ткаць, різьбярів, травознаїв і народних цілителів.

Серед розлогих луґів і таємничих боліт, у лоні поліських легенд і народних пісень, архаїчних обрядів і ритуалів зростає талант непересічних українців: видатного скульптора, Заслуженого художника України Теодозії Бриж, художника Михайла Конончука, фольклориста і композитора Петра Степанюка, Народного артиста УРСР, керівника Черкаського народного хору Євгена Кухарця, відомих поетес Галини Гордасевич, Лідії Шевело, знаного байкаря і гумориста Петра Красюка, поета і краєзнавця Василя Попенка, лауреата Нобелівської премії в галузі ядерної фізики, відомого французького вченого Георгія Харпака, Заслужених майстрів народної творчості Уляни Кот, Ніни Рабчевської, Любові Стельмашук, майстрів народної творчості Ніни Дем'янець, Ольги Придюк, Зінаїди Придюк, лікаря-терапевта, доктора медицини, дійсного члена УВАН, НТШ І. Базилевича, історика, суспільствознавця, доктора історичних наук В. Чишка, доктора історичних наук М. Алексієвця, фізика, доктора фізи-

ко-математичних наук В. Савицького, актриси, Заслуженого артиста України Т. Каспрук, співачки, Заслуженого артиста України С. Бабчук та багатьох ін. [1].

Цей перелік можна продовжувати до безкінечності. Одне до-
стеменно зрозуміло, що на цій поліській благодатній землі зро-
стають працюючі люди, які з молоком матері вбирають міль-
йонами частинок своєї душі матрицю генетичного коду предків,
що не скорялися, а завжди вибирали шлях розвитку і збережен-
ня кращих надбань краю. Чого лише вартують історичні постаті
князів Дубровицьких і князів Гольшанських!

Тут панують давні традиції українського народу; велич-
но вшановувати Ісуса Христа та Пресвяту Богородицю, інших
християнських святих. Особливо урочисто святкують Різдво,
Великдень, Трійцю, свята Преображення Господнього, Покрови
Богородиці та ін.

На урочисті святкування і фольклорні фестивалі до Дубро-
виччини приїзять багато гостей, яких місцеві жителі частують
призабутими давніми стравами поліської кухні: пшоняним ку-
лешем, мациком, бульбаниками, перепічками, квашею, варени-
ками з грушами, квасолею з грибами, млинцями на кислому мо-
лоді та іншими оригінальними блюдами.

Дубровиччани запрошують гостей посмакувати такими
оригінальними напоями, як поліська калганівка, журавлинів-
ка, бурштинівка, полинівка і зубрівка! Лише люди із щедрою ду-
шею і щирим серцем уміють так гарно працювати і веселитися.

Серцем цього краю є місто Дубровиця, розташоване по оби-
два береги річки Горині біля впадини в неї Случі. Виникло воно
з мальовничій місцевості, оточеній чудовими дубовими лісами
– «дібровами». І його назву слід шукати в природних умовах тери-
торії. Слово «діброва» («дуброва» – на місцевому діалекті) означає
«дубовий ліс».

Дубровиця належить до найдавніших поселень Волинського Полісся. Археологічні знахідки свідчать, що ця місцевість була заселена в добу неоліту, а в римські часи тут відбувалась жвава торгівля. Адже річка Горинь єднала довколишні поселення через Прип'ять і Дніпро зі світовими торговельними шляхами [2]. Численні знахідки монет із зображенням римських імператорів, знайдені на околицях Дубровиці, переконливо говорять про те, що місцеві товари – бурштин, хутро, збіжжя, мед, віск, риба та інші мали великий попит у заморських купців.

Дата заснування міста Дубровиці, як і ім'я засновника, на жаль, не відомі науці, але, без сумніву, ним може бути один із нащадків Великого князя Київського – Володимира.

Київські князі мали тут свої погости, через які зібрану в зимовий період князівськими дружинниками данину довгими караванами відправляли водними шляхами (Горинь – Прип'ять – Дніпро) до Києва.

У книзі «Твореніє старого отця нашого Кирила, єпископа Туровського», виданій у друкарні Києво-Печерської Лаври 1880 р. сказано, що місто Дубровиця належало до Турово-Пінського князівства. У 1005 р. князь Київський Володимир Святославович заснував єпископську кафедру у Турові, то у переліку міст, які мали б належати до єпископії є Дубровиця [3]. Ця перша згадка про Дубровицю спричинила святкування 1000-ліття міста у 2005 р. [4]. Є й інші літописні згадки про місто, зокрема, в Іпатіївському літописі під 1183 р. згадується Дубровиця. Саме того року Гліб Юрійович – князь Дубровицький – зі своїм полком брав участь у військовому поході на половецького хана Кобяка.

При згадці про місто асоціативно у пам'яті зринає постать ще одного легендарного князя Дубровицького – Олександра, який разом зі своїми воїнами – гордими і відважними поліськими лицарями – в бою з монголо-татарами на річці Калка показа-

ли чудеса героїзму й звитяги. Про це дізнаємося з Густинського літопису у записі під 1223 роком.

У тому військовому поході, за літописними даними, у кривавій битві з монголо-татарами загинуло дев'ять із десяти киево-руських воїнів. Серед загиблих було 12 князів, включно з князем Олександром Дубровицьким. На нашу думку, саме на героїзмі таких князів, як Олександр Дубровицький, плекався патріотизм наших далеких предків. І це знаменно.

Зауважимо, що після монголо-татарської навали Дубровиця в складі Волинської землі у 1321 році загарбана литовським князем Гедиміном і приєднана до Великого князівства Литовського. У той історичний час історія Дубровиці тісно пов'язана з історією ще одного роду – славних князів Гольшанських (Дубровицьких). Були вони нащадками православних литовських удільних князів і долучились до розбудови та розвитку княжого містечка над Горинню. При них воно досягло zenіту своєї величі і слави.

Ці глибоко віруючі князі щедро засівали золоте зерно віри Христової в спраглих душах поліщуків, зводячи в містах і селах, що їм належали, храми, монастирі. Часто залишаючи багатство і славу, представники роду князів Гольшанських ставали духовними пасторами, єпископами, ченцями, черницями. Вони щедро дарували все, що могли, храмам і чернечим обителям, а найчастіше самі були їх фундаторами й будівничими.

Дубровиччани сьогодні пишаються тим, що серед духовних осіб з роду князів Гольшанських були: свята Юліянія, княжна Барбара-монахиня, ієреї – Іоан, Арсеній, Стефан, Данило, Афанасій, інокія Марія, княгиня Анна-схимниця, княжна Анастасія Юріївна Заславська – ігуменя Заславського дівочого монастиря (XVI ст.), Павло Олександрович Гольшанський – єпископ Луцький (1507–1536), Віденський (1536–1555). Родинними зв'язками Гольшанські у XIV–XVI століттях були пов'язані з найвідомі-

мішими і найславетнішими родами тогочасної України, Литви, а пізніше й Польщі.

Як було сказано вище, князівський рід Гольшанських дав світові Анастасію Гольшанську, що благословила і фінансувала переклад Євангелія на «мову народу нашого» – славнозвісне Пересопницьке Євангеліє.

Пишається Дубровиця сьогодні й Святою Дівою Юліянією – княжною Гольшанською – однією із шістнадцяти небесних Покровителів Волинської землі.

Зазначимо, що знатний рід Гольшанських залишив в історії Дубровиччини потужний пласт родовідних традицій шанування старших та наполегливої родовідної праці на ниві духовності поліського краю. Попри усі біди і негаразди, які випадали на долю родини Гольшанських, вони пронесли крізь усі віки хоробрість, духовну доброчесність, освіченість.

Відомо, що у жовтні 2011 р. із благословення Великопреосвященнішого Анатолія, архієпископа Сарненського і Поліського, відбулось святкування 450-річчя Пересопницького Євангеліє в Свято-Миколаївському храмі села Селець, де відслужено акафіст Святої Диви Юліанії при факсимільному Пересопницькому Євангеліє. За сприяння настоятеля храму протоієрея Миколи Іваничка його син Юрій, вихованець четвертого класу Київської семінарії і академії, привіз із Києво-Печерської Лаври факсимільне видання Пересопницького Євангеліє. Дубровиччани мали можливість не тільки побачити, а й вклонитися унікальній пам'ятці – факсимільному Пересопницькому Євангелію, душею і серцем пережити розповідь про історію його видання, ще раз відчувати гордість за землячку Анастасію Гольшанську.

За князів Гольшанських у селах Дубровиччини продовжують розвиватися народні ремесла. Селяни займаються бортництвом, ковальством, гончарством. Особливого поширення

набуває ткацтво, розширюється коло ткаль, які зберігають таємниці києво-руської традиції виготовлення «серпанкового» полотна. Адже серед знатних жінок краю існував попит на тонку і прозору тканину, що світиться як світанок. Можна висловити здогадку, що і княгиня Анастасія Юріївна Гольшанська також поціновувала серпанковий одяг, який був модним серед жінок шляхетного роду.

Після Люблінської унії Дубровиця потрапила під владу Польщі. Вона входила до Брестсько-Литовського воєводства. Наприкінці XVI століття містечко стало називатися Домбровицею. У XVI–XVII ст. це вже було велике, добре забудоване містечко з розвинутими ремеслами та торгівлею, як і більшість північно-західних українських міст, де зосереджувалось виробництво сукон, ковдр, зброї, музичних інструментів, ювелірних виробів.

У той же час у селах Дубровищини зростало значення селянських ремесел, котрі в умовах натурального господарства зберігали художні та виробничі традиції попередніх епох. По селах повсюдно було поширене ткацтво, вишивання, гончарство, бондарство, ковальство. Частину своїх виробів ремісники виготовляли на продаж. Зіткані полотняні тканини переважно йшли на потреби домашнього вжитку. Святковий вишуканий «серпанок» мав попит серед купців, які перепродували його в інших землях Речі Посполитої.

Після входження частини українських земель до складу Російської імперії, Дубровицю було віднесено до категорії містечок. У 1795 р. воно стає волосним центром Домбровицького (Дубровицького) округу Волинського намісництва. З 1797 р. містечко входить до Ровенського повіту Волинської губернії. Проте з-поміж інших поліських поселень містечко нічим особливим не вирізнялося. Хіба що знаменитістю славилася так звана «литовка» – дорога від Пінська до Дубровиці. Адже тут схрещувалися два

торговельних шляхи між півднем і північчю Росії. Вони пролягали через поліські болота і пуці. Перший ішов від Дубровиці через Бережницю, Степань, Деражне до Дубно – так званий Волинський тракт, другий – через Сарни, Березне, Корець, Звягель (нині Новоград-Волинський), Житомир до Бердичева [5]. Наявність торговельних шляхів сприяла розвитку народних ремесел, мануфактур та торгівлі.

У Дубровиці з 1809 р. працювала графська суконна мануфактура, яку обслуговували 12 робітників-кріпаків, а у 1816 р. їх було вже 86. Протягом року ткали 4136 аршинів сукна.

У навколишніх селах розвивалися промисли: шевство, кравецтво, кушнірство, ткацтво. Ремісники свої вироби розносили по навколишніх ярмарках. Особливим попитом користувалося виткане полотно з льону. Поліські жінки не забували і про «серпанкове» ткацтво. Майже кожна дубровицька родина завжди мала у своїх кухрах «серпанкові» намітки, фартухи, сорочки. Якщо виникала необхідність, то «серпанкові» вироби продавали на ярмарках. Ярмаркували як у Дубровиці, так і в інших поліських містечках. На початок XX століття у Дубровиці проживало 4475 жителів і працював торговий центр [6].

Упродовж XX століття в результаті політичних перипетій влада на Дубровиччині багато разів переходила з рук в руки.

У 1991 р. лише зі здобуттям державної незалежності України настає новий період в історії дубровиччан.

Попри колізії долі жителі Дубровицького району у XX–XXI століттях не забувають свого коріння та роду занять предків. Продовжують працювати і примножувати споконвічні традиції поліщуків.

На перший погляд здається, що з кожним десятиліттям поступово зникають народні ремесла, знання, звичаї та обряди поліщуків. Але це лише на перший погляд. Упродовж багатьох десятиріч низка родин дубровиччан зберігає основні засоби

і методи етнокультури, намагаються їх передати з покоління в покоління. Прикладом наслідування для дубровиччан є рід князів Гольшанських, який свято берег засади духовності та благочестя.

Сьогодні Дубровицький район Рівненської області показовий у відношенні збереження поліських традицій фольклору, ремесел та звичаїв.

В Україні науковці, етнографи були дуже здивовані, що тут, у селі Сварицевичі побутує збережений праслов'янський обряд «Водіння Куста», співають пісень, що носять архаїчний характер, користуються різними приказками, примовляннями, як це робили ще у минулих століттях їхні діди-прадіди.

Тут живуть родини, які передають знання своїх пращурів від покоління до покоління та збагачують невтомною працею наш поліський край. На Дубровиччині знають ціну таланту, значною мірою завдяки тому, що люди праці несуть збережені століттями скарби у світ, прославляючи Полісся. А таланти тут є майже в кожній оселі, в кожній родині.

Певним орієнтиром є місцеві народні майстри, цілителі, травники, які відійшли у вічність, але за життя вони передали свій природний дар і народне ремесло у руки дітям. І тепер вони, їх діти, народними методами лікують, навчають ткацтву, ковальству, займаються бджолярством, столярством, тим самим своїм життєвим досвідом виховують підрастаюче покоління, готують їх до життя в сучасних умовах.

Так, до прикладу, лише в селі Селець живуть десятки родин, що славляться своїм рукомеслом, які передають свої знання наступним поколінням. Серед них доречно назвати ткалю і вишивальницю Рабешко Василину Іванівну (1901 р. н.), що передала своє вміння дочці Шинкар Ганні Семенівні (1934 р. н.), ткаля і вишивальниця Петрушко Марія Петрівна (1921 р. н.) дочці Мосій-

чук Ользі Григорівні (1943 р. н.), коваль Черпак Адам Давидович (1933 р. н.) – сину Черпаку Івану Адамовичу (1961 р. н.), столяр Ольховик Павло Володимирович (1934 р. н.) – сину Ольховику Володимирі Павловичу (1971 р. н.), цілителька Петрушко Федора Максимівна (1914 р. н.) – дочці Єрміїчук Катерині Максимівні (1940 р. н.), баба-повитуха Велика Марина Панасівна (1884 р. н.) – родичці Великій Марії Іванівні (1929 р. н.).

До речі, родина пасічника Сидоришиного Миколи Семеновича (1911 р. н.) упродовж багатьох десятиліть займається бджолярством: дід, батько, дядьки, брати. Усі вони мають велике бджолине господарство: заготовляють мед, віск, прополіс, розводять бджолині сім'ї. У спадок від батька Микола Семенович отримав понад сто бджолосімей. По життю пасічника, а тепер уже його дітей та внуків прозивають «пахмед».

Серед жителів села Селець є свої уславлені самодіяльні художники: Ожилевський Віктор Іванович, Бовгиря Валентин Степанович, Мосійчук В'ячеслав Павлович; аматори-поети: Єрміїчук Іван Миколайович, Черпак Іван Давидович, Мосійчук Марія Олексіївна; народні музики: Придюк Юрій Йосипович, Придюк Сергій Іванович, Черпак Юрій Леонідович, Камінський Іван Григорович; сімейні династії трудівників поліських земель Стасько Євгенії Степанівни, Єрміїчука Петра Степановича, Мосійчука Максима Петровича та ін.

Основним і характерним видом народного ремесла в селі Селець є ткацтво. Тому тут живуть і займаються ткацтвом династії ткаць, що бережуть традиції роду, яким у спадок від мами передалось високе мистецтво ткання: Ракович Марія Пилипівна (1927 р. н.), Мосійчук Павліна Пилипівні (1931 р. н.), Стасько Євгенія Пилипівна (1934 р. н.), Бугайова Надія Іванівна (1939 р. н.), Сидорчук Ольга Іванівна (1940 р. н.), Нікодимова Ніна Іванівна (1944 р. н.). Сельчани пам'ятають піз-

навальні уроки та унікальні серпанкові вироби ткаць Ютовець Єви Кузьмінічни (1896 р. н.), Примакової Устинії Іванівни (1912 р. н.) та ін. [7].

У сусідніх селах – Ясинець та Лютинськ, Орв'яниці та інших ще живуть жінки-ткалі, які знають таємниці виготовлення «серпанкових» наміток, фартухів, сорочок, рушників, володіють технікою створення візерунків на лляному полотні. Варто назвати берегинь поліського ткацтва Марину Вишневську із с. Зелень, Ганну Стельмах із с. Соломіївка і Марину Вальковець із с. Мочулище. Ці ткалі продовжують традиції своїх матусь і бабусь, які їм у спадок передали те, що не вмирає – художнє ремесло тисячолітньої духовності українського народу.

Та найбільша слава по світу лине про відомих берегинь поліського «серпанку» – Заслужених майстрів народної творчості Уляну Кот, Ніну Рабчевську, унікальних майстрів народної творчості Ніну Дем'янець, Ольгу Придюк, прекрасних ткаць Тетяну Луцук, Катерину Стельмашук, Ольгу Герасимчук, Федору Дем'янець, Варвару Луцук, Катерину Герасимчук та інших жінок-рукомесниць із села Крупового.

Крупівські майстрині ткацтва творять за кроснами прекрасні вироби: ткані рушники, рядна, серпанкові народні жіночі та дитячі костюми, домоткане полотно. Для їх оздоблення вони використовують візерунки серпанкового переплетення і ручного перебирання. Вони вибирають для своїх виробів ті зразки, що пройшли випробування часом, що передавалися з покоління до покоління у своєму родоводі. У полотно вплітають червоно-чорні нитки нашого поліського орнаменту чи синьо-блакитну гаму кольорів, схожу на квітки льону, а подеколи використовують і біло-сірі візерунки. Прозорий «серпанок» з унікальним оздобленням червоним, синім чи білим передає дух старовини і змушує задуматися над майбутнім. Чи змо-

жемо передати молодим спадкоємцям силу нашої духовності і унікальності поліської народної культури?

Отже, історія і культура Дубровиччини упродовж багатьох століть створювалась талановитими і працьовитими людьми краю. Взірцями для сучасників є видатні історичні постаті: князь Олександр Дубровицький, родина сподвижників віри князів Гольшанських та її кращі представниці Анастасія та Юліянія. Своєю працею на Дубровиччині вони посіяли тут зерна патріотизму, звитяги, героїзму, лицарства, милосердя, молитовності, відданості інтересам народу. Упродовж віків жителі Рівненського Полісся бережуть пам'ять про них.

Поряд із високими особистостями історія і культура Дубровиччини творилася звичайними поліщуками. Сьогодні вражає їхній талант, виплеканий у народному середовищі, завжди їхнє ремесло передавалося від покоління до покоління, від батьків до дітей. Вони є носіями і передавачами національно-духовних перлин краю. Завдяки ним і зберігався культурний етнофонд Рівненського Полісся. Адже невтомні і працьовиті руки поліщуків завжди творили те, що допомагало їм вижити у складних перипетіях долі.

Нині на часі увага етнографів, мистецтвознавців, культурологів прикута до унікального ремесла давнини – ткацтва і виготовлення «серпанкових» тканин. У селах Дубровицького району Ясинець, Соломіївка, Селець, Лютинськ та деяких інших майстрині зберігають ткацькі традиції та передають їх у спадок своїм дітям та онукам. Зокрема, село Крупове є тим осередком народної культури Полісся, де проживають три Заслужених майстра народної творчості, а в багатьох оселях круплян ще налаштовані на роботу кросна і чекають лише одного – щоб не шукати нитки для ткацтва за кордоном, а користуватися власним льоном. Бо запаси лляних ниток, що зберігалися у скринях селян, уже вичерпуються.

Маючи унікальні скарби – жіночі руки майстринь ткацтва та багато напрацювань у царині виготовлення поліського «серпанку» – варто сьогодні відродити на Поліссі посіви льону та його переробки. Адже в минулому столітті був у Дубровиці потужний льонозавод! Майстрині занепокоєні: «Сьогодні створювати наш поліський «серпанок» уже немає з чого, – наголошує Заслужений майстер народної творчості з с. Крупового Ніна Рабчевська. – Всі запаси льоноволокна, які мали в бабусиних скринях, уже виткали, тепер намагаємося працювати з бавовною – а це вже, знаєте, не той «серпанок»...» [8].

У відродженні традиції вирощення та переробки льону на Рівненському Поліссі зацікавлені місцеві жителі. Вони сподіваються на здоровий глузд фермерів та керманичів області.

Як розповідав голова Дубровицької райдержадміністрації Сергій Васильович Киркевич на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми збереження і популяризації національних традицій серпанкового ткацтва в сучасній Україні» (11-12 вересня 2015 р.), його батьківська родина у селі Сварицевичі береже насіння льону, щоб щороку засівати ниву синьооким поліським красенем. Щорічно робить це і настоятель Зеленського храму отець Володимир.

І таких родин на Дубровищині чимало. Бережуть насіння льону, щоб відродити ту рослину, яка зв'язує воедино працю рук людських. А заразом і прилучити до виготовлення «серпанкових» тканин нові покоління поліщуків. Адже «серпанок» був прекрасною візитівкою Рівненського Полісся упродовж багатьох віків. Синьоока Дуброви́ччина поки-що ностальгує за льоном. Думається, що не надовго.

1. Дубровицький район : історична довідка [Електронний ресурс] // Дубровицька районна рада : офіційний сайт. – Ре-

- жим доступу : http://www.rayrada.dubr.rv.ua/history_dov.html. – Назва з екрану.
2. Дубровицький район // Рівненщина туристична: Путівник. – К., 2007. – С. 124–132.
 3. Дубровицький район : історична довідка [Електронний ресурс] // Дубровицька районна державна адміністрація : офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.dubrrda.gov.ua/644-storichna-dovdka.html>. – Назва з екрану.
 4. Дубровиці – 1000 років: зб. матеріалів наук.-краєзн. конф. – Рівне : Перспектива, 2005. – 148 с. : іл.
 5. Енциклопедія сучасної України. Т. 8: Дл-Дя. – К. : ВАТ «Поліграфкнига», 2008. – С. 489–490.
 6. Історія міст і сіл Української РСР. Ровенська область. – К. : Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1973. – С. 259–269;
 7. Рукописні матеріали вчителя Селецької ЗОШ I–III ступенів Людмили Миколаївни Черпак.
 8. Записано від Ніни Михайлівни Рабчевської (1947 р. н.) 24.08.2013.

«СЕРПАНКОВІ»

СТЕЖКИ КРУПОВОГО

Люди поліського краю, зберігаючи силу свого архаїчного мислення, надзвичайно сильно прив'язані до краси побутових речей. Виготовляючи вироби повсякденного призначення, поліщуки дбають не лише про функціональну зручність, а й величезного значення надають делікатності в їх естетичному оздобленню. Адже від природи вони мають тонке відчуття гармонії, міри і пропорцій, що особливо відчутно у виробах народних майстринь села Крупове Дубровицького району, що на Рівненщині.

Перша згадка про село Крупове належить до середини XVI століття. Старожили кажуть, що колись на цьому місці стояло багато вітряків. А бідняки мали ручні кам'яні жорна: на одних мололи пшеницю й жито, на інших – дерли крупу. Звідси й назва – Крупове. Ходить поміж краєзнавцями й інша версія: ніби село успадкувало назву від прізвища заможного чоловіка Круп, який першим заклав собі у цій місцевості житло.

Можна пригадати й інші версії походження назви села. Одне достеменно відомо, що у ньому проживають спадкоємці давніх умільців, про яких говорять у народі: «на всі руки майстер» чи «у його руках усе горить». Крупове здавна славиться майстрами: тут що не хата – то ткаля чи вишивальниця, що не чоловік – то бондар, різьбяр, коваль, художник чи стельмах.

«Раніше люди все робили самі: і кросна для ткання, і ступу, жорна, бочки, діжки, скрині, кухри. Вони були безграмотними, але мудрими, Бог їх наділяв таким талантом, що вони вміли все», – розповідає Заслужений майстер народної творчості Уляна Петрівна Кот [1].

Добру згадку про свою майстерність залишив серед селян Крупового стельмах Микола Федорович Мозоль (1904 р. н.). Знаними стельмахами була родина Стельмашуків: рідні брати Яків Каленикович Стельмашук (1921 р. н.) і Кузьма Каленикович Стельмашук (1924 р. н., нині проживає у м. Каланчак Херсонської області). Внучаті племінники – Ярослав Стельмашук (1958 р. н.), Анатолій Стельмашук (1959 р. н.) і Стельмашук Микола (1975 р. н.) – найкращі різьбярі по дереву на всю округу. Їм замовляють іконостаси для храмів України, Білорусі, Росії. Виготовляють майстри і різьблені меблі. Умілим бондарем є також внучатий племінник братів Стельмашуків Володимир Романович Стельмашук (1957 р. н.), який проживає у с. Кухотська Воля, що у Зарічненському районі.

Визнаними майстрами своєї справи були коваль Давид Петрович Бовгиря (1914 р. н.), а також бджолярі Іван Антонович Шевчук (1912 р. н.) та Василь Іванович Герасимчук (1911 р. н.). Тут проживають династії мулярів-пічників, як от Василь Данилович Кот і Василь Романович Южовець.

Прославляють Крупове художники-аматори Амвросій Федорович Букайло (1932 р. н.), Федір Іванович Герасимчук (1940 р. н.), Адам Данилович Кот (1942 р. н.) та ін.

Чоловічу когорту умільців поповнюють крупівські майстрині – жінки, що уміють також робити усе: обробляти льон, ткати «серпанок», вишивати рушники, порядкувати в господі, співати пісень і любити своє рідне Полісся. Зокрема, у Круповому визнаними ткалями були Ганна Калениківна Дашук (1916 р. н.), Оль-

га Дем'янівна Дашук (1912 р. н.), що передала свою майстерність дочці Ніні Мусіївні Дем'янець (1937 р. н.), Оксана Федорівна Придюк (1910 р. н.), що передала своє уміння Уляні Петрівні Кот (1936 р. н.), Варвара Іванівна Луцук (1911 р. н.), Федора Гнатівна Дем'янець (1930 р. н.) та інші, які, в свою чергу, перейняли традиції ткацтва від своїх матерів та бабусь.

Зауважимо, що поліський край є надто архаїчною ойкуменою України. Тут можна віднайти унікальні релікти життя попередніх століть, які незвичним чином зберігаються в повсякденні. На Поліссі невидимо ще відчутний дух старовини. У створених побутових виробках, способі облаштування житла, поглядах на світ селяни продовжують зберігати генетичний код своїх предків. Це від них вони успадкували силу молитов-заклинань, голосіння на могилах померлих, правильність у сповідуванні пошанування старших, наполегливість у праці та прагнення до виконання будь-якої роботи якнайкраще, як говориться з вогником, щоб усе спорилося у руках. А скільки варіантів візерунків для оздоблення виробів тримає в своїй уяві кожна крупівська жінка! З яким запалом вони перетворюють ті уявні узорі у таємничі лабіринти-переплетення на полотні!

Не дивно, що майже 40 років, починаючи з середини 1970-х років, інтерес до поліського села Крупове та його людей не згасає. Науковці, дослідники української минувшини, етнографи, будучи на Рівненщині, не оминають нагоди побувати у Круповому та поспілкуватися із сільськими народними майстрами: Уляною Петрівною Кот (1936 р. н.), Ніною Мусіївною Дем'янець (1937 р. н.), Ніною Михайлівною Рабчевською (1947 р. н.), Ольгою Миколаївною Придюк (1947 р. н.), Любов'ю Василівною Стельмашук та ін. Усі вони, як було сказано вище, є членами Національної спілки майстрів народного мистецтва України, а

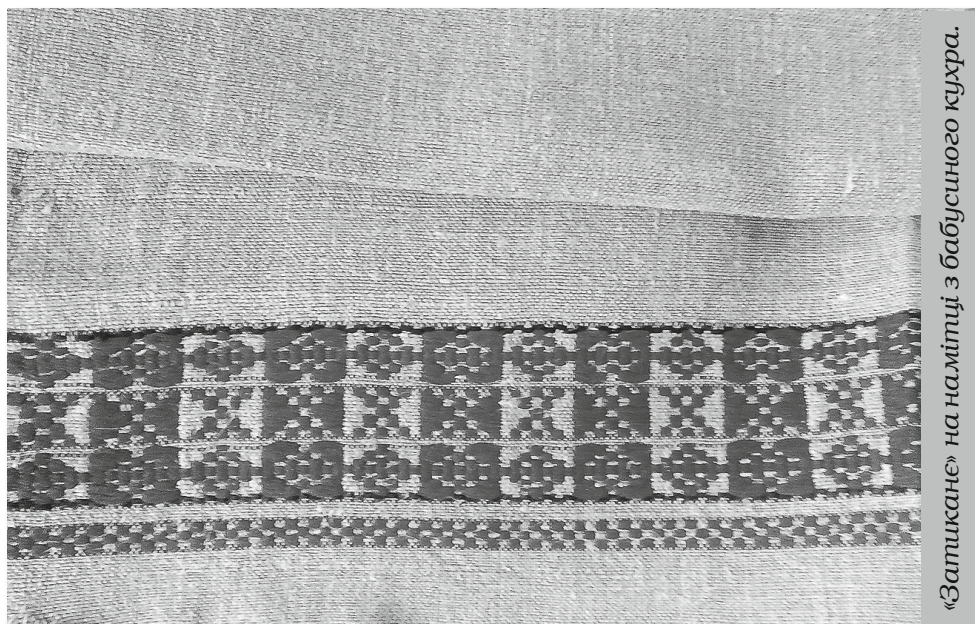
трьом із них присвоєне почесне звання «Заслужений майстер народної творчості України».

В руках цих майстринь давнє ткацтво і вишивка ожили по-новому і перетворили село на художню столицю поліського «серпанку» і рушників. Якщо вишитий рушник є звичним ремеслом у багатьох селах Рівненського Полісся, то «серпанкове» ткацтво – ексклюзивна візитівка Крупового.

«Серпанок», то не лише унікальне явище української культури, то досконалість жіночих рук, вишуканість їх думок і гідність помислів. То – плекання духу народу, його терплячості і смирення. Адже копітка праця над створенням цього тонкого, легкого і прозорого полотна була під силу жінкам великої волі, працьовитості і наполегливості. Упродовж століть українці плекали таємниці «серпанкового» дива.

У часи Київської Русі в декоративно-прикладному мистецтві побутувало виготовлення «серпанкового» одягу, а в козацьку добу українські дівчата і жінки теж хизувалися «серпанком». Лише в новітні часи з масовим поширенням фабричних тканин та одягу традиції ткацтва дещо перериваються.

На теренах Рівненського Полісся «серпанкові» костюми виготовлялися, як правило, для весільної церемонії. Хоча заможні дівчата і багаті жінки його могли носити повсякчас. Серед збережених поліських строїв у селі Крупове віднайдені екземпляри початку ХХ ст., передвоєнного 1939 р. та пізніші. Розмаїття збережених «серпанкових» виробів вражає. Особливо тих, що створені після 1970-х років. Адже саме в той час Рівненська художньо-виробнича майстерня робила замовлення для крупівських майстринь на виготовлення тканих рушників. Тоді ручне ткацтво в селі Крупове переросло з побутового ремесла в художнє і отримало визнання на рівні держави і світу.

Ткані вироби народних майстринь експонуються на багатьох українських і міжнародних виставках, зберігаються в музеях і приватних колекціях України та поза її межами. Десятки одиниць тканих рушників, сорочок, фартухів, спідниць чи наміток, виготовлені працьовитими руками крупівських ткаль, знаходяться краєзнавчих музеях України і Білорусі, а також у приватних збірках колекціонерів Канади, США, Польщі, Німеччини, Італії, Аргентини, Австралії, Англії, Франції, Росії.

Приїжджали в Крупове Лідія Орел і Володимир Гордіїв, Алла Українець, Раїса Тишкевич, Володимир Дзьобак та багато інших дослідників української минувшини.

Визнанням внеску жителів села у справу відродження української духовності було рішення Рівненської обласної ради за № 395 від 17 серпня 2007 р. «Про обласну програму збереження, відродження і розвитку народних художніх промислів на період до 2010 року», в якому йшлося про необхідність

створення центру історії ткацтва у с. Крупове Дубровицького району.

У зв'язку з цим громада села розробила проект «Школа–музей ткацтва», взяла участь у конкурсі «Розвинені території, здорові люди» і стала переможцем у рамках проекту «Міжнародна науково-інформаційна мережа з питань Чорнобиля» (ICRIN). Нині в селі Крупове при будинку культури діє унікальний музей «Серпанкове розмаїття».

На той час зберігалися сотні метрів тканих виробів у родинних скринях-кухрах таких старожилів села, як Луцук Варвари Іванівни (1911 р. н.), Стельмашук Ярини Панасівни (1921 р. н.), Овчар Уляни Іванівни (1918 р. н.), Герасимчук Катерини Кирилівни (1926 р. н.) та ін.

Нині актуальним залишається питання про подальший розвиток традицій ткацтва на теренах Рівненського Полісся. У цьому контексті цікаво послухати тих, хто своє життя присвятив цьому ремеслу. Ось думка Ярини Панасівни Стельмашук (1921 р. н.): «Шкода, що в нас льону не сіють. Треба ткать. Последні літа яки жарки були. А мусілі і на городі, і на лузі сіно робіті. А були б у вас серпанкові сорочки, чи просто полотняни, наскільки легше було б. То добре, що хоч гети наши крупськи майстрині да ши трохи тчут. Та хоч про село наше не забувають. А колісь же всі ткали. Муй чоловік, Яков скульки тих ставув да поробив. І своїм, і чужим. До сіх пур люди їми пользуєца, да Якова вспоминают, да йому дякуют» [2].

На необхідності продовження традицій ткацтва наголошує й Федора Іванівна Дем'янець (1930 р. н.): «Мої діті як росли, то вже кросьон не ставилі. Але як в Крупов'ї почалі гети майстрині ткать, да ніби така мода пошла на виткане, то я й собі ставила кросна. І рушнікув наткала, і на наволочки, і дочкам на блюзки. То Голя й Ніна мені помагалі. Вміют девчата ткать.

А чого ж не ткать? Хіба теперешні куплени рушнікі зрівняюца з домашніми? Ніколі. Гете жарке літо заставіло усіх крупських молодіц подоставать з кухра всі сорочки полотняни, в кого які осталіса. Вони ж не парат. Шкода, що тепера льону не сіют. Не забуліса наші жонки ши, як його оброблять. А кросна ши в багатьох хатах є. То й наткалі б полотна, та ши й серпанкув наткалі б» [3].

Катерина Кирилівна Герасимчук (1926 р. н.) зазначає: «Всім може й не треба ткать, але забувать гетого не можна. Он дочка моя, Таміла приїхала в гості з Приморского краю, то нічого не хотела брать, токо пару рушнікув полотняних взяла. Шкода, шо льону тепера не сіют, а то можна було б і ши тих рушнікув наткать» [4].

Про своє бачення ткацтва розповідає Уляна Петрівна Кот (1936 р. н.): «Я хочу, щоб зараз ткали. А хто ж не хоче? Ткане краще від того, що з штучних ниток. Колись ткали із задоволенням і зараз з охотою ткали б. Треба вчити трохи молодь. Я ще в цьому році вдома буду ставити кросна, ткать буду. Ми колись вчилися не в школах, а від матерів. Я перший раз сіла за кросна в 12 років. Моя мама тоді доводила мене до розуму, як правильно сість, як човника закинуть, як робіть «затикане». Треба мати бердо, дощечки, поножаї, щоб ткати. Треба кросна. Треба вчити молодь ткать і тоді ткацтво буде розвиватись» [5].

Краса народного рукомесла захоплює та надихає щораз нові і нові покоління. У Круповому підростає гідна зміна визнаним майстриням. Це Бернацька Тетяна Яківна і Бернацька Ірина Борисівна – мати і дочка. Вироби родини Бернацьких прикрашають будь-які виставки, що проводяться на день села чи на день міста Дубровиці. Вони виконані дуже технічно і несуть художньо-естетичне навантаження.

Ірина Борисівна Бернацька (1984 р. н.), яку навчали ткацькому ремеслу бабуся і мама, ділиться своїми міркуваннями: «Ми усі в сім'ї користуємося витканими речами. І рушники на образах у нас виткані, і домашні кухонні рушники свого виробництва. І є в мене нічна сорочка, пошита з домотканого полотна. Люблю сідати за кросна. І не один декоративний рушник вже зробила власноруч. Я дуже люблю цю роботу. Особливо мені подобається створювати нові узори. Спочатку я їх малюю на папері в клітинку. Все добре прораховую, щоб орнамент був не обрізаний, щоб однакова кількість елементів поміщалася в смузі, а тоді вже тчу. Мама мене хвалить. Думаю, що традиції ткацтва треба зберігати. Я дуже уважно слухаю завжди етнографів, які приїжджали до моєї бабусі Ярини. Спостерігаю, як загоряються їхні очі, коли бабуся чи мама починають розкладати свій скарб – домоткані вироби. Усі приїжджі гості хочуть обов'язково щось придбати, але усім не вистачить. Я не можу уявити, що про наше Крупове, як осередок ткацтва і виготовлення «серпанкових» тканих, в майбутньому не будуть говорити. У мене є велике бажання допомагати громаді села у збереженні ткацького ремесла» [6].

Своїми роздумами про сокровенне ділиться і юна крупівчанка Дарина Сергіївна Шеремета (1998 р. н.): «Я з задоволенням одягаю тканий костюм. І дуже хотіла б навчитися гарно ткати. У нас дома є домоткані рушники. Вони такі приємні на дотик! Навіть запах у них особливий. А бабуся Федора одягає полотна сорочки влітку, як на городі працює. У бабусі Олі також є багато рушників і виткана блузка. Вона одягає її в особливих випадках. Адже бабуся була керівником нашого дитячого гурту «Серпанок». Маю бажання, щоб в Круповому організували школу ткацтва, де б кожен міг би навчитися ткати і серпанкові вироби, в яких ходили наші бабусі і прабабусі» [7].

«Затикане» на кроснах

Важлива з огляду на проблему продовження розвитку ткацтва в селі Крупове розповідь Ірини Вікторівни Плескач (1999 р.н.): «У нас в родині є багато витканих рушників бабусиного виробництва. Я люблю на концерти одягати костюм з «серпанку», що вишила бабуся. Особливо мене вразила поїздка до Рівного на акцію «Червона доріжка». І бабуся, і мама, і я, і мій брат Михайло – ми усі були вдягнені у «серпанкові» костюми, зроблені руками бабусі. Нас там так щиро вітали, нам аплодували. Ніколи не забуду той день. Думаю, що треба вчитися ткати. А хто ж після наших бабусь таку красоту буде робити? Я навіть не уявляю, що наступні покоління не будуть знати того, що ми знаємо. Особливо у нашому Круповому. Раніше бабуся не дозволяла мені

сідати за кросна, бо я ще й до поножаїв не доставала. А зараз на-
впаки – зве до верстата, каже: «Любиш одягати гарний костюм
– вчись сама ткати». Моя бабуся й зараз вдома тче рушники. Вчо-
ра закінчила один, такий гарний вийшов. Весь узор виконаний
темно-червоним кольором. Каже, що ще для усіх онуків хоче нат-
кати весільних рушників» [8].

Варто наголосити, що село Крупове посідає особливе місце в
духовній культурі Рівненського Полісся – краю працьовитих і та-
лановитих людей. Воно залишається єдиним центром побутуван-
ня поліського «серпанку» – легкої, тонкої, розрідженої тканини. У
одному із залів музею «Серпанкове розмаїття» в с. Крупове стоїть
інколи один, інколи два діючих верстатів-кросен, за які в будь-
який момент можна сісти і ткати чи то рушник, чи то «серпанок».
Посадить за кросна будь-яку крупівську жінку, якій майже сімде-
сят років, і ви будете вражені її впевненими і вправними рухами.
Ці рухи, як знання та вміння, як відомо, за плечима не носять і
вони, безумовно, не забуваються. Рухи у жінок автоматичні. Руки
і ноги діють злагоджено. Полотно виходить з-під рук ткаць рівне-
сеньке, гладесеньке. «Затикане» більшість із круплянок будуть ро-
бити з пам'яті, не беручи до рук зразка. Адже завдяки старанням
сільських ткаць з другої половини минулого століття тут відроди-
ли і зберегли традиції поліського «серпанкового» полотна, які нині
презентуються творчістю таких майстринь серпанку, як Уляни
Кот, Ніни Дем'янець, Ольги Придюк та Ніни Рабчевської.

-
1. Записано від Уляни Петрівни Кот (1936 р. н.) 10.10.2010 р.
 2. Записано зі слів Ярини Панасівни Стельмашук (1921 р. н.)
29.03.2005 р.
 3. Записано зі слів Федори Іванівни Дем'янець (1930 р. н.)
10.10.2011 р.

4. Записано зі слів Катерини Кирилівни Герасимчук (1926 р. н.) 29.03.2005 р.
5. Записано від Уляни Петрівни Кот (1937 р. н.) 29.11.2011 р.
6. Записано від Ірини Борисівни Бернацької (1984 р. н.) 30.11.2011 р.
7. Записано від Дарини Сергіївни Шеремети (1998 р. н.) 10.10.2011 р.
8. Записано від Ірини Вікторівни Плєскач (1999 р. н.) 30.11.2011 р.

ТРАДИЦІЇ ТКАЦТВА, ВЕРСТАТ І ЛЬОН : СКЛАДОВІ УСПІХУ ВИГОТОВЛЕННЯ «СЕРПАНКОВОГО» ПОЛОТНА

Дещо з історії ткацтва. На теренах української землі ткацтво має багату історію і глибиною сягає аж до легендарного Трипілля. Дослідник українських тканин А. Жук звертає увагу на численні археологічні знахідки «... прядильного і ткацького знаряддя, що належать до періоду трипільської культури, відбитки тканин на днищах глиняних посудин III-I тисячоліття до нашої ери, а також рештки самих тканин, знайдені у скіфських курганах IV століття до н. е. і слов'янських могилах X-XI століть н. е. Окремі відомості про це подають також письмові джерела, в яких, зокрема, вказується, що узорне ткацтво широко побутувало на території України за часів Київської Русі, де воно було однією з розвинених галузей декоративно-прикладного мистецтва» [1; 3].

Умови розвитку ткацтва були тісно пов'язані з вимогами тієї чи іншої історичної епохи і віддзеркалювали конкретні культурно-естетичні запити народу та характер його соціально-економічної діяльності. Воно органічно розвивалося з усіма іншими народними промислами та упродовж століть формувало їх етнорегіональну специфіку. З часів середньовічної культури ткацтво репрезентується як один із найдавніших видів декоратив-

но-прикладного мистецтва українського народу та важливий елемент його традиційної візії.

Розвиток землеробства в давні часи сприяв вирощуванню таких культур як льон і коноплі, придатних для виготовлення пряжі, а вівчарство дало можливість отримувати овечу вовну. Ось чому основними прядильними волокнами в українців, як і в інших народів, були вовна, коноплі й льон. Ймовірно, вовняна пряжа передувала конопляній, а тим більше, лляній, оскільки відомо, що льон на східнослов'янських землях почали вирощувати у III тис до н. є. Обробка волокон і прядіння ниток із метою подальшого виготовлення тканин були одним із найважливіших домашніх занять українців. Зауважимо, що переважну частину одягу, а подеколи й увесь одяг, наші предки аж до першої половини минулого століття виготовляли собі самостійно з власноруч витканих тканин.

Як було зазначено вище, численні археологічні знахідки прядильно-ткацьких знарядь (пряслиць, кам'яних і глиняних тягарців) засвідчують значне поширення ткацтва ще в період трипільської культури. Тогочасні тканини, зрозуміло, не збереглися, але археологи знайшли їх відбитки на керамічних виробках. Ймовірно, вони оздоблювалися поліхромним орнаментом, подібно до орнаментики трипільного керамічного посуду.

Варто наголосити, що у трипільській археологічній культурі, як і в інших культурах давнини, орнамент виконував магічну (оберегову чи заклинальну) місію і в жодному разі ніколи на ньому не розміщували зайвої риси чи лінії: кожен знак у візерунку мав особливе значення.

Серед орнаментальних знаків трипільців особливого значення надавали спіралі або меандру, які відомі були ще з часів палеоліту і збережені в українській символіці до сьогодні. Ось як про це пише дослідниця української старовини Докія Гумен-

на, котра в еміграції написала прекрасну книжку «Благослови, мати»: «У спіралі...зашифрований той самий міт (міф – авт.), що володів умами в палеоліті і так майстерно оформлений у мізинському геометричному орнаменті. Тільки він убраний уже в одержу зовсім іншої епохи. Це ж той самий міт про перехід з одного світу в другий і про важку кручену дорогу-лабіринт, що нею йшли палеолітичні люди до захованого в надрах землі святилища-храму. В неолітичній одержі цей самий міт став виглядати, як умирання-воскресіння, одвічний цикл переходу від життя до смерті і від смерті до життя, поховання у надрах матері-землі й радісне проростання новим життям» [2; 92].

Доба заліза технологічно дещо вплинула на розвиток ткацтва, особливо у часи скіфської культури. Матеріали поховань у курганах підтверджують, що скіфські жінки займалися ткацтвом, використовуючи веретена з кістяним набором чи дерев'яним із глиняним або свинцевим пряслом. Також у різних регіонах України археологи виявили залишки господарської діяльності протослов'янських племен, серед яких зустрічаються тягарці, веретена, пряслиці, залізні та кам'яні гребені. Із археологічних знахідок киево-руської доби на особливу увагу заслуговують дерев'яне та кістяне мотовило для змотування ниток, кістяна квадратна табличка з отворами в кутах, схожа на кросенці, лляні нитки, залишки грубих конопляних мішків, фрагменти одягових тканин, а також окремі деталі ткацького верстата тощо. Усі ці унікальні артефакти засвідчують про значний рівень господарської культури наших предків та поширення ткацтва на теренах середньовічної Русі-України. А в літописних згадках знаходимо навіть назви лляних і конопляних тканин: «узчина», «товстина», «ярич», «сермяга», «сірячина».

Історія зафіксувала цікаві археологічні дані про орнаментіку, якою оздоблювали деталі ткацького причандалля. Зокрема,

на знайдених прясельцях зображені магічні знаки, що виконували оберегову функцію: риси, кружечки, хрести, ромби та ін. На окремих збережені написи жіночих старослов'янських імен – «Иулиана», «Потвора», «Невесточ».

Відомо, що покровителькою прядіння і ткацтва у Київській Русі була богиня Мокоша, хоча поклонялися їй усі. Серед пантеону старослов'янських богів у Києві знаходимо це жіноче божество, до якої у своїх молитвах зверталися наші предки, просячи допомоги і захисту від усіх негараздів. Не дивно, що саме її зображення зафіксоване на фрагменті ткацького верстата киево-руських часів. До нашого часу також дійшли вишиті на рушниках знакові символи цієї богині.

У писемних джерелах XIII–XIV ст., де мова йде про ткацтво, зустрічаємо назви «бранина», «брань», «чиновать», «набійка», які свідчать про володіння техніками узорного ткання і плетіння. У той час формуються родини ткачів, що спеціалізуються на тканні полотна, сукна, скатертин, крайок та ін. Вони виготовляли їх на замовлення та для продажу на базарах, які отримують значне поширення в українських містах.

Виділення міського ткацтва в окремий вид ремесла мало велике значення для удосконалення технології ткацького виробництва і формування у XIII–XVI ст. потужних ткацьких осередків у таких містах, як Київ, Чернігів, Львів, Кременець, Луцьк, Холм, Белз та ін. Об'єднання ткачів у цехові братства сприяло не лише удосконаленню технології виготовлення різних тканин, а й поширенню тканих виробів за межі української землі.

У XVII ст. з'являються нові форми організованого виробництва тканин – мануфактури, які успішно функціонували в українських землях аж до середини XIX ст. Серед полотняних мануфактур можна назвати ті, що працювали у Деражні, Корці. На Рівненському Поліссі, як правило, у той період було пошире-

не домашнє виготовлення тканин, що зберігало ще багато рис, характерних для періоду натурального господарства. Поліщуки базували свою працю на переробці власної сировини. Більшість тканих виробів виготовлялося для домашнього вжитку, а подеколи і на збут.

Якщо з другої половини XIX – початку XX ст. ткацтво на Поліссі функціонувало в домашніх умовах, то в більшості інших етнорегіонів – у системі промислів і промислового виробництва. Поширення значно дешевших тканин фабричних підприємств зумовили поступовий занепад цього народного ремесла та витіснення з ужитку домотканих виробів господарського призначення, а згодом і окремих видів тканин для одягу та інтер'єру.

Скорочення посівів льону та конопель у радянські часи зумовило ткаль на нечуваний крок – використовувати фабричні бавовняні нитки. Технічний прогрес уніс свої корективи у виробництво тканин. Однак, попри те, що фабрики легкої промисловості та система майстерень із пошиття одягу карколомно змінили у XX ст. ставлення до домотканих речей і в останні десятиріччя вони перетворилися на ексклюзивні раритети, усе ж таки традиції ткацтва продовжували розвиватися. Особливу роль у збереженні традицій ткацтва відіграли створені у 1960-х роках художньо-виробничі майстерні.

Такі майстерні, об'єднані в художньо-виробничий комбінат, діяли під керівництвом Художнього фонду України і на Рівненщині. Завдяки його функціонуванню збережені осередки народних ремесел у селах краю, особливо це стосується ткацтва та вишивки. Відродилося й призабуте ткання «серпанкових» розріджених тканин, які в минулому на Поліссі використовували переважно для жіночих головних уборів – наміток та для виготовлення святкового одягу. У той час утвердилися й характерні особливості поліського узорного ткацтва. Аналіз сучасного ста-

ну художніх промислів свідчить, що традиції ткання краще за-своюються при надомній формі праці, яка базується на спадковості родинного досвіду.

Горизонтальний верстат-кросна. Нагадаємо, що ручне ткацтво немислиме без основного атрибуту – ткацького верстата. Первісним ткацьким знаряддям був верстат вертикального типу, основна конструктивна частина якого – вертикально встановлена рама. Для натягування поздовжніх ниток – основи та зручності переплітання до них внизу прив'язували кам'яні або глиняні тягарці. Нитки основи розділяли на дві групи – парні й непарні. Парні прив'язували жмутами до одного ряду тягарців, непарні – до іншого. Такий розподіл полегшував ткачам прокладати поміж основою поперечно спрямовані нитки піткання вручну або з допомогою тонкої палички – «глиці» прибивати їх зубцями до краю витканого виробу. Такі верстати подекуди збереглися й до наших днів.

Значним досягненням у технічному поступі вперед стало застосування горизонтального ткацького верстата, конструкція якого була значно досконалішою в порівнянні з верстатом вертикального типу. Саме ця конструкція ткацького верстата переважно використовується крупівськими майстринями для виготовлення поліського «серпанку». У селі їх називають кросна або став. Вони мають пристрій для піднімання й опускання ниток основи, рівномірного розташування їх по всій ширині та прибивання ниток вутка. Для переплетення використовуються дві підніжки або поножаї, як їх називають на Поліссі.

Усі ці верстати, що збереглися в Круповому, були виготовлені ще в 1930–1940-х роках. Адже не кожен господар міг сам виготовити кросна. Найкращі верстати в селі робив Стельмашук Яків Каленикович. Ось як розповідає про цей процес вдова майстра – Стельмашук Ярина Панасівна: «Основа кросьон – стато-

вина, яка робилася із дуба, обтесаного за допомогою шкљута. Ето така велика сокира. Дуб вибиравса прами, без сучкув, щоб добре дерса. З часті колоди дуба обдіралі з одної сторони кору і дерлі скіпку. Якщо гета скіпка оддіралася зверху донізу прамо, то етой дуб пудходів. Якщо ж оддіралася зігзагами, то такий метеріал не пудходів. Чого з дуба? Бо його деревина найкрепша і найважча, а статовина основи кросьон обезпечивала тее, шо кросна стоялі на місці, не скачучи во времне роботи» [3]. Хоча й останнім часом деякі майстри виготовляють кросна. Так, Анатолій Павлович Стельмашук (1959 р. н.) виготовив ткацький верстат для Заслуженого майстра народної творчості Ніни Михайлівни Рабчевської, а Валерій Амвросійович Букайло (1954 р. н.) виготовив кросна на замовлення В.В.Дзьобака – голови ГО «Центр дослідження і відродження Волині» (м. Радивилів).

Значну увагу приділяють майстрині злагодженій роботі двох важливих елементів верстата – великому і малому воротилу. На велике намотувалась основа кросен, а на мале – ткане полотно. Ці два елементи мали бути надзвичайно гладенькі, відшліфовані, без сучків, щоб не рвались нитки під час навивання, не кошлатились, щоб основа намотувалась рівно, а готове полотно щільно закручувалось. Щоб основа була рівна і нитки натягнуті були однаково у великому і в малому воротилі були видовбані прямокутні отвори, в яких вставлялись «запереньки». Причому велика «заперенька» на великому воротилі була завжди зліва, а маленька, на малому воротилі – справа, щоб правою рукою, не встаючи з кросен, регулювати процес ткання. Воротила виготовлялися в основному з сосни і також із плодових дерев: груші, яблуні.

Після навивання основи майстрині повинні були зосередити увагу на нит. Нит виготовлявся з грубих льняних ниток, міцно скручених із 3-4 тонких. Нит за особливою схемою прив'язувався до двох дерев'яних «пруткув». Щоб нит був рівний, використовува-

лася добре відшліфована заданої ширини дошка. Він тримався за допомогою шнурків на бурульках, які крутилися і могли легко піднімати нит вгору і опускати вниз. Просте полотно (намітка, «серпанок») ткалося в два нити, «радове» – в чотири нити.

Далі нитки йшли в бердо. Бердо також було дерев'яне з тоненьких пластинок (місцева назва «тростінка»). «Залежно від ширини майбутнього виробу берда були різні і мали назву, «осьмачка», «десятка», «дванадцатка», – розповідає Заслужений майстер народної творчості України Ніна Михайлівна Рабчевська. – ...на «осьмачку» ткали найгрубше полотно – мішковину. У цьому берді тростинки були найтовщі, проміжки між ними чуть ширші. Бо це полотно ткалося з найгрубших ниток, спрядених із нечесу, і мало бути найміцнішим.

«Дев'яткою» ткали полотно на жіночі та чоловічі сорочки і штани, полотно на постіль. «Десяткою» ткали полотно на верхній одяг, на святковий одяг.

«Одинадцятка» і «дванадцята» використовувались для виготовлення «серпанку».

Наприклад, «осьмачка» вміщала 8 пасьом (1 пасьмо – 15 пар ниток).

Бердо було закріплене в набилках. Вони мали бути надзвичайно міцні і дуже гладенькі зверху, бо ткаля щомиті торкалася їх, прибиваючи кожну нитку до основи. Виготовлялися набилки в основному з клена. Нит і бердо в набилках трималися на ставовині за допомогою перекладу. Це така тонка (діаметр 5–6 см.) палка, в основному з калини. Човник виготовлявся, як правило, з липи, яблуні і теж був гладенький. Розміри човника залежали від того, яке полотно ткалося: грубе, тонке чи «серпанок». Цівки, на які намотувалися нитки, виготовлялися з бузини, очерету молодих пагонів калини, рідше – ожини. Середина випалювалася за допомогою шворня» [4].

У Круповому з давнини відома пісня, в якій співається про матеріали, з яких виготовлені кросна. Ця пісня записана з уст Уляни Петрівни Кот:

Фрагмент кросен із витканим полотном

*«Ой виросла сосна,
Будем робить кросна,
Да будемо ми ткати
Сорочечку тоненьку.*

*Наміточку біленьку
Ой-бо набоїч лісків,
А човнік яблуньови
А клудець воскови.*

*Попросіла свого батька
зрубать гарну сосну,*

*Ізрубать гарну сосну,
зробить мені кросна.*

*Ой да зробив батько кросна
– ставочок готови.
Кокушечки дубовії,
набильця кленови.*

*Воротільця грушовії
– човнік яблуньови.
В човнік клулець березови,
цївки черетови.*

*Поножаї з ліщиноньки,
переклад з каліни.
Все, шо треба для роботи
молодуй дівчині.*

*Поножаї, як музики,
гарно вигравають.
Більця нітку до ніточки
добре прибивають*

*А дівчина за кроснами
веснянку співає
Полотенце серпанкове
на просість лягає» [5].*

Варто підкреслити, що не кожна сосна підходила для виготовлення кросна. Ось як про це розповідає ткаля Ольга Миколаївна Придюк: «Важливо було знати, яку сосну можна ви-

користовувати для виготовлення деталей кросен. Брали лише сосни, які росли в болоті. Їх деревина була бідна на живицю і ця живиця не проступала у готовому виробі. Тоді, як сосни, що росли на горі (на підвищенні) містили багато живиці і смола постійно виступала на поверхню, особливо в теплій хаті і могла пошкодити нитки основи» [6].

За народною традицією поліщуки мали ткацькі верстати у кожній оселі. Вони ставилися у їхніх оселях щорічно аж до 60-70-х років XX ст., а пізніше – тільки для потреби. Адже упродовж століть вважалося, що жінка зобов'язана вміти ткати, інакше вона не могла бути повноцінним членом родини. А діти завжди допомагали мамі в її ремеслі й змалку посвячувалися у премудрості ткацького мистецтва. Дівчину ніхто заміж не взяв би, коли б вона не надбала до моменту заміжжя скриню полотна.

Ось спогади Ярини Стельмашук: «Бало молодіці питають молодих девчат, чи вже циле кухро свуйцув наскладалі. Єслі циле, значит можна дівци замуж іті – хватіт і юй, і чоловіку, і дітям на сорочки, штани, сподніци. Ну канєчно, треба було щи й сватув наметками об'язать, а жонкам – свахам по хорошому серпанковому хвартуху дать. Он як мні Кузьміна Параска дала. Шо хвартух був, то хвартух. Я його всю жизнь только до церкви припинала (одягала – У.Б.). Правда, в мене його випросіла якась жунка із Сарнув. З музея приєжджала. Цилих 20 гривнєв дала. Таня (дочка), той на мене сварилася, шо я того хвартуха отдала, бо там вельми веліке й хороше затиканє було, але хай...» [7].

А тепер про льон і полотно. Надзвичайно важливе місце у цьому процесі відводиться також справі вирощення льону та його переробці. Зазначимо, що на поліській землі вирощували три сорти льону – лущик, простяк та великльон. В останні часи вирощували лише великльон, який мав досить високе стебло. Хоч лущик і простяк були низькорослими, але саме ці сорти да-

вали найтонше волокно для виготовлення найтоншого полотна. В поліському краї льон завжди ріс особливо добре. Цьому сприяла і народна агротехніка, а ще більше – м'які піщані ґрунти і вологий клімат (особливо у травні–червні).

Варто зауважити, що сіяти починали із середини квітня, а з середини літа, як тільки починали буріти голівки, тобто дозрівало насіння, стебла льону вибирали (на Поліссі говорили «рвали льон») і ставили в кучки. Вистояні кучки обмолочували, а соломку стелили на стерниці чи на луках. За 3-4 тижні льонотреста вилежувалась на ранкових росах. Така треста вважалася вже достиглою і потребувала подальшої обробки. Висушені на траві під сонцем стебла били пращами, щоб були м'якшими, обробляли на терниці, потім ще раз оббивали тріпачкою.

Наступним етапом було розчісування кожної прядки волокна. Зазначимо, що тільки добре вичесане волокно (пущене на воду, воно не залишало жодного сліду) йшло на «серпанок». Для розчісування призначалися дерев'яний гребінь або кругла залізна щітка з набитими цвяхами. Остаточне очищення (щоб не було жодної костричинки), робили за допомогою чесальної щітки з свинячої щетини або кінського волосу. Одночасно проводили сортування волокна за якістю. З так званих «нечесів» виготовляли «рувняне» – грубіше полотно, а якісніші волокна рівенько розстеляли й пов'язували в сувертки і клали їх в сухе місце, переважно в кухню, щоб «вистигали і набирались шовку».

З доведеного до повної кондиції льоноволокна пряли, прив'язавши куделі до потесі, на веретено дуже тонкі, але вельми міцні нитки. Напрядені з льоноволокна нитки відразу підсушували, щоб не кошлатились. З веретена через юрок (порожнисту трубочку з отвором) їх змотували в клубок. Готові клубки також в основному зберігали в скринях. З двох клубків за допомогою кілочків, вбитих у стіну хати з зовнішньої сторони, або на «снуніцах»

снували пряжу, потім її обливали пісною (заварним борошном) і сушили. Лише після цього навивали кросна.

Перед навиванням кросен хату добре протоплювали, щоб не одсиріли, а отже і не рвалися нитки. «За народним повір'ям, – згадує Заслужений майстер народної творчості Уляна Кот, – не бажано, щоб цю роботу спостерігав хтось сторонній, тоді легко буде «ходити» човник»[8].

Процес навивання вважався надто трудомістким і відповідальним. Досить було допуститися найменшої похибки, як уся робота зводилася нанівець. Тому менш досвідчені ткалі запрошували до цієї справи більш досвідчених, старших. Бувало, коли робота добре не йшла, кросна навивали два дні підряд.

Отже, увесь процес підготовки ткання вимагав особливої зосередженості і уваги. З цього приводу в народі існувало багато повір'їв, приказок: «Яка прядка, така й нитка», «Яка пряжа, таке й полотно ляже», «Не дай, мати, заміж де затикають, а де посередині тчуть».

Тонко напрядені нитки потребували й особливого дбайливого поводження з ними під час ткання, щоб ледь-ледь притискало бердо нитку до нитки. Тоді полотно «аж світитися». Це – «серпанок». І навпаки, для виготовлення полотна на натільну білизну, рушники – нитку вутка треба було впевнено прибавати одну до одної. «А ще ткалі й на насипки, – згадує К. К. Герасимчук, – Гето ж подумайте, як сильно треба прибавать нитку до нитки, щоб ні пір'є, ні пух не проходили» [9].

На тонкому полотні через кожні 3-4 метри полотна робили «затикане» – орнамент. В основі орнаменту завжди переважали геометричні та геометризовані фігури – квадрати, прямокутники, ромби, трикутники, що повторювались чи чергувались. «Затикане» – це поперечна смужка, товщиною 3-4 см, при цьому з обох боків додавалася ткалею біла або чорна нитка. Це робилося для кращого виділення орнаменту.

Зняте з кросен виткане полотно мочили у воді і сушили, повторюючи процес декілька разів. Ось як про цей процес розповідає Ніна Мусіївна Дем'янець, яка майже 40 років займається художнім ткацтвом: «Навесні, як починав тануть сніг, а земля не вспівала ввобрать в себе всю воду, таке полотно стелілі на заміжках, щоб добре одбелить. Ши й дітям приказувалі бігати по йому, щоб частій мочилосо. Затим одбілене і висушене полотно згортали вдвоє і цупко скачували в суєц. А свуйци хавалі в кухро» [10].

Упродовж багатьох віків жителі Крупового зберігали таємниці виготовлення «серпанку», але по-справжньому відновили його ткання наприкінці 1970-х років і репрезентативно поставили цей процес на рівень державної ваги та розвивають його до сих пір. Це тоді відомий етнограф Василь Скуратівський був зачудований красою серпанку: «Увечері, попоравши домашнє господарство, до сільського клубу зійшлися літні жінки та молодиці. Майже кожна селянка була зодягнена в прозоре лляне полотно, яке доповнювали корсети. Жіночі блузи-плаття, виготовлені з такої тканини і вимережані чисто древлянськими узорами, надавали одягу своєрідного колориту, ошатності, естетичної принади...

– Звідки у вас таке давнє вбрання? – поцікавився у найстаршої співачки.

– Це тільки у нашому та ще кількох сусідніх селах виготовляють його, – мовила жінка. – Може чули таке – намітковий «серпанок»?

– Невже? – спалахнув здивуванням. – У вас і досі тчуть «серпанок?» [11; 7–8].

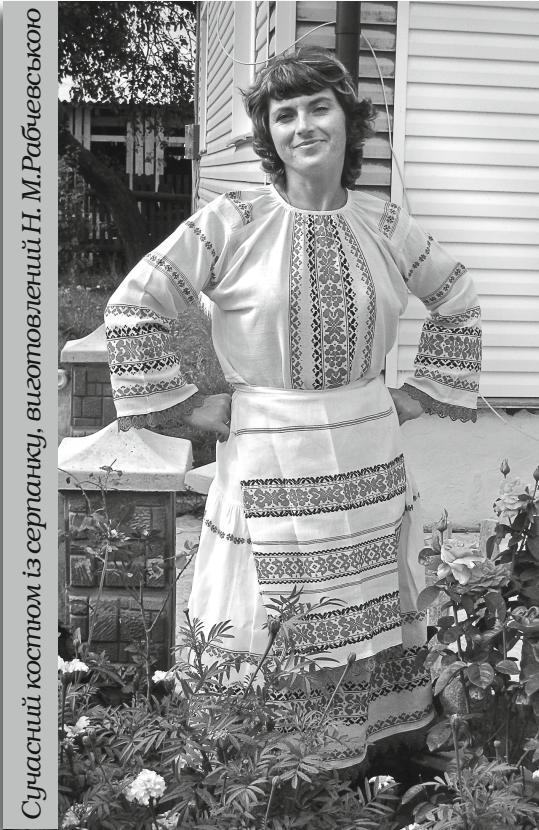
Полотно найвищого ґатунку, про яке писав В. Скуратівський у своїй книзі «Берегиня», і є отим намітковим «серпанком», що ткали у Круповому завжди. Як унікальний релікт матеріальної і духовної культури наших предків, він і нині збережений на Рівненському Полісся. Це саме про нього співалося у старовинній народній пісні «Їде князь додому, везе собі паняночку у тонкому серпаночку».

Віками в кожній поліській хаті монотонно шурхотіла куделя, змійкою виласть із кужеля тонюсінька нитка, крутилось невтомне веретено. Змотані в клубки ці нитки снувались. Нерідко господині хвалились одна перед другою: «Основала 7 чи то 10 губ» (а губа – це, в основному, 4 метри). І плив, пірнаючи між нитка-

ми основи човник, стиха постукувало бердо. То ткалися «серпанкові» намітки, а їх кількістю вимірювався майновий стан родини.

Зауважимо, що «серпанкові» вироби супроводжували поліщуків упродовж життя. Саме на «серпанок» приймали новонароджену дитину, і саме «серпанковою» наміткою покривали голови молодих під час поділу весільного короваю. З «серпанку» шили святкові костюми, жіночі спідниці, сорочки і фартухи. В них ходили до церкви, в гості до родичів на великі свята.

Якщо господиня була дуже роботящою, то вона могла дозволити собі носити «серпанковий» одяг щодня. Акцентувала на цьому увагу старожил села Федора Іванівна Дем'янець: «Оксенька Янкова то й по будню в «серпанках» ходіла» [12]. Адже такий одяг був надзвичайно легким, зручним. Навіть зовсім здавалося б виношений одяг ставав у пригоді нашим предкам. Із старого полотна ро-

Сучасний костюм із серпанку, виготовлений Н. М. Рабчевською

били найкращі підгузки. В них немовля не пріло, шкіра дитини добре дихала.

«Серпанком» покривали тіло людини, що відходила у Вічність...

І хоч це дуже нелегка праця – «серпанкове» ткацтво, і є чи не найскладнішою ткацькою технологією народного досвіду і навичок, традиція створення «серпанків» не згубилася у швидкоплинності часу, а живе в пам'яті поліщуків. В останні 30-40 років розвивається і вийшла на якісно новий вищий рівень. З усіх видів волокон в останні десятиріччя найчастіше використовується льоноволокно (як домашнього, так і фабричного виробництва) та фабричні бавовняні нитки. У своїй роботі ткалі використовують традиційне для нашого поліського краю переплетення ниток – полотняне і саржове (останнє в Круповому називають «в ради») і єдиний спосіб оздоблення домашніх тканин – «затикане».

Таким чином, на усіх етапах свого розвитку ручне ткацтво відбирало найкращі технологічні та культурно-естетичні взірці, котрі віддзеркалювали етногенетичні здобутки народу в господарській та святковій царинах. У своїх формах, схемах, мотивах народне ручне ткацтво фіксувало мистецьку традицію, що передавалася з покоління до покоління, набуваючи досконалої і довершеної чарівності.

Проте тривалий процес зміни культурно-історичних епох, як виявилось, супроводжувався доволі повільним удосконаленням ткацького знаряддя, технології виготовлення тканих виробів і оздоблення їх візерунками. Традиційно на Рівненському Поліссі ткали на горизонтальному верстаті, який називають ставом або кроснами. Нині у селі Крупове використовують кросна, зроблені ще в минулому столітті за старовинними зразками.

Не кожен господар міг виготовити кросна. Найкращим майстром, нагадаємо ще раз, із виготовлення верстатів, був у

селі Крупове Яків Каленикович Стельмашук. Саме прізвище говорить, що їх рід завжди стельмахував. Нині кросна можна побачити у Музеї ткацтва, хоча вони є майже у кожному крупівському господарстві. Сьогодні господині не так часто ставлять кросна, лише для того, щоб виткати нове полотно, коли на те є необхідність.

Найчастіше на Поліссі використовувалося ткане полотно з льону. Адже місцеві ґрунти найкраще підходили для вирощування трьох сортів льону – лущика, простяка та великльону. Із таких сортів обробленого льону виходили прекрасні полотняні тканини. Такі тканини потрібні були скрізь: на жіночий і чоловічий одяг, причому спідній і верхній, на скатертини, рушники, простирадла, «сільняніки», на мішки, торбинки, рядюжки, в яких носили зілля, соломучи чи сіно, і в інших випадках. Але особливо цінувалося полотно, яке призначалося на святковий одяг чи на подарунки. Це полотно – «серпанок».

1. Жук А. К. Сучасні українські художні тканини / А. К. Жук. – К. : Наук. думка, 1985. – 117 с.
2. Гуменна Д. Благослови, мати / репринтне вид. / Д. Гуменна. – К. : Вид. дім «KM Akademia», 1995. – 288 с.
3. Записано зі слів Ярини Панасівни Стельмашук (1921 р. н.) 29.03.2005 р.
4. Записано від Ніни Михайлівни Рабчевської (1947 р. н.) 27.02.2014 р.
5. Записано зі слів Уляни Петрівни Кот (1936 р. н.) 21.10.2012 р.
6. Записано від Ольги Миколаївни Придюк (1947 р. н.) 03.09.2011 р.
7. Записано зі слів Ярини Панасівни Стельмашук (1921 р. н.) 10.09.2005 р.

8. Записано зі слів Уляни Петрівни Кот (1936 р. н.) 10.11.2011 р.
9. Записано зі слів Катерини Кирилівни Герасимчук (1926 р. н.) 29.03.2005 р.
10. Записано зі слів Ніни Мусіївни Дем'янець (1937 р. н.) 11.09.2015 р.
11. Скуратівський В.Т. Берегиня / В. Т. Скуратівський. – К. : Рад. письменник, 1987. – 276 с.
12. Записано зі слів Федори Іванівни Дем'янець (1930 р. н.) 30.10.2011 р.

ХУДОЖНІ ПРИЙОМИ «СЕРПАНКОВОГО» ТКАЦТВА

Український народ завжди високо цінував речі, про які прийнято говорити «ручна робота». Ручне – синонім добротності, високого смаку, своєрідної техніки виконання. В поширенні доброї слави про ткані вироби ручної роботи с. Крупове провідне місце належало і належить, як було наголошено раніше, місцевим майстрам ткацтва Уляні Петрівні Кот, Ніні Михайлівні Рабчевській, Ніні Мусіївні Дем'янець, Ользі Миколаївні Придюк. Їх оригінальні декоративні роботи відзначаються яскраво вираженою самобутністю, неповторною красою орнаментів і кольорів, добротностю технічного виконання. Підтвердженням того є той факт, що значна частина виробів кожної з майстринь розійшлась по світу і тепер знаходиться в музеях і приватних колекціях Канади, США, Польщі, Німеччини, Італії, Аргентини, Австралії, Англії, Франції, Росії.

Крупівські майстрині дотримуються у своїх виробках не лише традиційної техніки ткацтва, а й особливих для поліської місцевості візерунків і кольорів. Ця характеристика «серпанку» прочитується у широкому асортименті виробів майстрів, будь то декоративні рушники, скатертини, серветки, наволочки, занавіски, порт'єрні тканини, покривала на диван і крісла, хідники (доріжки на підлогу), чи «серпанкові» узорні тканини для пошиття суконь, блуз, спідниць, фартухів, чоловічих сорочок.

У виробках майстринь простежується чіткість орнаментального ритму у рапорті, гармонійність і врівноваженість пропорцій у знаковій системі, оригінальне звучання кольору в тканині. Місцеві ткалі уміють підкреслити в своїх роботах красу і природні властивості матеріалу – блиск і шовковистість льону, м'якість і еластичність бавовни.

Унікальність крупівського «серпанку» відкрив і презентував Україні у 1970-х роках дослідник поліської культури Степан Іванович Шевчук – на той час представник обласного Будинку народної творчості – котрий хотів побачити рушники, виготовлені на ткацькому верстаті. Йому порадили завітати до Крупового. Завідуюча сільським Будинком культури Н. М. Рабчевська привела його до Н. М. Дем'янець, яка на той час виткала багато дивовижних рушників. Степан Іванович запропонував Ніні Мусіївні виготовити декілька рушників у червоно-чорній кольоровій гамі і привезти їх до обласного центру.

Таким випадковим шляхом рушники Н. М. Дем'янець потрапили до м. Київ на художню раду Художнього фонду УРСР, де були відразу ж затверджені як зразки. Дуже скоро Ніна Мусіївна отримала замовлення на виготовлення тканих рушників і запрошення працювати до Рівненського художньо-виробничого комбінату ткалею-надомницею.

Це стало добрим початком, адже до спільної справи залучилися односельці: Уляна Кот, Ольга Придюк, Ніна Рабчевська. Робота вимагала наполегливості та творчості, оскільки приходилося звертатися до глибинної пам'яті родоводу, щоб в її записках віднайти архаїчні орнаменти предків.

Спочатку майстрині виготовляли зразки рушників, які затверджувались Художньою радою, а потім отримували замовлення на виготовлення таких рушників. Зазвичай, кожного зразка замовлялось по 10-20 екземплярів. Це був великий обсяг роботи, але це була робота до душі, яка не втомлювала, а надихала.

Звідки ж бралися щомісяця нові й нові орнаменти для зразків? Про свої перші творчі пошуки у 1970-х роках згадує Ніна Дем'янець: «Спочатку просто переносила на рушнікі узори з колісних наметок, які були вдома. Потім тиї, як мені запомніліся з дитинства. Тиї, що бачила колісь, на своїх чи чужих сорочках. А пам'ять в мене вельми добра. Але тільки тиї, які мені понравиліся. А той старовинний узор звався «затиканє». Що воно таке? То вузеньки пасок (смужка) (2-5 см) чирвоного, а частій темно-чирвоного чи вишньового кольору з різними узорами, які з двох бокув був обрамлени пасочками з окремих білих ніток або переплетених чирвоних і білих ніток. Хоч «затиканє» було вузеньке, але узор добре проглядавса. Хороша майстриня, побачивши на чийойсь одязі нове затиканнє, довго носіла його в пам'яті, поки не ставила нові кросна»[1].

Замовлення зі столиці з самого початку були спрямовані, здебільшого, на виготовлення тканих рушників. І це не випадково. Адже рушники широко використовуються і як прикраса житла, і як атрибут обрядовості, і для інших потреб.

У наш час рушникам надається ще більше значення. Відповідно до цього зазнали помітних змін і самі рушники. Порівняно з колишніми, вони збільшились у розмірах, стали більш декоративними і святковими. Особливо останнім часом зростає потреба в рушниках обрядового призначення, зокрема весільних.

Найчастіше рушники виготовлялися у таких розмірах: 35 см x 200 см, 40 см x 250 см. Як правило, в обрядових рушниках майстрині використовували геометричний орнамент, рідше – геометризовані рослинні орнаменти чи стилізовані квіткові. Рушники крупівських ткаць відзначалися винятковою урочистістю. Цього їм надавали вдало підібрані форми орнаменту, вишуканий лад візерунків і яскраво насичені кольори, де домінував традиційний червоний.

Нині крупівські майстрині тчуть свої рушники з білих ніток десятого, двадцятого номеру фабричного виробництва. А

візерунки робляться здебільшого акриловими нитками, рідше використовуються нитки муліне, ірис. Нитки з чистої шерсті не використовуються, бо під час прання вони «сідають» і орнаментальний комплекс виходить вужчим за ширину виробу.

Домінують геометричні орнаменти – квадрати, ромби, трикутники, стовпчики, зірки, розетки – повторюючись у певному порядку, розміщуються в орнаментальній смузі таким чином, що ткани композиція завжди виглядає ритмічно і виразно. Завдяки комбінуванню геометричних мотивів, варіювання їх масштабами, ритмікою і розміщенням досягається велика різноманітність і неповторність візерунків.

Зазначимо, що в основі композиції рушникових узорів лежать різної ширини поперечні орнаментальні смуги, які розміщуються в нижній частині рушника і несуть основне композиційне навантаження, а центральне поле залишається чистим. Інколи ці смуги більше ущільнюються, інколи більше розріджуються, утворюючи таким чином цілі комплекси. В більшості цих комплексів вузькі смужки групуються навколо широких орнаментальних смуг, що тчуться перебіркою технікою і мають складні візерунки.

Центральна орнаментальна смуга зазвичай потребувала 12-16 переборів, а інколи і всі 20, тоді як вужчі смуги – по 4-8 переборів, а обрамлені були орнаментальні комплекси з обох сторін найвужчою смугою – «кривулькою». Технічно це був складний процес, але майстрині придумували різні «винаходи», щоб вироби виглядали естетично і привабливо.

Ось як розповідає про це Ніна Дем'янець: «Щоб зробити затикане на 16-20 переборув на кроснах не хватало місця для дощочок, які ставляца за нитом аж до великого воротіла. То ми ставілі замість дощок дроти. Бо вони були вузьеньки і вмещаліся» [2].

Інколи у крупівських ткаль рушник має дві однакові широкі основані орнаментальні смуги, які між собою розділяються

дещо вужчою. Іще рідше зустрічаються три орнаментальні смуги, обрамлені з обох сторін вузькими смугами на 3-4 перебори. Причому середня смуга має один візерунок, а ті, що з обох боків – інший, але симетричний.

У деяких рушниках ткалі розділяли орнаментальні смуги звичайними гладенькими кольоровими смугами. Більше такі смуги властиві виробам, кольорова гама яких – блакитно-синя. Хоча буває, що орнаменти червоного кольору можуть бути розділені гладенькими смугами помаранчевого кольору. Нерідко в рушниках використовують для вутка неவிбілену, натуральну, сірого кольору (інколи трохи зеленкуватого) льняну пряжу, яка в поєднанні з білими нитками основи дає напрочуд красивий м'який барвний ефект.

Різною є і кольорова гама орнаментальних комплексів. У більшості виробів використовується червоний і чорний кольори. Інколи буває, що центральна смуга виконується темно-червоним кольором, тоді як вужчі – дещо світлішим. Але між ними обов'язково ще будуть вузькі орнаменти, виконані чорним кольором.

З часом майстрині стали експериментувати, об'єднуючи червону і чорну нитки. Таким поєднанням міг бути виконаний весь орнаментальний комплекс або лише окремі смуги візерунків, але обов'язково з обох сторін основної. Таке поєднання було більш властиве виробам У. П. Кот. Подібний спосіб оздоблення ткаля використовувала як при виготовленні рушників і серветок, так і при виготовленні костюмів. У дитячому костюмі поєднанням двох ниток виконані лише вузькі смуги з обох сторін основної, а в дорослому костюмі таким поєднанням виконано увесь орнаментальний комплекс.

Особливою новизною орнаментального і колористичного вирішення приваблюють пізніші роботи крупівських майстрів. Їх вирізняють здебільшого м'яке сіре тло з натуральних льняних ниток і

витакий по ньому в спокійних, дещо приглушених двох або трьох кольорах розріджений поперечносмугастий візерунок. В основному це відтінки блакитного з додаванням білого кольорів. Інколи рушники тчуть на білому тлі, тоді у візерунку використовуються різні відтінки сірого кольору. Цим поєднанням досягається особлива м'яка тональність, вишуканість і гармонійна злагодженість.

Часом майстрині ткали рушники «білим по білому». Окремі зразки таких виробів збереглися в майстринь до цього часу. Зазвичай виконували їх на замовлення або на виставки. Після зняття з кросен, майстрині інколи оздоблюють рушники «карунком», виконаним у техніці мереживоплетіння, а інколи прив'язують особливі китиці, в селі Крупове їх називають «кутаси». Білі, червоні чи блакитні. Це залежить від кольорової гами на рушниках. І все це надзвичайно органічно поєднується і збагачує рушник. Прикметною особливістю крупівських рушників є те, що досить часто проміжки між смугами орнаментів майстрині оздоблюють мережкою у техніці «пруткування».

Окрім святкових і обрядових рушників, крупівські ткалі виготовляють чимало так званих побутових. Такими рушниками користуються після прийняття ванни чи душу, адже вони добре вбирають вологу, а ще масажують тіло. Ними добре витирати посуд. Вони добре перуться, а після кожного прання стають білішими, м'якішими, приємнішими на дотик.

Для міцності побутові рушники тчуться в основному «в ради», зрідка «в століки». Ці рушники також мають свої оздоблювальні комплекси. У всіх майстринь вони різні, як за розміром (шириною комплексу) так і за кольоровою гамою. У значній мірі вирішення питання оздоблення залежить від призначення рушника.

Якщо рушник призначався для щоденного використання на кухні, то це 1-3 орнаментальні смуги на 1-3 перебирання. Інколи лише декілька «кривульок». Кольорова гама – яскрава: червона з

різними відтінками, оранжева, синя, зелена, бузова (господи-ні так краще орієнтуватися). Якщо ж рушник призначався для того, щоб на кухні було святково, то його оздоблювали орнаментальним комплексом із 3-5 смуг на 3-5 перебирань. Кольорова гама дещо приглушена, яка органічно вписується в інтер'єр.

Цікавими є окремі побутові рушники Ніни Мусіївни Дем'янець які мають не поперечні орнаментальні смуги, а поздовжні кольорові гладенькі, що йдуть з обох боків рушника. Для цього ткаля по-особливому снує основу і навиває кросна. Вже на воротилі можна бачити по 8-10 кольорових ниток з обох боків. Зазвичай, це були нитки «ірис», зрідка звичайні бавовняні, скручені з декількох тонких. Ці нитки були міцніші за звичайні і кольорові смуги по всій довжині виробу відігравали роль доброго цупкого краю, так званого «пруга».

Ольга Миколаївна Придюк здебільшого тче свої рушники таким різновидом звичайного переплетіння, який в Круповому називають «в пасочки». Для цього майстриня під час накидання основи в бердо через кожні 6-8 ниток не розділяє пару, а вкидає дві нитки. В результаті в готовому виробі чітко візуалізуються ці «пасочки». Вони дещо товщі, тому й виділяються.

Інколи майстрині, накидаючи основу в бердо (в більшості це стосується так званих рушників «в ради»), після кожного ряду один проміжок між тростинками пропускають, не вкидаючи туди нитки. Як результат – кожен ряд розділений. Ці рушники також мають оригінальний вигляд.

Але найкращі й найоригінальніші роботи майстрів – це «серпанкові» тканини. Саме вони принесли Круповому славу столиці «серпанкового» мистецтва. Серед майстрів серпанку знову назвемо Н. М. Дем'янець, Н. М. Рабчевську, О. М. Придюк, У. П. Кот, які почали відновлювати традицію його виготовлення ще у 1970–1980-х роках. «Серпанкові» тканини посідають у їх творчому доробку помітне місце.

Досить часто крупівські майстрині виготовляють «серпанок» із тонких бавовняних ниток фабричного виробництва з вкрапленням натуральних лляних ниток. А розробці рисунків для них ткали приділяють особливу увагу, вибираючи найніжніші. Вони вдало застосовують традиційні орнаменти і кольори, раціонально співвідносять розміри основних і допоміжних орнаментальних смуг, а також доповнюють їх гладенькими смугами із лляних ниток.

Так, Ніна Мусіївна Дем'янець для оздоблення «серпанкового» костюму, що виткала 1990 р., обрала розкішний орнамент, що гармонійно розмістився і на спідниці, і на сорочці. «Серпанковий» костюми має надзвичайно вишуканий, оригінальний і неповторний вигляд. Із самого низу виробу майстриня виткала широку (5-7 см) льняну смугу, за нею – комплекс із вузьких (7-10 мм) смуг білого, сірого і червоного кольорів, обрамлених двома чорними нитками. Ці смуги – гладенькі. Далі розмістила основну орнаментальну смугу в 5-7 см червоного кольору, яка виступає своєрідним акцентом. Ця смуга також обрамлена з обох боків двома пасмами чорних ниток, які, в свою чергу, розділені двома білими нитками.

Над основним узором вгорі ткала розмістила в композицію вузькі гладенькі смуги, але без широкої. Натомість далі по полю зрідка є вузькі гладенькі смуги (5-7 мм) основної кольорової гами. Така композиційна завершеність візерунка «серпанкової» тканини надає костюму святкового вигляду. Ось чому взірець такого костюму став основою для виготовлення у 1990 р. сценічних костюмів для аматорського фольклорно-етнографічного ансамблю «Берегиня» с. Крупове.

Нагадаємо, у книзі «Чарівне веретено» (Л. : Каменярь, 1990) є фотографія давньої поліської хати. А біля неї стоять жінки у «серпанку». То – жительки Крупового Тодося Шеремета і Марія Мозоль. Фотографія датована 1977 роком. А над нею, на тій же сторінці – фотографія учасниць народного аматорського фоль-

клорно-етнографічного ансамблю «Берегиня» з села Крупове Дубровицького району Рівненської області. Це перший склад ансамблю. Їх костюми – також старовинний «серпанок», що дбайливо був збережений до тих пір у крупівських скринях-кухрах.

Нові «серпанкові» костюми фольклорно-етнографічного ансамблю «Берегиня» с. Крупове повсюди, де виступали аматори, викликали серед глядачів захоплення. Зокрема, згадується такий промовистий факт. Якось після участі у першому Міжнародному фестивалі українського фольклору «Берегиня» у Луцьку одна з учасниць аматорського фольклорно-етнографічного ансамблю «Берегиня» з села Крупове – Придюк Зінаїда Володимирівна – сказала: «Різноманітні українські костюми можна було побачити на фестивалі, але таких як у нас не було. Ми як білосніжні феї пропливали на вулицях Луцька» [3].

У 1991 р. Н. М. Дем'янець виткала новий «серпанковий» костюм і використала уже синьо-блакитну гаму кольорів. Щоб надати делікатності тканині, ткаля використала лише одну широку орнаментальну смугу, виконану блакитними нитками. При цьому розмістила між верхнім і нижнім ярусом орнаментальної смуги обрамлення з синіх «кривульок».

Такий прийом сподобався багатьом. Крупівські ткалі Н. М. Рабчевська, О. М. Придюк почали експериментувати в створенні орнаментальних смуг на «серпанкових» тканинах, активно використовуючи синьо-блакитні кольори. Адже блакитний колір – колір квітки льону. Нове колірне вирішення спричинило певну «моду» на синьо-блакитний серпанок. Костюми, блузи, плаття, фартухи та інші серпанкові вироби у синьо-блакитних відтінках мають особливо святковий вигляд і враження чистоти і прозорості. До того ж ця гама кольорів ніби підкреслює близьку сучасного «серпанку».

Таким чином, основою створення сучасних орнаментальних комплексів є колишнє «затикане» на поліських намітках і

рушниках. Творчо переосмислюючи його, наші крупівські майстрині створюють безліч різноманітних візерунків, бо працюють за принципом «Корінням у народ, віттям – у світову цивілізацію». В роботі ткаць є багато спільного, але й чітко проглядаються індивідуальні риси творчого почерку.

Так, для Ніни Мусіївни Дем'янець найбільш характерним є те, що основна маса її виробів виконані в червоно-чорній кольоровій гамі. Причому центральні широкі орнаментальні смуги зазвичай були червоного кольору і обов'язково обрамлені з обох боків вузькими чорними.

У пізніших роботах Н.Дем'янець використовує широкі блакитні орнаментальні смуги, що обрамлені вузькими синіми. Її ткани цікаве експериментальними підходами, де органічно поєднуються давні складові орнаменту із сучасними віяннями. У 2011-2014 рр. Ніна Мусіївна наткала чимало рушників з орнаментальними комплексами лише червоного кольору. Саме такий колір властивий колишнім поліським наміткам.

Для Уляни Петрівни Кот притаманний абсолютно інший підхід. У більшості своїх виробів майстриня цілий орнаментальний комплекс ткала, поєднуючи одночасно червону і чорну нитки. Її ткані рушники не переплутаєш із рушниками інших майстринь: вони виглядають делікатно-грубішими і аж занадто архаїчними. Ймовірно, мистецьке сприйняття світу ткалі більш заглиблене у давнину, аніж у майбутнє.

Ольга Миколаївна Придюк по-особливому накидала основу. Через кожні 8-10 ниток вкидала в один проміжок у берді одразу дві нитки. Внаслідок цього на готовому полотні чітко видно поздовжні (горизонтальні) пояски. В селі ці пояски називають «блізня». Вони теж перейняті з системи давнього ткання. Майстриня також цікаво вирішує розміщення блакитних орнаментальних смуг на сірому полотні.

Творчість Ніни Михайлівни Рабчевської більше тяжіє до використання різних відтінків одного кольору: білим по білому, сірим по сірому, білим по сірому тощо. У серпанковому ткацтві для виготовлення костюму активно використовує поєднання 2-3 широких орнаментальних мотивів. На нашу думку, така система орнаментики відповідає сучасності, без зайвих наверстувань минулого.

Дуже часто подібний підхід спостерігається і в інших майстринь: перевантаження візерунку широкими орнаментальними смугами. Адже на Поліссі в орнаментиці завжди тяжіли не до потужного декорування, а делікатності і лаконічності у вираженнях колірних та візерункових емоцій. Думається, що це вплив сучасності на народне мистецтво і ремесло. Не без цього. Але така тенденція дуже швидко минає, коли треба захистити своє, рідне.

Попри це, в мозаїці уподобань, засобів індивідуальних смаків не втрачаються цілісні стилістичні риси поліського рукомесла, а саме: зв'язок з усією системою декорування, високі вимоги до якості виробу і витонченість художньої обробки.

Народні поліські традиції віднайшли у виробках крупівських майстринь творче переосмислення, нове трактування, що відповідає нинішнім естетичним і функціональним потребам суспільства. Ритмічним чергуванням, формами орнаментальних мотивів, масштабами і співвідношенням візерункових та простих смуг крупівські майстрині досягли в оздобленні «серпанкових» тканин безмежної неповторності.

1. Записано зі слів Ніни Мусіївни Дем'янець (1936 р. н.)
04.12.2012 р.
2. Записано зі слів Ніни Мусіївни Дем'янець (1936 р. н.)
10.09.2014 р.
3. Записано від Зінаїди Володимирівни Придюк (1957 р. н.)
27.06.1991 р.

ВИЗНАННЯ ТВОРЧОСТІ КРУПІВСЬКИХ ТКАЛЬ

Насиченим і цікавим є життя крупівських майстрів народного ткацтва. Це – участь у щорічних фестивалях народної творчості, у виставках досягнень народного господарства, республіканських виставках «Народне мистецтво і сучасний побут», а також багатьох обласних і регіональних виставках декоративно-прикладного мистецтва, музейних гостинах тощо. І звідусіль надходять нагороди: медалі лауреатів фестивалів, дипломи, грамоти, інші відзнаки. Частими гостями були народні майстрині села на різноманітних мистецьких акціях і святах фольклору і етнографії у Києві, Луцьку, Львові, Рівному. Виїжджають вони і за межі України.

Масштабне визнання унікальності творчого доробку крупівських майстрів «серпанку» відбулося ще в минулому столітті. У травні 1990 року в Круповому сталася неординарна подія – виїзне засідання Спілки художників України, яке очолював Володимир Михайлович Прядка, Народний художник України, лауреат Державної премії ім. Т.Г. Шевченка, член-кореспондент Академії мистецтв України, голова Спілки майстрів народного мистецтва України.

Виїзне засідання було підготовлене працівниками Рівненського обласного Будинку народної творчості Степаном Івановичем Шевчуком та Нелею Петрівною Молодиченко. Ретельно го-

тувалися до цієї події і народні майстрині. Дійство відбувалося в сільському Будинку культури.

Це була виставка-звіт ткаць. У. П. Кот, Н. М. Дем'янець, Н. М. Рабчевська, О. М. Придюк потужно продемонстрували в експозиції Будинку культури найкращі свої доробки. Враження від побаченого і у В. М. Прядки, і в інших поважних гостей були сильними. Спочатку вони подовгу оглядали витвори кожної майстрині, звертали особливу увагу на те, чи своєрідність цих виробів є ознакою місцевого стилю, як він втілений в орнаментальних формах і принципах композиційного вирішення, на ритміку мотивів узору, кольорову гаму, а також особливості заповнення візерунком площини виробу.

Ніхто з гостей не залишився байдужим до витворів рук крупівських ткаць.

У своєму підсумковому слові Володимир Михайлович відзначив «високу художню цінність доробку майстрів ручного ткацтва і їх унікальність, а саме: вдало підібрані і поєднані орнаментальні комплекси, їх вишуканий композиційний лад, кольорову гаму, охайність робіт і досконалість технічного виконання, тонке чуття і своєрідність смаків кожної майстрині» [1]. Не приховували свого захоплення і замилювання крупівськими ткацями і інші члени делегації. Слова похвали і вдячності довго лунали у тій залі. Але головне – висновок, який зробили поважні гості з Києва: «Вам треба створити свій крупівський осередок Спілки майстрів народного мистецтва України. Ви цього заслуговуєте своєю багаторічною неповторною творчістю» [2].

Ця виставка і висока оцінка творчості майстрів ткацтва с. Крупове з вуст голови Спілки майстрів народного мистецтва України, представників Рівненського обласного Будинку народної творчості надихнула сільчан ще з більшим завзяттям взятися до роботи. Жваве обговорення події не лише в селі, а й в районі

вилилося у потужну хвилю розвитку «серпанкового» ткацтва на Дубровиччині. Для крупівських ткаць наступив відповідальний період творчості, який екстраполював їхню працю на продовження використання поліських традицій у сучасному ткацтві.

Нові успіхи, яких досягли крупівські майстрині, були продемонстровані у вересні 1999 р. на виставці у приміщенні школи села Крупове. Організована виставка творчого доробку ткаць проходила у рамках виїзного засідання колегії Рівненської обласної державної адміністрації. Тодішній голова облдержадміністрації Микола Сорока і ще понад 40 керівників обласного рівня вважали за потрібне на власні очі побачити це унікальне поліське село, познайомитися з народними майстрами і їх напруженнями, усвідомити роль місцевої школи у пропагуванні ручного ткацтва, як давнього народного промислу, у його збереженні і розвитку. Виставка була вражаючою за кількістю представлених експонатів і різноманітністю асортименту.

Наступною знаковою подією у житті громади села стала участь народних майстрів у культурно-мистецькій акції «Мистецтво одного села» (2003 р.), яка щорічно проводилась у Києві. Підготовка до цієї події викликала жвавий інтерес, оскільки точилися дискусії щодо того, кому їхати до Києва. Адже гідних майстрів та самобутніх фольклорних колективів на Поліссі вистачає. З усієї Рівненщини Крупове все ж таки було вибране представляти область у столиці України у третій декаді травня 2003 року.

Кияни та гості столиці змогли насолоджуватися поліським співом фольклорно-етнографічного колективу «Берегиня» і милуватися унікальними виробами, виготовленими в Круповому, особливо «серпанком». Адже народні умільці на виставку декоративно-прикладного мистецтва під назвою «Барви Полісся» підготували понад 100 виробів. Кожна майстриня виставила найкраще з власного доробку. В рамках виставки відбулася презентація

буклету «Виставка мистецтва одного села. «Серпанкове» розмаїття Поліського краю», з ілюстраціями виробів майстринь [3].

А ще там можна було побачити і багато інших цікавих, майже раритетних речей: сільський дерев'яний реманент, лави, ткацький верстат, (до речі, в дії), прядку, чесало, потесь, сукало, веретена, цівки. На відкритті виставки можна було навіть подивитися на власні очі, як лляна куделя прядеться в тонісіньку нитку, а з ниток народжується рушник. Там за кроснами, так би мовити «в прямому ефірі», працювали майстри ткацтва Ніна Мусіївна Дем'янець, Ніна Михайлівна Рабчевська, Ольга Миколаївна Придюк. Не відриваючись від роботи ткалі давали інтерв'ю численним журналістам, які висвітлювали потім цю мистецьку акцію у засобах масової інформації.

На відкритті виставки було багато гостей, відомих особистостей у мистецьких колах, що виставкова зала ледь-ледь вмістила бажаючих. Серед них – Ніна Матвієнко, Сергій Гальченко, Кирило Стеценко, Леопольд Ященко, Дмитро Чередниченко, Катерина Божко, Олексій Доля і ще багато інших, не байдужих до прадавньої культури нашого народу. Упродовж усіх десяти днів, що тривала виставка «Барви Полісся», інтерес до неї був величезним: репортажі по телебаченню, радіо, в пресі, проходили екскурсії. З виставки крупівські рукомесниці привезли грамоти, цінні подарунки. Але найдорожчими для них були і залишаються спогади про цю подію в їхньому житті, теплі слова подяки і захоплення, висловлені киянами. А ще – кольорові світлини, відеозаписи.

У пам'яті крупівлян також зберігаються гарні спогади про уроки ткацтва, що проводились у Крупівській ЗОШ I-II ступенів на початку 1990-х років. Це були уроки трудового навчання, які проводила вчитель Уляна Адамівна Букайло. Досить часто проводилися відкриті заняття, які проходили в рамках районних,

міжрайонних і обласних семінарів вчителів із використання елементів народознавства в навчально-виховному процесі. На одному з таких уроків могло б бути присутніми понад 100 гостей.

Запрошувалися на відкриті уроки майстрині Ольга Миколаївна Придюк і Ніна Михайлівна Рабчевська. До уроків завжди готувалась масштабна виставка зразків тканих виробів минулого століття і сучасного ткацтва. Окрім запитань, що їх ставили на уроці школярі, багато запитань було до ткаль і від учасників семінарів. Неформально, багато хто з гостей робив замовлення у ткаль на виготовлення «серпанкових» виробів, тканих рушників, скатертин тощо.

Уроки проводились у період з квітня 1990 по листопад 1993 року. Про них майстриням нагадують замітки в газетах і чисельні фото, зроблені під час уроків. З середини 1990-х років в школі проводились заняття гуртка «Ткацтво». Вели ці заняття у свій час Ніна Михайлівна Рабчевська і Тетяна Яківна Бернацька.

При школі був започаткований дитячий фольклорно-етнографічний колектив, назву «Серпанок» якого навіть не обговорювали, адже усім було зрозумілим промовисте поліське слово. Започаткувала його Заслужений майстер народної творчості України Уляна Петрівна Кот – жінка, що знає не лише справжній секрет виготовлення «серпанку», а в пам'яті якої «записано» понад тисячу унікальних народних пісень!

У 1992 році «Серпанку» було присвоєне звання зразкового колективу. Нині до «Серпанку», приводять своїх дітей уже четверте покоління селян. Його відвідують і дошкільнята, і школярі. Вони з величезним натхненням вивчають пісень своїх предків. Для них крупіські майстрині тчуть святкові концертні костюми з «серпанку», передають у спадок мелос і змісти унікальних дубровицьких пісень. «Серпанок» існує й нині, тепер ним керують вихованці Уляни Кот.

5 жовтня 2007 року у шкільному кабінеті народознавства усіх майстринь разом зібрала «Мистецька світлиця» – так називалася передача на РТБ, запис якої здійснювали в с. Крупове. Крім постійно діючої виставки в школі, майстрині принесли ще багато інших взірців своїх виробів. Метою передачі було не лише познайомити глядачів із самими майстринями і їх доробком, але й показати весь процес ткацтва: від обробітку льону до пошиття виробів з узорних тканин ручного виробництва.

Вправно і професійно майстрині терли льон на терниці, вичісували його на гребені, а потім щіткою, пряли льоноволокно і ткали полотно. По черзі сідали за кросна і перебирали орнаменти. «Впевнені, що в Круповому ткацьке ремесло житиме вічно» – такими словами закінчується телепередача...

Щороку (27 жовтня) на день села у сільському Будинку культури проводиться виставка виробів майстринь під назвою «Святе як хліб моє село». Це свято в новітні часи уже стало традиційним. До нього готуються усі селяни, а особливо народні умільці, у яких є змога показати на виставці свої кращі напрацювання. Оновлюється репертуар фольклорно-етнографічного ансамблю «Берегиня». На свято з'їжджаються гості з усієї дубровицької округи та інших районів області.

Знаменно, що кожного року на святі майстрам «серпанку» є про що поспілкуватися, згадати давні історії про своїх вчителів – матусь та бабусь, ще раз передивитися їхнє унікальне рукомесло та показати свої досягнення. Щороку виставка народних майстрів викликає інтерес у односельців та захоплення у приїжджих гостей. Серед гостей можна побачити етнографів, студентів і аспірантів, що приїжджають в село Крупове досліджувати народне мистецтво Рівненського Полісся. Крупівські майстрині з задоволенням спілкуються з ними, бо хочуть не лише відродити мистецтво «серпанкового» ткання, а й навести молодь до народної творчості.

Не дивно, що саме у цьому поліському селі відкрили музей ткацтва «Серпанкове розмаїття». Адже тут ще й досі живуть майстрині, чие полотно можна побачити не лише по всій Україні, а й по всьому світу. А розпочиналося усе, як уже згадувалося, з прийняття рішення Рівненською обласною радою № 395 від 17 серпня 2007 року «Про обласну програму збереження, відродження і розвитку народних художніх промислів на період до 2010 року», у якій наголошувалося: «У повоєнні роки майстрині з с. Крупове Дубровицького району з допомогою світлотіньовими «серпанкового» полотна створювали унікальні орнаменти українського Полісся. Вироби і їх автори стали відомі далеко за межами району і області.

Вироби майстрів продавались на ярмарках у Рівному, Житомирі, Полтаві, Мінську. Про це свідчать експозиції краєзнавчих музеїв. У музеї етнографії у Мінську зберігається одяг із «серпанкового» полотна, витканий майстрами Дубровицького району.

А ще в області збережені ремесла, що існували на Рівненщині здавен і відтворені у виробках сучасних майстрів, які вивчають і відтворюють школу народного декоративно-ужиткового мистецтва, дотримуючись канонів давнини. Про це свідчать численні виставки народного мистецтва» [4].

У зв'язку з цим рішенням громада села у співавторстві з головним спеціалістом відділу економіки райдержадміністрації Марковець Іриною Володимирівною розробила проект «Школа-музей ткацтва», взяла участь у конкурсі «Розвинені території, здорові люди» і стала переможцем в рамках проекту «Міжнародна науково-інформаційна мережа з питань Чорнобиля» (ICRIN). Із цієї конкурсної програми було виділено 50 тис. грн. Ще 10 тисяч дала райдержадміністрація і 5 тисяч виділили з бюджету сільської Ради. Тож за кілька років у Круповому змогли відкрити музей ткацтва.

Н. М. Рабчевська проводить екскурсію
в музеї ткацтва

Розповідає директор Крупівського будинку культури, Заслужений майстер народної творчості України, Ніна Рабчевська: «У музеї представлено різноманітні приватні колекції: і мої вироби, і моїх бабусь та мамі, а також майстринь народної творчості Ольги Придюк, Ніни Дем'янець і Уляни Кот. Окрім одягу і рушників, ми зібрали два верстати, потість, куделі, гребінь та інше ткацьке начиння. Більшість цих речей у мене та інших ткаць залишилися від матерів. Саме завдяки мамі до цієї справи взялася і я. А тепер жити без ткання не можу. Ось і внучки мої до верстата беруться. Одна з них майстер-клас у Пересопниці показувала» [5].

Дійсно, знайти в Україні справжніх ткаць нині непросто. Виробництво льону занепало. Сьогодні українцям доводиться купувати сировину з-за кордону і коштує вона не дешево. Та й самі вироби з натуральних тканин також не кожному по кишені. Але поліський «серпанок» у виконанні крупівських ткаць – це особлива

родзинка, унікальна автентична річ, що зберігає в собі подих старовини і вносить у сучасний світ красу і світло. А це дорого коштує.

Не випадково, що єдиний в Україні Крупівський музей ткацтва називається «Серпанкове розмаїття». Такого багатства тканих «серпанкових» виробів ви не віднайдете у жодному музеї світу. І такою кількістю ткаць, що виготовляють старовинний «серпанок» – жодне село в Україні не похвалиться.

У музеї демонструються, наголосимо, не лише сучасні вироби, а й «серпанкові» зразки прабабусь, тобто четвертого покоління в родовідних каналах круплян. На їх зразках виховалася ціла плеяда крупівських спадкоємців цього рукомесла. Не лише зростала, а й примножила своїм талантом, осучаснила художньою майстерністю «серпанкові» набутки попередників. Нині відвідувачі музею ткацтва із захопленням розглядають вироби майстрів сучасного поліського «серпанку» та проголошують похвалу працьовитим рукам Уляни Кот, Ніни Дем'янець, Ольги Придюк, Ніни Рабчевської, іншим крупівським ткацям і майстрам.

Визнанням досягнень крупівських майстринь ткацтва є той факт, що їх щорічно запрошують до участі у «вишиваних» дійствах під час святкувань Дня державної незалежності України у м. Рівне. Адже рівняни першими в Україні поставили «ви-

шивані» рекорди: в День незалежності найбільша кількість людей у вишиванках прийшла на святкування саме у місті Рівне. Враховуючи досвід, у 2009 р. вирішили у Рівному влаштувати акцію «Червона доріжка для вишиванки» – показ полісько-волинського народного костюму.

Від вулиці Соборної через майдан до пам'ятника Шевченкові вибудували подіум, на який ступили спочатку власне майстрині і берегині народного одягу й ремесел у власноруч виготовлених костюмах, згодом моделі в зразках одягу, виготовленого за ескізами рівненських майстринь, а насамкінець усі охочі продемонструвати власну вишиванку, у якій прийшли на свято. На вишиваному подіумі побували в традиційних «серпанках», що виготовлені крупівськими ткалями, Заслужені майстри народної творчості Уляна Кот і Ніна Рабчевська разом із цілою родиною [6].

Зауважимо, що щороку до Міжнародного дня музеїв проходить обласне фольклорно-етнографічне свято «Музейні гостини», яке набуло за чверть століття масштабів всеукраїнського дійства. На подвір'ї Рівненського обласного краєзнавчого музею народні умільці представляють свої доробки – вироби з лози, роги та соломи, писанки, дитячу традиційну іграшку, гончарство та сучасну кераміку, ткані вироби та вишиванки. Майже чверть століття учасниками «Музейних гостин» є крупівські ткалі. Без їхнього «серпанку» немислиме свято. Разом із відомими майстринями приїжджають їх діти та онуки. Та й правнуки уже одягають «серпанки» під час святкування важливих подій.

Зрозуміло, що Рівненський обласний краєзнавчий музей не міг оминати нагоди і запросив до реалізації обласної акції «Мистецтво одного села» народних умільців с. Крупове. Урочисте відкриття заходу, де знайомили рівнян із життям та побутом унікального села на Дубровиччині, відбулося 22 листопада 2011 р.

На презентації акції народний аматорський фольклорно-етнографічний ансамбль «Берегиня» Крупівського Будинку культури виконав давні пісні краю, а на виставці декоративно-прикладного мистецтва було представлено понад сто виробів. Звичайно, що відвідувачів найбільше зацікавила унікальна тканина – поліський «серпанок» та процес його виготовлення. Як зазначила голова місцевої сільради Ганна Шеремета на відкритті акції: «Крупове – одне з небагатьох у районі сіл, що зберегло традиції та звичаї попередніх поколінь» [7].

«Серпанкове» ткацтво відоме кожній молодій людині у Круповому, і не лише тут. Вони пишаються тим, що у підручнику для учнів 7 класу «Рідна мова» розміщений текст Василя Скуратівського «Серпанкове ремесництво», в якому йдеться про їхнє село [8]. Адже збереження та розвиток традиційного «серпанкового» ткацтва села Крупове – основний напрям роботи місцевої школи, сільського Будинку культури і майстрів народної творчості краю.

Крупляни надзвичайно люблять своє село, з радістю приймають у себе гостей. Звісно, вони також люблять гостювати. Побували посланці єдиного в Україні «серпанкового» села, як їх називають, в Америці, Білорусі, Польщі. Були учасниками першого фестивалю етнокультури «Зов Палесся», що відбувся в сусідній Білорусі. А ще успішно представили Рівненщину під час Днів України у Польщі на фольклорно-етнографічних фестивалях «Барви України» в Ольштині (2009 р.) та «Купальські ярмарки» в м. Дубичі Церковні (2010 р.). Саме там, на польських Мазурах, проживає 80 % етнічних українців, яких доля закинула туди під час акції «Вісла». Третє покоління етнічних українців витирало надокучливий сльозу: крупляни ж бо зачепили за живе їхній генетичний код!

Знаменною подією стало й проведення 11–12 вересня 2015 р. у селі Крупове Дубровицького району та у Рівненському обласному краєзнавчому музеї I Всеукраїнської науково-практичної конфе-

ренції «Проблеми збереження і популяризації національних традицій серпанкового ткацтва в сучасній Україні» [9]. Її проведення ознаменувало той етап розвитку української культури, коли інтерес до свого, рідного, автентичного надзвичайно зростає.

Організаційно-методичне керівництво здійснювалось КЗ «Рівненський обласний центр народної творчості» Рівненської обласної ради за сприяння управління культури і туризму Рівненської ОДА, відділу культури і туризму Дубровицької РДА.

Конференція розпочалася 11 вересня пленарним засіданням у клубі села Крупове. З доповідями виступили: С. Б. Хомяк – заступник начальника управління культури Рівненської ОДА, С. В. Киркевич – голова Дубровицької РДА з повідомленням «Культурна політика України на регіональному рівні: еволюційні тенденції в умовах сьогодення», Ф. Ф. Васечко - директор КЗ «Рівненський ОЦНТ» РОР, з повідомленням на тему: «Організа-

Пленарне засідання конференції

ційно-методичні аспекти збереження національних культурних традицій на регіональному рівні».

На конференції із зацікавленістю були прослухані виступи І. М. Локшук (пошукувач кафедри історії та теорії мистецтва Львівської національної академії мистецтв) на тему: «Художні серпанкові тканини: спроба відтворення сучасними майстрами в контексті культурних традицій Рівненського Полісся»; Л. К. Костюк (кандидат історичних наук, доцент кафедри культурології та музеєзнавства Рівненського державного гуманітарного університету) на тему: «Сакральний вимір орнаментальних мотивів серпанкового ткацтва Ніни Дем'янець»; О. В. Філь (науковий співробітник Науково-дослідного відділу «Народне мистецтво та фольклор» Національного музею народної архітектури та побуту України) на тему: «Локальні особливості вишитих рушників Черкащини: на прикладі Чигиринського та Смілянського районів»; Л. М. Черпак (вчитель-методист Селецького НВК I-III ступенів) на тему: «Особливості виготовлення серпанкових тканин у селах Дубровицького району: за матеріалами сіл Селець, Ясинець, Лютинськ».

Також були заявлені виступи Ю. Л. Афанасьєва (доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри дизайну і образотворчого мистецтва Київського університету ім. Б. Грінченка) на тему: «Художня освіта і культурно-мистецька практика в контексті глобалізаційних проблем сучасності»; О. Г. Босого (кандидат історичних наук, начальник науково-дослідного відділу Національного музею архітектури і побуту України) на тему: «Символічно-обрядові функції предметів ткацтва в українській культурній традиції»; Л. І. Іваницької (Заслужений діяч мистецтв України, член Миколаївської обласної організації Національної спілки художників України) на тему: «Народні традиції півдня України і сучасна культурна політика».

Майстер-клас на конференції демонструють
наймолодші крупляни

Усі учасники конференції мали змогу прослухати захоплюючу екскурсію у сільському музеї ткацтва, яку провела Заслужений майстер народної творчості України Н. М. Рабчевська, переглянути майстер-класи представників центру ткацтва села Крупове, в експонуванні якого взяли участь майстри народної творчості Н. М. Рабчевська, Н. М. Дем'янець, О. М., Придюк, а також діти – учасники гуртка «Серпанок».

Конференція продовжила свою роботу 12 ве-

ресня у КЗ «Рівненський обласний краєзнавчий музей» РОР. Відкрив захід завідувач кафедри культурології та музеєзнавства Рівненського державного гуманітарного університету, професор Виткалов В. Г., який був і ведучим цієї конференції. З доповіддю виступила професор Львівської національної академії мистецтв, Заслужений діяч мистецтв України, автор костюмів для багатьох професійних художніх колективів України М. В. Токар, яка у своїй доповіді розкрила еволюцію національних костюмів. Серед виступаючих: Я. М. Мельник (начальник управління культури і туризму Рівненської ОДА) з темою: «Культурний потенціал Рівненщини і проблеми збереження національних традицій»; О. С. Булига (директор КЗ «Рівненський обласний краєзнавчий музей» РОР) з темою: «Обласний краєзнавчий музей як центр збереження і

популяризації традицій ткацтва в регіоні»; Н. М. Рабчевська (Заслужений майстер народної творчості України, директор Крупівського Будинку культури) з темою: «Серпанком і піснею виткана доля: до історії формування ткацького осередку в с. Крупове»; У. А. Букайло (вчитель Крупівської ЗОШ I-II ступенів) з темою: «Історія розвитку сучасного художнього ткацтва в селі Крупове та особливості творчих почерків народних майстрів: Н. Дем'янець, У. Кот, О. Придюк, Н. Рабчевської»; О. С. Мойсюк (кандидат мистецтвознавства, науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського Національної академії наук України) з темою: «Особливості використання антропоморфних мотивів у художніх тканинах Житомирського Полісся»; Т. Пархоменко (старший науковий співробітник відділу етнографії КЗ «РОКМ» РОР) з темою: «Поліський серпанок: із фондів Рівненського обласного краєзнавчого музею».

На засіданні були заявлені теми О. І. Буткевич (старший вчитель художньої культури Орв'яницького НВК I-III ступе-

Поліський серпанок із фондів РОКМ.
Фрагмент експозиції виставки під
час роботи конференції

нів – дошкільний навчальний заклад) «Традиції «серпанково-го» ткацтва с. Орв'яниця Дубровицького району»; І. В. Токар» (доцент кафедри образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва Рівненського державного гуманітарного університету) «Поліський костюм у творчості професора Львівської національної академії мистецтв Марти Токар; К. А. Приймачук (завідувач відділу фольклору Рівненського обласного центру народної творчості) «Майстри ткацтва Рівненщини: спроба узагальненого портрету».

Виступ кандидата історичних наук, голови громадської організації «Центр дослідження і відродження Волині» В. В. Дзьобака з м. Радивилова на тему: «Історія відтворення серпанкового костюму «Центром дослідження і відродження Волині» викликав дискусію та жваве обговорення.

Під час конференції усі учасники мали змогу ознайомитися в сільському музеї ткацтва «Серпанкове розмаїття» та у Рівнен-

ському обласному краєзнавчому музеї зі зразками народного вбрання неодноразово згаданих крупівських майстрів народної творчості У. Кот, Н. Рабчевської, Н. Дем'янець, О. Придюк, У. Шеремети, У. Мозоль, Г. Мозоль, Р. Герасимчук та ін., що охоплюють проміжок традиції серпанкового ткацтва в с. Крупове від початку ХХ століття до нашого часу.

У роботі конференції взяли також участь і студенти кафедри музичного фольклору Київського національного університету культури і мистецтв (О. Вакуліч та М. Ковалик, учасники ансамблю «Многая лета»), що здійснювали запис музичного фольклору Рівненщини під час народознавчої експедиції з питань вивчення пісенної спадщини с. Крупове (завідувач кафедри – кандидат історичних наук, доцент КНУКиМ В. Сінельникова) та заступники директорів шкіл Дубровицького району з виховної роботи.

Конференція привернула увагу багатьох небайдужих мешканців Полісся до унікальності традицій «серпанкового» ткацтва та необхідності його розвитку і в сучасних умовах. Ось як про це зазначає кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри культурології та музеєзнавства РДГУ С. В. Виткалов: «Характерною рисою цього заходу є те, що і проблематика обговорення, і проблема функціонування народних традицій є надзвичайно актуальними, оскільки складне суспільно-економічне та духовне життя досить швидко усуває з нашого побуту чимало вкрай потрібних ідентифікаційних для країни речей, без яких ми не можемо відбутися у культурному просторі як повноцінна національна спільнота. Йдеться саме про зразки народної культури, які є тим стрижнем, без якого Україна не може фактично існувати. Адже наші традиції народної іграшки, зокрема і ляльки-мотанки, що беруть свій початок із прадавніх часів, чорнодимленої кераміки, художньої вишивки та й серпанкового ткацтва, як складової національного костюму, ...продовжують існувати не лише у музейному варіанті,

але й у практиці сучасної традиційної духовної культури жителів північних районів Рівненщини»[10].

Таким чином, вироби крупівських майстринь завжди привертають особливу увагу шанувальників народного ремесла і гідно оцінені представниками культури та мистецтва. Майстрині села Крупове на святкових дійствах, що проводяться на Рівненщині, в Україні та сусідніх країнах, отримують позитивні відгуки та схвалення. Надзвичайну зацікавленість у глядачів завжди викликають «серпанкові» вироби. «Серпанок», як унікальну традицію предків та досконале ткацьке ремесло, крупляни бережуть і збагачують упродовж віків. Нині жителі села Крупове гордяться тим, що народні майстри легким і прозорим «серпанком» прославляють Рівненське Полісся.

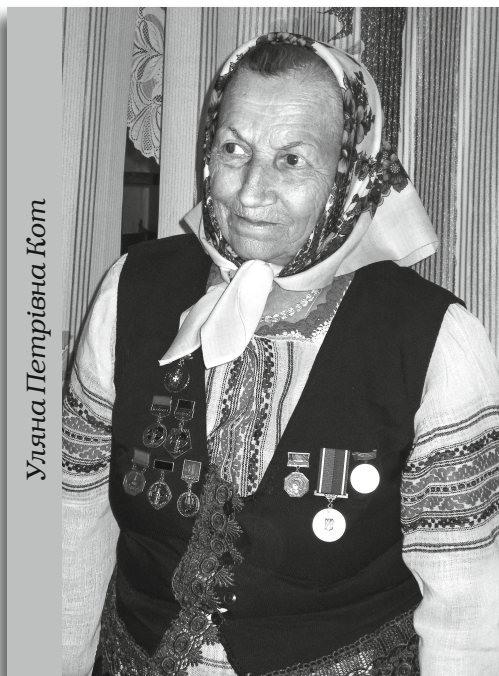
1. Записано від В.М.Прядки 22.05.1990 р.
2. Записано від В.М.Прядки 22.05.1990 р.
3. Виставка мистецтва одного села. Серпанкове розмаїття Поліського краю. – К., 2003. – 16 с., іл.
4. Рішення Рівненської обласної ради народних депутатів №395 від 17 серпня 2007 року «Про обласну програму збереження, відродження і розвитку народних художніх промислів на період до 2010 року» [Електронний ресурс]// Рівненська обласна рада народних депутатів : офіційний сайт. – Режим доступу : <http://oblrada.rv.ua/documents/>
5. Записано від Ніни Михайлівни Рабчевської (1947 р. н.) 11.09.2015 р.
6. Одарченко В. Паради вишиванок у Рівному та Луцьку зібрали тисячі шанувальників / В. Одарченко // Радіо Свобода. – 2009. - 25 серп.
7. Записано від Ганни Шеремети 22.11.2011 р.

8. Скуратівський В. Серпанкове рукомесництво / В. Скуратівський // Рідна мова. Підручник для 7 класу. – С.105-106.
9. Проблеми збереження і популяризації національних традицій серпанкового ткацтва в сучасній Україні : програма всеукраїнської науково-практичної конференції, 11-12 вересня 2015 року / укладачі : Виткалов С.В., Васечко Ф.Ф. – Рівне : КЗ «Рівненський обласний центр народної творчості» Рівненської обласної ради, 2015. – 8 с.
10. Виткалов С.В. Традиційні види народної культури Рівненщини стануть предметом обговорення науковців і практиків [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.gr.rv.ua/2015/09/08/tradicijni-vidi-narodno%D1%97-kulturi-rivnenshhini-stanut-predmetom-obgovorennja-naukovciv-i-praktikiv/>

ГЕНЕТИЧНИЙ КОД МАЙСТРИНЬ СЕЛА КРУПОВЕ

УЛЯНА ПЕТРІВНА КОТ:

ТАЛАНТ, ЯКИЙ НЕ МАЄ МЕЖ

Уляна Петрівна Кот

Нагадаємо, що прізвище Кот Уляни Петрівни – Заслуженого майстра народної творчості України (1981 р.), члена Спілки художників України (1983–1991 рр.), члена Національної спілки майстрів народного мистецтва України – відоме далеко поза межами Дубровицького району. Майстриня народилася у с. Крупове (27 жовтня 1936 р.) і проживає в ньому по цей час, а інколи подовгу гостює у дітей.

Уляна Петрівна пропрацювала майже усе життя в колгоспі. Але не забувала про ткацьке ремесло. Вечорами сідала за кросна і ткала, щоб не втратити навички виготовлення «серпанку». Згодом її запросили до Рівненського комбінату народних промислів. Почалися авторські художні виставки.

У 1981 році їй було присвоєно звання «Заслужений майстер народної творчості УРСР». Вироби У. П. Кот були представлені не лише на теренах України, а й далеко за її межами. Нині вони зберігаються в музеях та приватних колекціях Києва, Львова, Росії, Білорусії, Чехії, Канади, США.

Пригадується розповідь Уляни Петрівни про свої враження від сприйняття її виробів на американському континенті: «Побувала я в Америці у 1988 році на запрошення Смітсонівського інституту, де представляла ткацтво та пісні України на фольклорному фестивалі національних меншин Америки. Ставлення американців до нашої культури мене вразило. Люди підходили до рушників, розкладених на столах, оглядали на розвішених на манекенах одяг, довго придивлялися, брали в руки, прикладали до обличчя. З Америки я привезла найтепліші спогади та фотографії, а там залишила чимало своїх виробів та записів пісень, зроблених у редакції «Української хвилі», на радіо «Свобода» [1].

Її життя, як і рушники, рясно переплетене червоно-чорними кольорами. А в її піснях радість і горе переспівуються з любов'ю та смутком, як і її розповіді: «Я зберігаю багато виробів у шафах. Раніше зберігала у кухрах. Зараз вироби є в шафах; це сорочки, фартухи. Рушники висять на іконах, біля умивальника висить тканий рушник, бо їм добре витиратися. Є ще рушники, які я зберігаю для виставок, вони теж лежать у шафах. Найстаріші костюми одягали жито жать, сіно гребти, пололи в них грядки. Тобто робочий одяг. Він довго не залежувався. Для старших жінок ткали з льону, а для молоді ткали прозоре полотно – «серпанок». На зиму одяг ткали з густого полотна. Ткали спідній одяг і верхній, дорослим і малим. І рядна ткали, і покривала, і радужки на зілля. Найкращий то, мабуть, той, що в свято одягали – «серпанковий». І в церкву одягали, і на весілля» [2].

Вона народилася у звичайній родині, де у всьому панували любов та злагода. Мала Уляна з пелюшок чула пісню – співала бабуся. Агафія Ничипорівна і стала першим духовним наставником майбутньої співачки, зуміла прищепити маленькій дівчинці шану до землі, де вона народилася, до людей, які проживають поруч, любов до всього українського, а особливо до народної пісні.

Саме бабуся стала початком того величезного джерела, з якого упродовж усього життя черпатиме наснагу Уляна Петрівна. Пізніше естафету від бабусі перейняла мама співачки. Оксана Федорівна й подумати не могла, що через кілька десятків років голос її Уляни звучатиме по радіо, телебаченню, знайде прихильників у різних куточках світу. Також Оксана Федорівна, сама того не знаючи, починає розвивати ще один бік багатогранного таланту майбутньої майстрині – ткацтво.

Пройде порівняно мало часу і «серпанкове» полотно молодій майстрині побачить спочатку Рівне, потім Київ, Москва, міста США та Польщі.

Якось запитала одна журналістка в Уляни Петрівни, скільки сорочок вона виткала. На що майстриня відповіла: «Ні, я збилася з рахунку. Мої сорочки та інші лляні вироби можна побачити і у Львові, і Києві, кругом в Україні й по білому світові: у Нью-Йорку, Вашингтоні, Білорусі, Чехії... З дванадцяти років займаюся ткацтвом. Навчалася в мамі – вишивала, в'язала, мережила. Але зупинилася на ткацтві, бо дуже люблю працювати над льоном. Коли чую його запах, здається, стаю здоровою... Не раз сама терла льон, пряла нитку, ткала полотно, на яке згодом клала закладені в пам'яті від пращурів візерунки» [3].

Перше визнання до Уляни Петрівни Кот прийшло несподівано. Вона поверталася з колгоспного поля, коли хтось сказав, що у сільському клубі записує пісні фольклорна експедиція з Києва. Не хотіла Уляна йти, та від долі, мабуть, не втечеш. Пішла у клуб, слухала,

як співають її односельці, а наостанок заспівала й сама. Співала, стоячи під грубкою, так, що поважні гості попросили заспівати ще. Потім була пропозиція співати у хорі ім. Г. Верьовки, від якої талановита жінка відмовилася, згодившись стати солісткою створеного місцевого фольклорно-етнографічного ансамблю «Берегиня», яким керувала у 1976–1991 роках, будучи одночасно його солісткою.

Але велика сцена не змусила себе довго чекати. В основі репертуару «Берегині» – понад кількасот пісень. У 1980 році Уляна Кот здобуває перемогу у радіоконкурсі «Золоті ключі», а наступного року, разом із «Берегинею», стає переможцем першого телетурніру «Сонячні кларнети». Безліч вдалих виступів на республіканських та обласних оглядах народної творчості приносять всенародну славу і їй, і колективу. І як наслідок цього, у 1985 році всесоюзна фірма «Мелодія» випустила диск-гігант «Співає Уляна Кот», до якого увійшли 18 давніх поліських пісень.

Та не слід залишати поза увагою і те, що крім унікального виконання пісень, Уляна Петрівна творить «серпанкові» шедеври, які повсюди її супроводжують. Саме за презентацію своїх поліських «серпанків» майстриня отримала Золоту медаль ВДНГ у Москві у 1984 році. На той час вона уже мала звання «Заслужений майстер народної творчості УРСР», присвоєне їй у серпні 1981 року. Це було перше звання такого рівня у далекому поліському селі.

Її дивні «серпанки» й досі зберігаються у багатьох музеях та приватних колекціях різних країн світу.

Зазначимо, що роботи Уляни Кот істотно відрізняються від виробів інших крупівських ткаль. У неї свій особливий творчий почерк. Уляна Петрівна виготовляла вироби, в яких, зазвичай, була лише одна чи декілька нескладних орнаментальна смуг. Ці смуги були посередині розділені однією чи декількома білими чи темно-червоними, а то й чорними нитками. Неля Молодиченко у своєму буклеті називає такий прийом «без штучних красивостей» [4; 6].

Ще однією характерною особливістю є те, що в більшості своїх робіт ткаля для вутка використовувала невибілений льон. Тому в основній масі рушники майстрині – сірі. Домінує у творчому почерку Уляни Кот ще один важливий прийом: у виробх майстриня поєднувала разом червону і чорну нитки, так сукала їх на цівку і відповідно створювала особливий візерунок. Таким прийомом не користувався ніхто з крупівських ткаль, окрім Уляни Кот.

Свого часу Уляна Петрівна створює дитячу студію при фольклорно-етнографічному ансамблі «Берегиня», який має назву – «Серпанок». У 1991–1996 роках керує цим дитячим гуртом, передаючи скарби пісенного поліського фольклору. Праця з дітьми – це насолода та задоволення, особливо коли бачиш результат цієї праці, бо, як каже сама наставниця «Наше життя – у наших дітях». Костюми для дитячої студії «Серпанок» Уляна Петрівна виконала без орнаментальних смуг, а лише варіюванням гладеньких червоних смуг, які розділялися окремими чорними чи білими нитками.

У фондах Українського радіо, архівах різноманітних фольклорних експедицій та етнографів зберігається велика кількість записів Уляни Кот. Є ці записи, як вказувалося вище, і в редакції «Української хвили» на радіо «Свобода». Зроблені вони були під час поїздки до Вашингтона на фольклорний фестиваль національних меншин США.

Слід зауважити, що Уляна Петрівна була єдиною представницею тоді ще Української РСР, адже це був далекий 1988 рік. Відкритість, щирість, душевність виконання пісень зачарувала не тільки українську діаспору, а й корінних жителів. Не розуміючи ні слова, американці просили співати ще, бо коли співає душа у парі з серцем, потреба в перекладі текстів відпадає автоматично.

Ніщо не стоїть на місці. День змінює ніч, проходить рік за роком. Колись бурхлива ріка життя Уляни Петрівни стала тихою гаванню, у якій чисті джерельні води її необмеженого таланту, кришталевого голосу, життєвої мудрості й далі ваблять до себе науковців, журналістів, етнографів, збирачів фольклору.

Журналістка Н. Позняк пише, що унікальність Уляни Кот полягає в тому, що вона й досі лишається органічною складовою безмежного колись архіпелагу автентичної культури, який невідворотно зникає під хвилями глобалізації [5]. Важко з нею не погодитися. Та найголовніше це те, що не всі ще збайдужіли до того, що автентична культура зникає.

Одним із найбільших своїх досягнень Уляна Петрівна вважає плідну співпрацю з відомим фольклористом Кузьмою Антоновичем Смалем. З її голосу записано 1050 різножанрових пісень, які у 2004–2005 роках Кузьма Смаль розшифрував та поклав на ноти. У 2006 р. у Чернівцях у видавництві «Зелена Буковина» вийшла збірка «Ой, зозулько, сива пташко», яка вміщає 150 пісень, записаних К. Смалем від Уляни Кот.

Нині Уляна Петрівна мріє про те, щоб почути, як правнуки співають. А це значить, що є ще один стимул для життя. Хто знає, можливо хтось із них (а їх у відомій співачки та майстрині вже семеро) та й піде бабусиною стежиною, доки вона не заросла. А поки що слухає малеча прабабусині колискові та забавлянки, ходить у витканих «серпанках» і не знає, що, може, і їх доля пов'яжеться з мистецтвом, як і Уляни Петрівни Кот. Адже, – як помітила Н. Позняк, – «вона пам'ятає усі пісні, що співала їй мама. А та всю свою журбу за нещасну вдовину долю переливала в пісню. Часто сидючи за ткацьким верстатом, заводила вона тужливих пісень під ритмічний перестук кросен. Уляна вбирала ті пісні, ховаючи як найдорожчий скарб, у своєму серці. Разом із тим переймала і мамині секрети ткацтва, і потім люди, розглядаючи тоненькі по-

ліські серпанки, виткані руками майстрині, дивувалися, чи то пісня лягла на полотно, чи то полотно стало піснею» [6].

Захоплення «серпанком» відображене у веснянках «Уже весна скресла» та «Ой весна, весна, весняночка», що звучать із вуст Уляни Петрівни:

*«Уже весна скресла,
Що тим нам принесла?
Коробочку з веретюncями,*

*А другу ю із червунцями,
Старим бабкам по куділецьці,
Молодицям да й по чіпчику,
Дівчатам по серпаночку,
А хлопчикам дай по дудочці,
Щоб іграли да й по вулиці...»*

*«Ой весна, весна, весняночка,
Де ж твоя дочка Уляночка?
Седіт на колочку,
Пряде на сорочку*

*Шей, пряде на сорочку.
Що виведе нітку
Гороб'ю на світку.
Гей, гороб'ю на світку.*

*Як виведе півтори,
Той пошиє рукави,
Гей, то й пошиє рукави*[7].

Зазначимо, що Уляна Петрівна Кот була учасницею багатьох всесоюзних, республіканських, зональних, обласних виставок та має відзнаки:

- 1982 рік: всесоюзна виставка ВДНГ СРСР «60 років СРСР», Диплом Президії Правління Співки художників УРСР»;
- 1983 рік: республіканська виставка ВДНГ УРСР у павільйоні «Народні художні промисли», Почесна грамота;
- 1983 рік: всесоюзна виставка «Народні музичні інструменти, традиційний і сценічний костюм для художньої самодіяльності» на ВДНГ СРСР у павільйоні «Соціалістична культура», Золота медаль;
- 1985 рік: республіканська виставка, присвячена 40-річчю Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні, Диплом;
- 1986 рік: республіканська виставка «В сім'ї вольній, новій», присвячена Т.Г. Шевченку, Диплом II ступеня;
- 1987 рік: всесоюзна виставка, присвячена 70-річчю Великої Жовтневої Соціалістичної революції, Медаль лауреата;
- 1987 рік: республіканська виставка, присвячена 70-річчю Великої Жовтневої Соціалістичної революції, Почесна грамота;
- 1989 рік: республіканська виставка «У вінок Кобзарю» м. Канів, музей-заповідник Т.Г. Шевченка, Почесна грамота;

- 1990 рік: республіканська виставка, Український фонд культури, виставкова зала Республіканського музею В.І. Леніна, Почесна грамота;
- 2003 рік: культурно-мистецька акція «Мистецтво одного села», м. Київ, Почесна грамота;
- 2011 рік: виставка «Мистецтво одного села», м. Рівне, Рівненський обласний краєзнавчий музей;

Хоч ставить кросна Уляна Петрівна останнім часом не так часто (бо гостює у дітей), але прагне при нагоді брати участь у найрізноманітніших виставках. Усіх не згадати. Нещодавно її роботи експонувалися на виставці у с. Крупове в рамках згаданої вже I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Про-

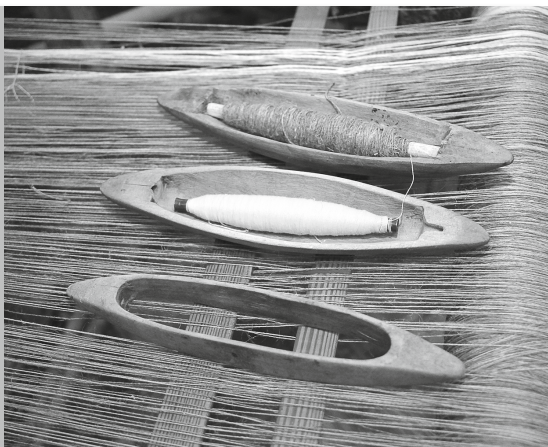
блеми збереження і популяризації національних традицій серпанкового ткацтва в сучасній Україні» (вересень 2015 р.).

На завершення залишаємо статтю про Улянуну Петрівну Кот, розміщену в одному з томів «Енциклопедії

сучасної України» (ЕСУ) і написану 2014 р. Н. Рабчевською та Н. Позняк. Стаття є промовистою:

«КОТ Уляна Петрівна (26. 10. 1936, с. Крупове, нині Дубровиц. р-ну Рівнен. обл.) – співачка, майстриня художнього ткацтва. Засл. майстер нар. творчості УРСР (1981). Золота медаль ВДНГ СРСР (Москва, 1984). Лауреатка регіон., всеукр. та міжнар. фольклор. фестивалів, радіоконкурсу «Золоті ключі» (1980–93), телетурніру «Сонячні кларнети» (1984). Обл. літ.-мист. премія ім.

Усе готово для ткацтва...

Б. Тена, обл. мист. премія ім. Г. Леончук (обидві – 2006). Працювала у колгоспі (1951–79), майстринею худож. ткацтва Рівнен. комбінату нар. промислів (1979–85). У рідному селі організувала фольклорно-етногр. ансамбль «Берегиня» (кер. 1985–91), дит. фольклорно-етногр. студію «Серпанок» (1991–96). М'яким тембром альта відтворює старовинні мелодії пісень поліс. краю. Фірма «Мелодия» (Москва) 1982 випустила диск «Поет Уляна Кот». 18 пісень, записаних 1981 від К., вміщено у пісеннику «Берегиня» (К., 1991). З її голосу К. Смаль 2002–04 записав 1050 творів (колядки, щедрівки, веснянки, козац., рекрут., вояц., соц. і родинно-побут., жартівливі пісні, балади, пісні про кохання), що увійшли до зб. «Ой зозулько, сива пташко» (2005), «Ой та зацвіла червона калина» (2008; по 150 пісень), «Поліське весілля» (2011, 220 творів; усі – Чернівці). Записи пісень у виконанні К. – у фондах радіо «Свобода», Укр. радіо, Рівнен. центру нар. творчості. Ткати «поліс. серпанок» навч. у матері. Створює ткані рушники, настільники, серветки, вбрання. Учасниця міських, всеукр., всесоюз., зарубіж. мист. виставок від кін. 1960-х рр. Персон. – у Дубровиці (від 1967, 2011), Рівному (1980), Києві, Львові (обидві – 1985). Ткані вироби К. зберігаються у Рівнен. краєзн. музеї, Музеї нар. арх-ри та побуту України у Києві, в музеях Львова, Москви, а також Білорусі, Польщі, Чехії, Словаччини, Канади, США.

Літ.: Позняк Н. Пісні та вишивки Улни Кот // НТЕ. 2004. № 3; Пошивайло І. Тріумф національних культур // ДТ. 2011, 8 лип.» [8].

Отже, Заслужений майстер народної творчості Уляна Петрівна Кот належить до когорти тих крупівських ткаль, що не лише знаються на таємницях «серпанкового» ткацтва, а й гарно співають. Вона зберігає духовне багатство свого роду, яке почерпнула від мами і мріє, щоб правнуки співали. Уляна Петрівна упродовж свого життя, примножуючи традиції поліського «серпанку», виплекала ще одну мрію – щоб відродити на Поліссі

льонарство і ткацьке ремесло, щоб онуки й правнуки мали чим зайнятися.

1. Записано зі слів Уляни Петрівни Кот (1936 р. н.) 27.05.1999 р.
2. Записано зі слів Уляни Петрівни Кот (1936 р. н.) 03.09.2012 р.
3. Одарченко В. Паради вишиванок у Рівному та Луцьку зібрали тисячі шанувальників / В. Одарченко // Радіо свобода. – 2009. – 25 серпн.
4. Молодиченко Н.П. Традиції мудрості у спадок: З досвіду роботи майстрів народної творчості с. Крупове Дубровицького району / Н. П. Молодиченко. – Рівне, 1988. – 8 с.
5. Позняк Н. Пісні та вишивки Уяни Кот / Н.Позняк // Народна творчість та етнографія. – 2004. – №3. – С. 112–114.
6. Позняк Н. Життя як виспівана пісня / Н. Позняк // Вісті Рівненщини. – 2004. – 3 серпн.
7. Записано зі слів Уляни Петрівни Кот (1936 р. н.) 27.05.1999 р.
8. Кот Уляна Петрівна // Українська сучасна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.esu.com.ua/search_articles.php?id=15. – Дата звернення: 08.11.2015.

НІНА МИХАЙЛІВНА РАБЧЕВСЬКА: ДУША СКАРБИ ПРАДАВНІ БЕРЕЖЕ

Поряд з іншими майстринями багато років поспіль удосконалює свій творчий хист Рабчевська Ніна Михайлівна – Заслужений майстер народної творчості України (2005 р.), член Національної спілки майстрів народного мистецтва України. Вона також народилася в селі Крупове (8 листопада 1947 року) і проживає в ньому досі.

Ніна Михайлівна Рабчевська

З нелегкого дитинства (батько загинув, коли їй виповнилося 11 місяців) найбільше вабило народне мистецтво: пісня, вишивка, ткацтво. «Не пам'ятаю точно, коли вперше сіла за кросна, – згадує Ніна Михайлівна, – але дуже рано. Моїм учителем була мама Шеремета Уляна Василівна. Пам'ятаю, як мама уперше попросила мене перебрати «затикане» на фартухи. У неї тоді вже був поганий зір. Я справилась. Правда, з допомогою сусідки» [1].

Починала ткання з найпростішого. Спочатку ткала доріжки, серветки, а потім свою роботу вдосконалювала, працюючи над відродженням та розвитком славних традицій ручного узорного та

«серпанкового» ткацтва. Серед робіт є рушники, скатертини, серветки, народні дитячі костюми, чоловічі і жіночі сорочки. «В мене зберігається чимало домотканих виробів, – розповідає Ніна Михайлівна. – Це і звичайні побутові рушники, і «серпанкові» вироби, і просто намітки. Найстаріший – мамин «серпанковий» фартух, йому вже понад 70 років. Він такий тоненький, що якби не «затикане» на ньому, то можна було б подумати, що той фартух із марлі» [2].

Ткацтвом майстриня займається у вільний від роботи час. Адже Ніна Михайлівна – завідувача Будинком культури. Тим Будинком культури, при якому вже 40 років співає народний фольклорно-етнографічний ансамбль «Берегиня». І всі ці роки Ніна Михайлівна є основним організатором цього колективу, його активною учасницею, тією незамінною частинкою, яка об'єднує людей, а співає тут уже третє чи четверте покоління.

І оскільки все життя ця талановита жінка зобов'язана була всі продукти своєї діяльності (чи то концерт «Берегині», чи то звітний концерт Будинку культури) демонструвати широкому загалу глядачів (а головне – односельчанам), все що робила Ніна Михайлівна, робила вона якісно. Тому і в ткацтві, прийшовши до нього пізніше за інших майстринь, Ніна Михайлівна намагалась не лише до бездоганного виконання своїх виробів, але і до створення нових.

Зберігаючи традиції предків, працюючи на тому міцному духовному підмурку, який створили наші предки за багато століть своєю працею, Ніна Михайлівна, як і інші ткалі села, творчо їх переосмислює, збагачує і створює нові вироби, що відповідають нинішнім потребам і запитам. Вона – учасниця обласних, республіканських, міжнародних виставок декоративно-ужиткового мистецтва «Пісні над Горинню», «Музейні гостини», Першого й Другого міжнародних фестивалів українського фольклору «Берегиня» та ін.

Роботи Ніни Михайлівни не лежать у скрині. Вони знаходяться у Рівненському обласному краєзнавчому музеї, Національному музеї народної архітектури та побуту в Пирогово, музеї Т.Г. Шевченка в Києві, в різних куточках планети – США, Голландії, Польщі, Німеччині.

Двічі побувала майстриня з виставками своїх виробів у Польщі. «Найбільше мені запам'яталося, як на одній із виставок у Києві до мене підійшла співачка Ніна Матвієнко. Їй дуже сподобався один з останніх моїх «серпанкових» костюмів. Сірий з голубим. Ніна Митрофанівна сказала, що хотіла б замовити собі такий костюм. Для мене це була найвища похвала» [3]. І це дійсно так, адже крупівським ткалям часто на виставках робили замовлення на виготовлення цієї унікальної тканини – «серпанку».

Не кожна ткаля в селі Крупове могла навчитися ткати, особливо «серпанок». «Навчитися техніки перебірного ткацтва складно, – ділиться досвідом пані Ніна. – Потрібно мати багато часу і терпіння. Наприклад, на найпростіший рушник потрібно витратити один-два дні. Та й до самого процесу долучати потрібно і руки, і ноги, і голову. Щоб зробити рисунок, потрібно порухувати кожную ниточку. Найбільше мені подобається робити сірі рушники з білосніжним рисунком. Результат вартий докладених зусиль. Коли дивишся на власні вироби, душа радіє. Я не знаю, чи багато в Україні знайдеться таких майстринь...» [4].

Ніна Михайлівна виготовляє свої вироби на верстаті – кроснах. Правда, зараз у неї кросна «наймолодші» в селі, їм майже 20 років. Цей верстат, точно відтворивши колишній, виготовив житель села Стельмашук Анатолій Павлович. Саме на цих кроснах майстриня вела гурток «Ткацтво» у місцевій школі.

У своїй творчості вона використовує те саме переплетіння ниток, що і предки, – звичайне полотняне і саржове (у Круповому його називають «в ради»), і традиційну техніку – перебірну. Осно-

ва цієї техніки, як в інших майстринь, – поперечні орнаментальні смуги різної ширини. Орнамент геометричний – квадрати, ромби, стовпчики, зірки, розетки. Вміло чергуючи їх, повторюючи у певному порядку, ткаля завжди досягає ритмічної виразності композиції орнаменту чи цілого орнаментального комплексу.

Ритмічним чергуванням формами орнаментальних мотивів, масштабами і співвідношеннями візерункових та гладеньких смуг, ткаля досягла в оздобленні ручних тканин безмежної неповторності. Ось як оцінює У. А. Букайло творчість Ніни Рабчевської в одній із своїх статей: «Хочу зазначити, що при цьому вона, на мою думку, не старалась конкурувати з іншими крупівськими мисткинями, а навпаки доповнювала їхню творчість, розвивала, удосконалювала, привносячи, безумовно, у цю творчість щось своє, індивідуальне» [5].

За рахунок комбінування геометричних мотивів, варіювання їх масштабами, ритмікою і розміщенням Ніна Михайлівна досягає великої різноманітності візерунків. Усе це можна прослідкувати як на різноманітних рушниках і серветках ткалі, так і на узорних «серпанкових» тканинах. В основі більшості орнаментальних комплексів лежить одна широка центральна смуга, яка має складний візерунок, на 16-20 переборів, а в деяких до 30, навколо якої групуються вузьчі. Інколи у ткалі виріб має дві основні орнаментальні смуги, які між собою розподіляються дещо вужчою. Зустрічається, що в комплексі є три однакової ширини орнаментальні смуги, обрамлені з обох сторін вузькими. Причому середня смуга має один візерунок, а ті, що з боків, – інший, але однаковий.

Різною є і кольорова гама орнаментальних комплексів. В більшості виробів переважають червоний і чорний кольори. Хоча останнім часом творчість Ніни Михайлівни тяжіє до використання різних відтінків червоного кольору, оскільки він більш радісний, теплий. Інколи цілий орнаментальний комплекс буває

виконаний лише одним кольором, наприклад, темно-червоним. Такі вироби мають особливий витончений вигляд.

Використовує рукомесниця і синьо-блакитну гаму. Як от в останньому «серпанковому» костюмі, який, до слова, дуже сподобався Матвієнко Ніні Митрофанівні. Відома співачка побачила його на виставці, з якою Ніна Михайлівна була у Києві. Замилувалась витвором рук крупівської ткалі, висловила бажання замовити собі такий костюм. Адже він був виконаний із сірих льняних ниток фабричного виробництва, орнаментальні комплекси синьо-блакитного кольору.

Варто зазначити, що, за словами самої Ніни Михайлівни, останнім часом їй найбільше подобається працювати саме з льняними нитками. І найбільш вдалим своїми виробами вона вважає так звані «сірі» рушники. М'яке сіро тло цих виробів в поєднанні з орнаментальними комплексами і з білих чи різного відтінків блакитного і сірого кольорів робить їх по-особливому гармонійно злагодженими, вишуканими.

Саме такі вироби найкраще розкуповуються на різноманітних виставках. Де тільки не побувала з своїм набутком Ніна Михайлівна. Це і традиційні «Музейні гостини» і «Творче жниво» в м. Рівне і щорічно в Національному музеї народної архітектури та побуту в Пирогово, і у Львові, Чернігові, а ще в Білорусі і Польщі. В Польщі майстриня побувала двічі. Там проходили Дні української культури. В рамках цієї акції відбувалися фольклорно-етнографічні фестивалі. Перший проходив у м. Ольштин під назвою «Барви України» (2009 р.), другий – у м. Дубичі-Церковні під назвою «Купальські ярмарки» (2010 р.).

Пам'ятною для рукомесниці є мистецька акція «Червона доріжка», яка проводилась у м. Рівне на День державної незалежності України у 2009 році. Запрошена на неї була Ніна Михайлівна як автор народних костюмів. І вона, і дочка Марія, і онуки

Михайло, Ірина, Зіна були одягнені в костюми, виготовленими її руками та руками крупівських майстринь. А взагалі, останнім часом з усіх крупівських ткаць саме Ніна Михайлівна є найактивнішою у багатьох мистецьких акціях. Окрім цього, вона бере участь у програмі «Зелений туризм».

Гості з Італії розглядають рушники
Н. М. Рабчевської

Весною 2010 р. ткаля зустрічала туристів з Італії – Матерас-сі Марчелло, Валеріо Періні, Моніку Сінкає, Чінцію Бенвенуті. В Круповому вони познайомилися із народними ремеслами, що побутують в селі. Особливо їм сподобалися майстер-класи з ткацтва. З великою насолодою італійські жінки приміряли як раритетні народні костюми, так і сучасні «серпанкові» наряди. Вражені гостинністю і талантом господині залишали іноземці село Крупове.

Зіграли свою роль вироби Ніни Михайлівни і в проекті «Школа-музей ткацтва» в конкурсі «Розвинені території, здорові люди». Познайомитись із творчістю крупівських ткаць і Ніни Михайлівни, зокрема, приїжджали двоє представників Програми «Волон-

тери Оксфорду для громад України» Мішель Трутман та Анна Невмержинська.

Не так важливо перерахувати усі яскраві події у мистецькому житті Ніни Михайлівни. Важливо відмітити збереження у творчості майстрині народних традицій. Без розуміння особливостей народного мистецтва, без знання характерних для Полісся орнаментальних форм, принципів композиційної побудови і колористичного вирішення виробів і їх органічного зв'язку з побутом, неможливо правильно використовувати багатющу спадщину, розвивати і примножувати традиції. Тільки глибоке і всебічне оволодіння традиціями, тобто їх вивчення, творче переосмислення того, що було створене попередніми поколіннями, дало можливість появитися такому розмаїттю виробів Ніни Михайлівни.

А ще майстриня не лише зберігає традиції, але й передає їх дочці, онукам. У будинку Ніни Михайлівни і зараз стоїть верстат. «Хочу наткати весільних рушників для своїх онуків (а їх у неї четверо), – ділиться ткаля. – А то скільки не тчу, а інколи вдома й по зразку не залишається. Частина виробів роздаровую, частина розкупується. Але я цьому рада, бо це значить, що цікавить людей наше традиційне поліське ремесло» [6].

Підсумувати, варто наголосити на словах Голови Національної спілки майстрів народного мистецтва України Є. Шевченка, який по закінченню виставки «Український сувенір – 2010» сказав: «Більш автентичного українського сувеніра, ніж витканий поліський рушник чи бодай клаптик «серпанку» придумати годі» [7]. І в цьому немала заслуга майстрині художнього ткацтва Рабчевської Ніни Михайлівни, як і інших крупівських ткаль. «Найвища нагорода для мене, підкреслює Ніна Михайлівна, – це звання Заслуженого майстра народної творчості України. А вищим за звання вважаю інтерес до своїх робіт. Адже їдуть до мене не лише журналісти, етнографи, а й прості українці. Не байдужа

їм наша творчість» [8]. Скільки праці, творчих роздумів, випробувань лежить за цими словами...

Ніна Михайлівна Рабчевська брала участь у багатьох всесоюзних, республіканських, зональних, обласних виставках, мистецьких акціях та має відзнаки:

- 1985 рік: виставка до 40-річчя Перемоги у Великій вітчизняній війні, Диплом II ступеня;
- 1986 рік: обласна виставка декоративно-прикладного мистецтва, присвячена XXVII з'їзду КПРС та XXVII з'їзду КП України, Диплом I ступеня;
- 1987 рік: виставка, присвячена 70-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції, Почесна грамота;
- 1988 рік: виставка самодіяльного декоративно-прикладного мистецтва «Мій край, моя Вітчизна» (м. Київ), Почесна грамота;
- 1990 рік: виставка II Міжнародного фестивалю українського фольклору, Почесна грамота;
- 1990 рік: виставка декоративно-прикладного мистецтва «Святе як хліб моє село»;
- 1990 рік: почесна грамота Міністерства культури України за вагомий особистий внесок у створенні духовних цінностей та високу професійну майстерність;
- 2003 рік: культурно-мистецька акція «Мистецтво одного села» (м. Київ), Почесна грамота;
- 2010 рік: всеукраїнська виставка сувенірної продукції «Український сувенір, 2010», м. Київ;
- 2010 рік: фестиваль народного мистецтва «Троїцькі дзвони», село Набережна, Демидівський район;
- 2011 рік: обласний фестиваль на кращу творчу родину «Творчістю хата багата», смт. Березно, III місце;
- 2011 рік: акція «Мистецтво одного села», м. Рівне, Рівненський обласний краєзнавчий музей;

- 2011 рік: міжнародний виставковий салон, присвячений 10-літтю «Рівненського земляцтва», м. Київ;
- 2011 рік: обласна виставка образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, культурно-археологічний центр «Пересопниця»;
- 2012 рік: обласне традиційне свято «Зелене Купало у літо упало», м. Корець;
- 2012 рік: обласна виставка «Творче жниво», м. Рівне;
- 2012 рік: виставка в Національному музеї народної архітектури та побуту України, Пирогово;
- 2013 рік: обласне свято народної творчості, історії та побуту «Від Вараша до Кузнецовська»;
- 2013 рік: обласна виставка декоративно-прикладного мистецтва, присвячена Дню незалежності України, м. Рівне;
- 2013 рік: обласне свято народного мистецтва «Пісні рідного краю», присвяченого 500-річчю смт. Демидівка;
- 2013 рік: фестиваль «Встань козацька слава – засвіти знамена», Національний історико-меморіальний заповідник «Поле Берестецької битви»;
- 2013 рік: регіональний відкритий «Етно-тур-фест-2013 «Бурштиновий шлях», смт. Володимирець;
- 2014 рік: обласна виставка «Шевченкіана у творах майстрів народної творчості», м. Рівне;
- 2014 рік: всеукраїнська виставка «Український сувенір 2014», м. Київ;
- 2014 рік: виставка на святі ткаць і вишивальниць в Національному музеї народної архітектури та побуту України, Пирогово;
- 2014 рік: літературно-мистецьке свято «Шляхами Тараса», присвячене 200-річчю від дня народження Т.Г.Шевченка;

- 2014 рік: обласна виставка, присвячена Дню працівників лісу, смт. Оржів;
- 2015 рік: виставка у рамках першої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми збереження і популяризації національних традицій серпанкового ткацтва в сучасній Україні» (11-12 вересня 2015 року), с. Крупове, Дубровицький район та ін.

Щорічно Н. М. Рабчевська на запрошення РОКМ бере участь в Музейних гостинах та інших мистецьких акціях, що проходять в Україні. Зараз ткаля працює за кроснами, створюючи нові зразки орнаментальних комплексів для рушників і «серпанкових» тканин. Про Н. М. Рабчевську підготовлена стаття, яка також буде вміщена в одному з томів, що їх готує до друку Інститут Енциклопедичних досліджень НАН України.

-
1. Записано зі слів Ніни Михайлівни Рабчевської (1947 р. н.) 23.10.2011 р.
 2. Записано зі слів Ніни Михайлівни Рабчевської (1947 р. н.) 17.04.2012 р.
 3. Записано зі слів Ніни Михайлівни Рабчевської (1947 р. н.) 09.12.2012 р.
 4. Записано зі слів Ніни Михайлівни Рабчевської (1947 р. н.) 23.10.2013 р.
 5. Букайло У. А. Душа скарби прадавні береже / У. А. Букайло // Дубровицький вісник. – 2011. – 24 січн.
 6. Записано зі слів Ніни Михайлівни Рабчевської (1947 р. н.) 23.10.2011 р.
 7. Записано зі слів Є.Шевченка 14.03.2010 р.
 8. Записано зі слів Ніни Михайлівни Рабчевської (1947 р. н.) 18.10.2014 р.

НІНА МУСІЇВНА ДЕМ'ЯНЕЦЬ: ВІД РЕМЕСЛА – ДО ТВОРЧОСТІ

Аналізуючи досягнення крупівських ткаць, уже відзначались окремі аспекти творчої діяльності Дем'янець Ніни Мусіївни – народного майстра декоративно-прикладного мистецтва, члена Співки художників України (1983–1991 рр.), члена Національної спілки майстрів народного мистецтва України.

Вона народилася 9 липня 1937 року у селі Крупове і проживає в ньому досі. Ткати Ніна Мусіївна навчилася ще в ранньому дитинстві. А в 16 років вже виготовила свій перший рушник, повністю оволодівши поліською технікою цього ремесла [1; 2-4].

Багато десятиліть майстриня займається улюбленою справою, відтворює мистецтво предків, працює над створенням нових форм одягу, орнаментів, фактури тканини. Її роботи неповторні, оригінальні, бо увібрали в себе не лише місцеві народні

Ніна Мусіївна Дем'янець

традиції, а й власні творчі пошуки. Саме Ніна Мусіївна перша в с. Крупове перейшла в ткацтві від створення звичайного ужиткового полотна до виготовлення виробів декоративно-прикладного мистецтва. Вона – перший майстер-надомник з художнього ткацтва із с. Крупове у Рівненському художньо-виробничому комбінаті Художнього фонду Української РСР. За нею цією стежкою пішли такі майстрині села, як Уляна Петрівна Кот, Ольга Миколаївна Придюк, Ніна Михайлівна Рабчевська.

У творчому доробку Ніни Мусіївни – декоративні рушники, серветки, скатертини, наволочки, чоловічі та жіночі сорочки, сукні, сценічні костюми. Сценічні костюми для фольклорно-етнографічного ансамблю «Берегиня» майстриня виготовляла двічі: у 1980 році і в 1990 році (разом із Н.М.Рабчевською). Ніна Мусіївна навчила ткацького ремесла і Заслуженого майстра народної творчості Казначееву Раїсу Олександрівну, даючи їй уроки ткацтва вдома, на власному ткацькому верстаті-кроснах. Нині Р. Казначеева живе і працює в США та з вдячністю згадує науку Ніни Мусіївни. Як бачимо, навчання було дуже вдалим, інакше не досягла б учениця таких успіхів.

За роки творчості майстриня виготовила стільки рушників, що ними можна було б простелити дорогу від Крупового до Києва. Розійшлися вони по світу, окремі прикрашають експозиції музеїв в Москві, Києві, Львові, Рівному та інших міст України. Побували вони в США, Австралії, Німеччині.

А все починалося ще 40 років тому. Ось як про це розповідає Уляна Букайло – дочка Ніни Мусіївни: «Пам'ятаю, як до нас у село приїхали представники Національного музею народної архітектури та побуту з Пирогово, що в Києві. Багато полотна і полотняних виробів скупили вони тоді в селі, особливо у моєї покійної бабусі Олі. Це були і намітки, і скатертини, і сорочки, спідниці, фартухи. На їх прохання ми з бабусею продемонстрували

гостям, як поліщуки доглядали за своїм скарбом: качали намітки та скатертини на ослоні за допомогою прача і качалки, а «серпанкові» вироби – за допомогою скляної кулі (гали)» [2].

Захоплення ткацтвом прийшло не відразу. Далекої зими 1975–1976 років Ніна Дем'янець наткала рушників. Незвичайних, дивних рушників. Багато жінок села приходили подивитись на ті рушники. Всіма барвами веселки грали на них візерунки. Уміла ткаля поєднати кольори, зробити до них відтінки. Якогось вечора завітали до Ніни Мусіївни завідувача сільським Будинком культури Рабчевська Ніна Михайлівна і Шевчук Степан Іванович з Обласного Будинку народної творчості. Степан Іванович роздивляючись рушники, сказав:: «Зазвичай, в українських рушниках домінує червоно-чорна гама. Чи не могли б ви, Ніно Мусіївно, виготовити декілька таких рушників і привезти їх як зразок к Рівне за ось такою адресою». «Зроблю», – відповіла ткаля. У тому слові було все. І відповідальність за сказане слово, і певна цікавість, і бажання перевірити себе, свої здібності.

Невдовзі Ніна Мусіївна поставила кросна, зробила декілька рушників у червоно-чорних кольорах і відвезла їх до Рівненського художньо-виробничого комбінату Художнього фонду Української РСР. Після затвердження цих зразків у Києві, ткаля отримала замовлення на виготовлення таких рушників і запрошення працювати надомницею. Художня рада замовляла кожного зразка по декілька десятків рушників. Це був великий обсяг роботи, але це були і хороші заробітки.

А далі все відбувалось якось так швидко і впевнено, що здавалось, що так було завжди. Ніна Мусіївна щомісяця відвозила до м. Рівне виконане замовлення і нові зразки рушників, а там уже отримувала затверджені зразки і нові замовлення. Їх було, тих замовлень, багато, дуже багато. І ткаля майстриня багато, експериментувала з орнаментальними комплексами та їх ком-

позиціями. За роботою прийшло визнання, нагороди, замітки в пресі. Писали Ніні Мусіївні листи звідусіль і були вони дуже зворушливими. Приходилося відписувати і відсилати бандеролі із замовленнями.

Працювати допомагала вся родина: і чоловік, і діти (дві дочки та троє синів). Одні снувати допомагали, інші – навивати, в нит накидати, цівки виготовити, насукати... Ось спогади майстрині про творчі процеси ткання: «А келе кожного затикання з обох сторун даваліса щи й оклади. Ето котора жунка добре вміла перебирать. Той на таки оклади було шо подівіца. После самого затикання, вконци я, например, одразу давала одну білу нітку, а за єю чирвону, тоді підряд три біли, да й знов чирвону і білу. А тоді вже клала кривульку з червоних ніток. Такою ж кривулькою починалосо і кончалосо затиканє по обидва боки намітки. Часом замусь трох білих ніток, посередіні вставлялася одна чорна, а щи ридше сіня нітка.

Канєшно, не у всих молодіц виходіло гарне затиканє. Хто не вмів робіть перебори через одну нітку, то затиканє виходіло зєкрате, ну таке веліке, не вельми гарне. Да і кривульки не всі робілі. Да і сами кривульки булі разни, і веліки і мали. Бо до їх тоже треба труда доложить. То часом молодіци просто з бокув давали по дві-три червони нітки і перебиралі їх через дві-три нітки основи. То вже получаліса таки столікі або жучки. Як кому нравилосо, дай і як хто муг. Дай треба щи сказать тєє, що не всі молодіци вмілі перебирать, а просілі тих, хто муг, щоб перебрав. Середіну натче сама хазяйка, а на затиканє кліче когось» [3].

Зауважимо, що цієї осені якраз виповнюється 40 років, як Ніна Мусіївна виткала свої перші рушники. Їх кольорова гама була різнобарвною. Найперші рушники – це просто поєднання поруч 3-5 затикань, причому щільно. Не дуже сподобалися вони ткалі. Кожен наступний рушник був набагато вдаліший. І

орнаменти вже підбирала Ніна Мусіївна кращі і ширші пропуски давала між ними, та і відтінки до основних кольорів підбирала. Спочатку ткаля просто переносила на рушники орнаменти з давніх наміток, що були вдома, а потім ті, що запам'ятались з дитинства, що бачились колись на своєму чи чийсь одязі. Хороша майстриня, побачивши на чийсь одязі нове «затикане» довго носила його в пам'яті, допоки не ставила восени або на початку зими перші кросна.

Невдовзі, як було зазначено вище, надомницями з ткацтва стали односельчанки Кот Уляна Петрівна, Придюк Ольга Миколаївна. Ось як про це писав академік Адам Купріянович Жук у своїй книзі «Сучасні українські художні тканини»: «Нині ткацькі промисли організовано також на Поліссі... З'явилося чимало нових імен, серед яких – заслужений майстер народної творчості Уляна Кот, Ніна Дем'янець, Ольга Придюк з Крупового» [4; 102]. Саме в цій книзі автор помістив фото рушника Ніни Мусіївни, зроблене на одній із виставок у Києві ще у 1982 р.

Ткала Ніна Мусіївна, зазвичай, по 30-40 рушників на місяць. Ото й прикиньте, скільки вона зробила їх за 15 років, хоча для майстрині це не було проблемою. Художня рада в Києві, затверджуючи зразки рушників, вказувала і кількість кожного замовлення. Орнамент Ніна Мусіївна знала напам'ять, а руки і ноги працювали майже автоматично.

В усіх орнаментальних комплексах майстрині присутні одна, дві чи три центральні смуги, обрамлені дещо вужчими, які ткаля називає окладами, після них через якихось 10-15 білих ниток ідуть по обидві сторони від основного композиційного навантаження ще вужчі, але все-одно орнаментальні, які вже, в свою чергу, обрамлені лише окремими чорними нитками або «кривульками» і знову через 10-15 білих ниток іде третя допоміжна орнаментальна смуга, вужча за попередню, але все одно з окладом.

Але потрібні були щораз нові і нові зразки. І тут приходили на допомогу художня уява, талант, фантазія майстрині. Як виявляється, один і той самий орнамент можна взяти і як орнаментальну смугу і як оклади, якщо розділити його навпіл по горизонталі. В такому поєднанні вони утворюють складні своєрідні комбіновані мотиви, які завжди розміщуються в нижній частині рушника і несуть основне композиційне навантаження, а центральне поле залишається чистим.

Цікавими є підходи Ніни Мусіївни щодо створення нових орнаментальних комплексів на тканих рушниках. У виробках 1980-х років, зокрема, домінують орнаменти зі стилізованої квітки, то в одному випадку кожна умовна пелюстка повністю затикалася червоними кольором, в іншому ж – всередині пелюстки робилися майстринею пропуски і виходив свого роду хрестик. Такий же прийом застосовувала ткаля і у стовпчиках, що розділяли основні фігури. В одних випадках цей стовпчик суцільний, а в інших – перерваний, і при цьому утворювалися або трикутники або ромби.

Подеколи Ніна Мусіївна утворювала орнаментальний комплекс лише з одного орнаменту. Тоді в центральній смузі вона з'єднувала два однакових візерунки і по обидва боки давала ще по одному такому самому. Не враховуючи, звичайно, окладів.

Часом рукомесниця один і той самий орнамент ткаля то лицевую, то виворітною стороною. І це також було цікавим рішенням, бо ткацтво тим і відрізняється від вишивки, що воно двостороннє.

Бувало, що ткаля переносила узор з намітки на рушник, як, наприклад трипільський хрест, або переробляла його, опускаючи окремі елементи. І це вже був зовсім інший орнамент. Інколи Ніна Мусіївна між орнаментальними смугами давала і кольорові гладенькі.

Останнім часом творчість майстрині більше тяжіє до використання різних відтінків червоного кольору, оскільки він більш

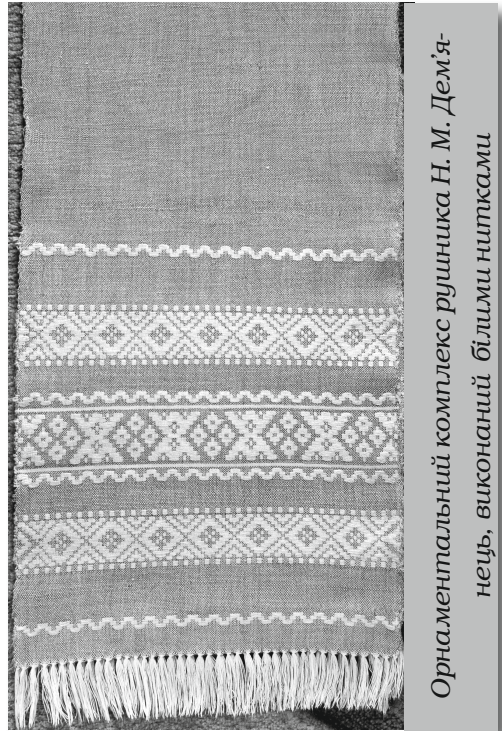
радісний, теплий, бо саме такими були кольори на колишніх намітках, або ж лише одним кольором, наприклад, темно-червоним.

Однією з особливостей творчого її почерку є те, що вона використовує для вутка неவிбілену, натуральну, сірого кольору льняну пряжу, яка в поєднанні з білими нитками основи дає напрочуд красивий барвний ефект. Орнаментальні комплекси Ніна Мусіївна на цих рушниках робить білим акрилом чи муліне. Ці роботи майстрині ваблять око новизною колористичного і орнаментального вирішення.

Ткала вона і рушники «білим по білому». Причому вутком може бути і бавовна, і вибілений льон. А орнаментальний комплекс робиться також акрилом чи муліне. Це особливі рушники. Цим поєднанням досягається дуже м'яка тональність, вишуканість і гармонійна злагодженість.

Багато наткала Ніна Мусіївна і «серпанкового» полотна на сценічні костюми, сорочки, блузи, плаття, фартухи. Одну з найперших блуз майстрині її онука і досі часто одягає. І коли жила в Криму, і зараз, коли виमुшена була переселитись на материкову Україну. Ця блуза особлива, бо виготовлена з дуже якісних ниток. Тоді «серпанкові» вироби Ніна Мусіївна виготовляла з катушкових ниток 40 номеру.

Варто відзначити, що за стільки років ця блуза не зіслася від прання, не пожовтіла,

Орнаментальний комплекс рушника Н. М. Дем'янець, виконаний білими нитками

нитки не покошлатилися. Ось як згадує цей виріб бабусі її онука Алла: «Я дуже люблю одягати цю блузку влітку і до джинсів, і до легкої спідниці. Якось, ще живучи в Євпаторії, я отримала за цю бабусину блузку приз «За найстарішу вишиванку» на святі «День у вишиванці». Важко було переконати організаторів акції, що вона не вишита, а виткана...

Мені приємно відчувати руки бабусі на цій блузці, оскільки вона її ткала, коли я ще була маленькою і майже увесь час проводила у її хаті. Мене гляділа прабабуся Оля. Вона розповідала, що цівки я вже сукала тоді самостійно. Можливо, якби я жила в селі, то й навчилася б ткати. Та й зараз ще не пізно. Адже бабусі ще тче» [5].

Бабусин серпанок – подарунок для внучки

На «серпанковому» полотні майстриня вдало поєднувала орнаментальні смуги з кольоровими гладенькими. Також використовувала льон сірого чи дещо зеленкуватого кольорів, причому ці смуги вдало окреслювала окремими червоними чи чорними нитками, які в свою чергу, розділялись білими. Ось і виходив оригінальний орнаментальний комплекс.

Ткаля розробила багато нових малюнків, які відзначаються мистецькою довершеністю, сучасним

трактуванням і розраховані на вибагливі смаки споживача, різне призначення. Хоча в основі всіх поперечносмугастих візерунків

лежать одні і ті ж геометричні символи (ромб, квадрат, прямокутник, трикутник), орнаменти не повторюються і є дуже різноманітними. Ткаля сміливо шукала для своїх виробів нові орнаментальні форми і композиційні вирішення, зберігаючи традиційну основу. Коли уважно вдивляєшся в надзвичайно точні ритми орнаментів майстрині, милуєшся гармонією кольорів на її тканинах, то мимоволі замислюєшся над секретами високої її майстерності.

А ще Ніна Мусіївна усе своє життя ходила «перебирати затикане» до усіх в селі, хто просив. Адже не усі уміли це робити. Хто б не покликав – нікому не відмовляла. Для багатьох сільських дівчат на прохання їхніх матерів ткала весільні рушники, особливо у 1970-1980-х роках. Багато замовників приїжджало за весільними рушниками з інших сіл району та області.

Багато наткала народна майстриня і побутових рушників. Їх Ніна Мусіївна також оздоблювала оригінальним комплексом (5-10 см), що складався з різних кольорів з відтінками (червоний з вишневим, синій з блакитним, оранжевий з жовтим). Якщо основа і вуток були одного кольору (сірий льон), то гладенькі поперечні смуги були з білих чи блакитних ниток. Цікавими були і так звані «радові рушники». Особливо гарно виглядали на них поздовжні кольорові смуги по всій довжині виробу, що відігравали роль доброго цупкого краю («пруга»). Часто для таких рушників ткаля використовувала пряжу натурального сірого кольору, яка в поєднанні з білими нитками давала напрочуд красивий ефект.

Значний інтерес викликають й інші ткані декоративні вироби майстрині: декоративні накидки на телевізор, покривала на диван і крісла. Дуже оригінальними і неповторними є ці вироби, виконані майстринею на чорному тлі, декоровані лише червоним кольором. Зазначимо, що разом з тим, виготовляла ткаля і гобелени до знаменних подій, як от «1500-ліття Києва», «700-ліття Рівного», «100-річчя від дня народження В.І.Леніна» та ін.

Аналізуючи її доробок можна впевнено сказати, що в своїй творчості вона пішла власним шляхом, досягла високої творчої індивідуальності. Її вироби відрізняються від робіт інших крупівських ткаль багатством орнаментальних комплексів і великою різноманітністю самих візерункових смуг на тканинах.

Навчила ткаля свого ремесла двох дочок, Уляну і Зіну, невістку Ларису. Зважаючи на вік, майстриня не так часто сідає за кросна, проте радо йде назустріч всім односельчанам, які потребують її допомоги в оволодінні мистецтвом «серпанкового» ткання. З великим задоволенням навчає тих, хто мріє продовжити справу крупівських рукомесниць.

Ніна Мусіївна – учасниця багатьох всесоюзних, республіканських, зональних, обласних виставок та має низку нагород:

- 1982 рік: всесоюзна виставка ВДНГ СРСР «60 років СРСР»;
- 1982 рік: республіканська виставка «60 років СРСР», Диплом Президії правління Спілки художників УРСР;
- 1983 рік: республіканська вистава на ВДНГ УРСР у павільйоні «Народні художні промисли», Почесна грамота.
- 1983 рік: всесоюзна виставка «Народні музичні інструменти, традиційний і сценічний костюм для художньої самодіяльності» на ВДНГ СРСР у павільйоні «Соціалістична культура», Бронзова медаль ВДНГ СРСР;
- 1984 рік: зональна виставка «Народне мистецтво і сучасний побут», м. Львів, Почесна грамота;
- 1985 рік: республіканська виставка, присвячена 40-річчю Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні, Диплом;
- 1986 рік: республіканська виставка «В сім'ї вольній, новій» присвячена Т.Г. Шевченку, Диплом II ступеня;
- 1987 рік: всесоюзна виставка, присвячена 70-річчю Великої Жовтневої Соціалістичної революції, Медаль лауреата;

- 1987 рік: республіканська виставка, присвячена 70-річчю Великої Жовтневої Соціалістичної революції, Диплом I ступеня;
- 1988 рік: республіканська виставка «Народне мистецтво УРСР», Почесна грамота Спілки художників України за кращий твір;
- 1989 рік: республіканська виставка «У вінок Кобзарю», м. Канів Черкаської області, музей-заповідник Т.Г. Шевченка, Почесна грамота;
- 1990 рік: почесна грамота «За вагомий особистий внесок у створенні духовних цінностей та високу професійну майстерність»;
- 1991 рік: всесоюзний фестиваль народної творчості, Медаль лауреата;
- 2003 рік: культурно-мистецька акція «Мистецтво одного села», Почесна грамота;
- 2010 рік: всеукраїнська виставка сувенірної продукції «Український сувенір, 2010», м. Київ;
- 2011 рік: виставка «Мистецтво одного села», м. Рівне, Рівненський обласний краєзнавчий музей;
- 2012, 2013, 2014, 2015 роки: участь в Музейних гостинах, м. Рівне, Рівненський обласний краєзнавчий музей;

Сучасна «серпанкова» сорочка Н. М. Дем'янець

- 2015 рік: виставка «Поліський витканий костюм», м. Дубровиця;
- 2015 рік: виставка у рамках першої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми збереження і популяризації національних традицій серпанкового ткацтва в сучасній Україні» (11-12 вересня 2015 року), с. Крупове, Дубровицький район та ін.

Нині Н. М. Дем'янець продовжує брати участь в окремих виставках чи мистецьких акціях, хоча запрошення отримує систематично.

На завершення залишаємо статтю про Ніну Мусіївну Дем'янець, розміщену в одному з томів «Енциклопедії сучасної України» (ЕСУ) у 2007 р., автор - Л. М. Берестень. Стаття є промовистою:

«ДЕМ'ЯНЕЦЬ Ніна Мусіївна (27. 11. 1937, с. Крупове, нині Дубровиц. р-ну Рівнен. обл.) – майстриня художнього ткацтва і педагог. Нар. майстер декор.-приклад. мист-ва (1983). Бронз. медаль ВДНГ СРСР (1984). Лауреат всесоюз. фестивалів нар. мист-ва (1986–88). Чл. СХУ (1983–91), НСМНМУ (1991). Освіта неповна середня. Від 1977 співпрацювала з Рівнен. худож.-вироб. майстернею. Учасниця обл., всеукр., всесоюз. худож. виставок від 1982. Для підпр-в Худож. фонду України розробляла вироби декор.-ужитк. мист-ва, нові форми одягу, орнаменти, фактури тканин. У доробку Д. – у червоній та синьо-блакит. гамах рушники, серветки, скатертини, наволочки, чол. і жін. сорочки, сукні. Сценічні костюми у поліс. нар. традиціях для фольклорно-етногр. ансамблю «Берегиня» (1983, 1991) виконані на тонкому білому полотні з вкрапленням лляних ниток, використанням червоної гами та стилізов. квіток. орнаменту. Окремі роботи зберігаються у музеях Києва, Москви. Серед учнів – Р. Казначеева.

Літ.: Традиції мудрості у спадок: З досвіду роботи майстрів нар. творчості с. Крупове Дубровиц. р-ну: Проспект. Р., 1988; Мис-

тецтво одного села. «Серпанкове» розмаїття Поліського краю: Проспект. К., 2003» [6].

У своїй творчості Ніна Мусіївна Дем'янець ніколи не виходила за рамки промислу предків, бо чітко собі уявляла, що не на порожньому місці той промисел «затиканє» народився, а на тому міцному духовному підмурку, який витворив народ своїм генієм і працею на протязі століть. Саме їй, як майстрині і навчителю ткацтва, належить одна з провідних ролей у збереженні «серпанкового» рукомесла серед круплян та популяризації його серед цінителів народного мистецтва в Україні та світі. Ніна Мусіївна зуміла піднести ткацьке ремесло до висот художньої творчості.

1. Молодиченко Н.П. Традиції мудрості у спадок: З досвіду роботи майстрів народної творчості с. Крупове Дубровицького району / Н. П. Молодиченко. – Рівне, 1988. – 8 с.
2. Букайло У. А. Розповідь про маму / У. А. Букайло // Дубровицький вісник. – 2009. – 15 травн.
3. Записано зі слів Ніни Мусіївни Дем'янець (1937 р. н.) 11.09.2015 р.
4. Жук А. К. Сучасні українські художні тканини / А. К. Жук. – К. : Наук. думка, 1985. – 117 с.
5. Записано від Алли Валеріївни Лотоцької 19.11.2015 р.
6. Дем'янець Ніна Мусіївна // Українська сучасна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.esu.com.ua/search_articles.php?id=21563. – Дата звернення: 08.10.2015.

ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА ПРИДЮК: ТАК ХОЧЕТЬСЯ ПОСТАВИТЬ КРОСНА...

Ольга Миколаївна Придюк

До відомих крупівських майстрів художнього ткацтва належить і Придюк Ольга Миколаївна – майстер декоративно-прикладного мистецтва, член Національної спілки майстрів народного мистецтва України. Вона також народилася у селі Крупове (7 січня 1947 р.) і проживає в ньому по цей час. Змалку її душа тягнулася до творчості, починала із вишивки, але ткацтво перемогло [1; 1-2]. Бо, як здається Ользі Миколаївні, в дитинстві і покидалась, і

засинала під звуки роботи кросен: «дзвінко літав човник зі сторони в сторону, впевнено пробивалась нитка вутка до основи». То працювала її мама. Ткала багато, бо мала шістьох дітей. Оля, хоч була найменшою, часто сідала за верстат, вправно повторювала рухи матері.

Ось як згадує ткаля початки своєї роботи: «За кросна сідала ще малою, хоч мама і не дозволяла. Та тільки мати зхати по якійсь потребі – я вже за кроснами. Натчу сантиметрів 5-6 полотна, думаю, що дуже добре наткала, а мама все-одно визнає, бо ж краї полотна виходили не такі рівні, як у неї. Перебирати «затикане» теж навчилася від мами. Перший мій повністю самостійний виріб – це рушник» [2].

Мамина наука дуже знадобилося Ользі Миколаївні в житті. Її працьовитість і наполегливість взяли своє: у 1980 році вона була прийнята ткалею в цех народного мистецтва при Рівненському художньо-виробничому комбінаті Художнього фонду УРСР. У ті часи трапилася цікава історія з основним знаряддям ткацтва – верстатом: «Мій теперішній верстат – із села Золоте, згадує Ольга Миколаївна. А наш родинний верстат був порубаний на дрова на початку 1960-х років. Тоді почали людям у колгоспах вже гроші платити, в магазині можна було купити готову тканину. От мама і дала наказ татові порубати кросна, щоб більше і не згадувати ту важку працю. А коли на початку 1980-х років мені так захотілося зайнятися ткацтвом (гени родоvodu взяли своє), то верстат мені привезла племінниця Ганна» [3].

Нелегко було починати своє становлення як майстра Ользі Миколаївні. Адже в селі вже було дві визнані майстрині – ткалі. Але завдяки надзвичайній старанності, високому художньому смаку і витонченій обробці її вироби посіли достойне місце серед робіт інших народних майстринь. Оволодівши мистецтвом узорного ткання, Ольга Миколаївна своєю творчістю і талантом піднесла його на вищий рівень.

Підкреслимо, що все ж таки основою її робіт є традиційне ткацтво. Тче свої вироби Ольга Миколаївна на білому тлі, а візерунок червоними і чорними кольорами. При тканні використовує човникову техніку, що до певної міри визначає характер оздоблення.

Ольга Миколаївна дуже енергійна людина, непосидюча. «Як би хотілося поставити кросна. Бо в уяві різні-різні вироби. А орнаменти! Так багато ще хочеться зробити, передати прийдешнім поколінням, допоки є сила», – ділиться своїми мріями майстриня [4]. В її руках це давнє ткацьке ремесло переросло у творчість, а її вироби (рушники, серветки, наволочки, скатертини, народні костюми) полоняють своєю самобутністю і красою. Але найбільше Ольга Миколаївна за всі роки своєї творчості наткала рушників. І це не випадково. Адже рушники широко використовуються і як прикраса житла, і як атрибут обрядовості, і для інших потреб.

Рушник О. М. Придюк

У наш час рушникам надається ще більше значення. Відповідно до цього зазнали помітних змін і самі рушники. Порівняно з давніми вони збільшились у розмірах, крім того стали більш декоративними і святковими. Особливо останнім часом зростає

потреба в рушниках обрядового призначення, зокрема весільних. Рушники Ольги Миколаївни відзначаються винятковою нарядністю та урочистістю. Цього їм надають вдало підібрані форми орнаменту, вишуканий композиційний лад візерунків і яскраві насичені кольори, де домінує традиційний червоний.

В основі композиції рушникових узорів лежать різної ширини поперечні орнаментальні смуги, які розміщуються по краях рушника. Інколи ці смуги більше ущільнюються, інколи більше розріджуються, утворюючи таким чином цілі комплекси. В цих комплексах вузькі смужки групуються навколо широких орнаментальних смуг, що тчуться перебірною технікою і мають складні візерунки з ромбів, зірок, розеток. Народні поліські традиції знайшли у рушниках Ольги Миколаївни творче переосмислення, нове трактування, що відповідає нинішнім естетичним і функціональним потребам суспільства.

Але майстриня все ж шукала шляхи, щоб привнести у крупівський рушник щось своє, відмінне від інших ткаль. Інколи на рушнику дві крайні орнаментальні смужки в ткалі не обрамлені окладами з чорних ниток, як центральна, а світлішими, наприклад, червоними. Всі три орнаменти вона обрамляла гладенькими смужками з чорних і червоних ниток, чергуючи їх між собою або, навіть, білими. Ольга Миколаївна ткала також так звані «сірі» рушники, декоруючи їх орнаментами білого кольору.

Відзначимо, що ця майстриня по-особливому накидала основу: після кожних 8-10 ниток вона вкидала в бердо одразу дві нитки, або не давала жодної. Тому уже в готовому виробі було чітко видно так звані «пасочки» (дві нитки разом), або «рядочки» (пропущена нитка). Але яким би не був орнамент, обрамлення, або «оклади», як кажуть у Круповому, він мав обов'язково. Принцип складання орнаментального комплексу не змінювався.

Але десь треба було брати постійно нові взірці орнаментів на центральні смуги, бо щомісяця кожна ткаля мала подати до Києва на художню раду Художнього фонду України 2-3 нових зразки рушників чи «серпанкової» тканини. «Якщо взяти до уваги, що на протязі 10-15 років надомницями працювало три ткалі, то це в сумі дасть приблизно 450 місяців та якщо помножити їх на 2-3 зразки то виходить, що крупівські ткалі зробили до півтори тисячі зразків, – розповідає Ольга Придюк. – Використовували ми і розробки з журналу «Радянська жінка», і орнаменти з обкладинок зошитів, книг, та навіть печива чи вафель» [5].

Так, дійсно, використовували майстрині окремі розробки з журналів, але переробляли їх. Якись компоненти упускали, щось додавали. Кожна робила ці перетворення згідно свого художнього смаку. Хоча, знову ж таки, багато елементів у ткаль були схожими, а деколи повторювалися. І справедливості ради варто відмітити, що всі вироби ткаль розходились по художніх салонах України і бувшого СРСР. Майстрині ніколи не думали про їх реалізацію. Раз у місяць приїздили вони у м. Рівне, привозили виконане замовлення, отримували зарплатню за минулий місяць і нитки (і білі катушкові, і льон, і акрил) на наступне замовлення. Шкода, що на початку 1990-х років ситуація у царині художнього ткацтва кардинально помінялася, причому не в кращу сторону.

Розробляючи для рушників нові рисунки, ткаля постійно звертається до невичерпних народних джерел. Проте традиційні форми у її композиціях не просто використовуються, а по-своєму трактуються, розвиваються, збагачуються і набувають нового звучання. Тому у виробах Ольги Миколаївни традиції і сучасність поєдналися органічно, а мистецька довершеність та індивідуальні риси творчого почерку автора надають їм вишуканості, оригінальності і неповторності.

Новизною орнаментального і колористичного вирішення приваблюють і пізніші роботи майстрині. Це особливі рушники, серветки. Їх вирізняють здебільшого м'яке сіре тло із натуральних льняних ниток і витканий по ньому в спокійних, дещо приглушених двох або трьох кольорах розріджений поперечно-смугастий візерунок. В основному це відтінки блакитного з додаванням білого кольорів.

Для всієї творчості Ольги Миколаївни основоположним елементом узорних смуг є ті самі ромби, зірки, прямокутники, квадрати, збагачені різними видами орнаментальних розробок. За рахунок комбінації цих мотивів, варіювання їх масштабами і ритмікою, ткалею досягається велика різноманітність і неповторність візерунків.

А ще майстриня не залишає свій виріб щойно знявши його з верстата. Своїм рушникам вона інколи додає мережання, інколи прив'язує особливі китиці (білі, червоні чи блакитні). Це залежить від кольорової гами на рушнику. І все це надзвичайно органічно поєднується і збагачує рушник.

Однак варто сказати, що не лише рушниками багата творчість майстрині. Окрім згадуваних серветок, наволочок, наткала рукодільниця і чимало «серпанкового» полотна на жіночі блузи, сукні, костюми. Ткала і полотно для пошиття чоловічих сорочок. Вони вражають якоюсь особливою делікатністю, витонченістю. А це і точні ритми орнаментів, і гармонія кольорів. Бо йшла і йде Ольга Миколаївна у своїй роботі в ногу з сучасністю. І її вироби відповідають вимогам часу. Бо був період, коли в творчості (зокрема і в «серпанкових» виробах) домінували синій і блакитний кольори.

Вироби майстрині вирізняються особливою красою і ошатністю. Вони здобули широку популярність і користуються великим попитом. Роботи ткалі знаходяться в експозиціях постійно діючих виставок декоративно-прикладного мистецтва України,

вернісажах, музеях, художніх салонах. Вони закуплені учасниками I і II Міжнародних фестивалів українського фольклору «Берегиня» і помандрували в усі кінці планети.

За рушниками Ольги Миколаївни поціновувачі приїжджають звідусіль. «Ось, наприклад, якимось дещо збентежив і здивував Ольгу Миколаївну візит іноземця, що прибув до її обійстя років декілька тому разом із перекладачем. Іноземець виявився англієм. Милувався він експонатами одного із музеїв Львова. Натрапив там на рушник нашої рукодільниці. Запавав він йому в душу. Отож, дізнавшись якимсь чином у музейних працівників, ім'я автора, місце проживання, прибув до Ольги Миколаївни. Поспілкувався з господинею, висловив захоплення її талантом і придбав аж 4 рушники.

Хтозна, чому саме такий сувенір захотів повезти з України цей англієць? Можливо, у ньому тече якась частинка української крові? А можливо його привабив сам льон? В усякому випадку, майстрині приємна така оцінка її роботи. Хоча ради справедливості варто сказати, що закуплялись її рушники як подарунок для видатних особистостей і нашої держави, і зарубіжних. Зокрема, наскільки мені відомо, в Німеччину» – зазначає дослідниця творчості крупівських майстринь Уляна Букайло в одній із своїх статей [6].

Але не ці випадки є предметом особистої гордості Ольги Миколаївни. А те, що навчила вона ткацтва і дочку Валентину, і невістку Марію. Любить розповідати майстриня (звичайно у приватних розмовах), як шанують її дочку колеги-педагоги у далекій Михайлівні що у Волгоградській області Росії. А ще про те, як гордиться Валентина виробами своєї мами перед колегами і односельчанами, серед яких, до слова, є немало українців, а точніше поліщуків. Бо маминими рушниками, серветками, скатертинами прибрана її оселя. І це не просто згадка про маму.

Це, мабуть, якась особлива духовна єдність, можливість постійно відчувати мамину присутність, допомогу, незважаючи на ті 2 тисячі кілометрів, що фізично роз'єднують їх.

Ольга Миколаївна дуже мріє про збереження ткацьких традицій в селі Круповому прийдешніми поколіннями. Тішиться тим, що зуміла за життя виткати багато красивих виробів: «Та все ж найкращим вважаю білий «серпанковий» костюм, узори на якому виткані синіми і блакитними нитками. За цей костюм на виставці у Києві один француз 1000 доларів давав. Він хотів його купити для своєї внучки. Але я його не продала. У мене і своїх онуків багато» [7].

Найбільша нагорода для Ольги Миколаївни – захоплення її витворами зі сторони представників мистецтва. Хоча вона має багато нагород, грамот, подяк, але дуже тішиться, коли інтерес проявляють молоді люди. Мріє про те, щоб на Поліссі, як і в недалекі часи минулого століття, знову ж на полях зацвів льон синьо-синьо і відновив роботу місцевий льонозавод. Щоб традиції крупівського «серпанку» не згасли.

Ольга Миколаївна Придюк брала участь у наступних виставках та має відзнаки:

- 1985 рік: виставка до 40-річчя Перемоги у Великій вітчизняній війні, Диплом II ступеня;
- 1986 рік: обласна виставка декоративно-прикладного мистецтва, присвячена XXVII з'їзду КПРС та XXVII з'їзду Компартії України, Диплом I ступеня;
- 1986 рік: республіканська традиційна виставка «В сім'ї вольній, новій», Диплом II ступеня за досягнуті успіхи у розвитку народної творчості, створення високохудожніх зразків декоративно-прикладного мистецтва;
- 1987 рік: виставка досягнень народного господарства ВДНГ УРСР, Почесна грамота;

- 1987 рік: виставка, присвячена 70-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції, Почесна грамота;
- 1988 рік: виставка самодіяльного, декоративно-прикладного мистецтва «Мій край, моя Вітчизна» (м. Києві), Почесна грамота;
- 1990 рік: виставка II Міжнародного фестивалю фольклору, Почесна грамота;
- 1990 рік: Диплом I ступеня за активну участь в розробці і створенні зразків та виробів декоративно-прикладного мистецтва, що випускаються підприємствами художнього фонду Української РСР;
- 1990 рік: виставка декоративно-прикладного мистецтва «Святе як хліб моє село», Почесна грамота;
- 1990 рік: почесна грамота Міністерства культури України «За вагомий особистий внесок у створенні духовних цінностей та високу професійну майстерність»;
- 2003 рік: культурно-мистецька акція «Мистецтво одного села» (м. Київ), Почесна грамота;
- 2011 рік: виставка «Мистецтво одного села», м. Рівне, Рівненський обласний краєзнавчий музей;
- 2015 рік: виставка у рамках I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми збереження і популяризації національних традицій серпанкового ткацтва в сучасній Україні» (11-12 вересня 2015 року), с. Крупове, Дубровицький район та ін.

За кросна Ольга Миколаївна сідає тепер не так часто, оскільки нема де придбати якісних ниток. Льон на Поліссі не вирощують із часів аварії на ЧАЕС. Але майстриня має вдома багато взірців попередніх своїх виробів. Інколи виставляє їх на виставках у Рівному та Києві. Свое уміння ткаля передала дочці Валентині, невістці Марії та онучці Олі. Не відмовляє у допомозі і іншим жін-

кам села, які по таку допомогу до неї звертаються. До речі, про Ольгу Миколаївну Придюк уже підготовлена стаття, яка також буде вміщена в одному з томів, що їх готує до друку Інститут Енциклопедичних досліджень НАН України.

1. Молодиченко Н. П. Традиції мудрості у спадок : З досвіду роботи майстрів народної творчості с. Крупове Дубровицького району / Н. П. Молодиченко. – Рівне, 1988. – 8 с.
2. Записано від Ольги Миколаївни Придюк (1947 р. н.) 15.11.2010 р.
3. Записано від Ольги Миколаївни Придюк (1947 р. н.) 29.10.2011 р.
4. Записано від Ольги Миколаївни Придюк (1947 р. н.) 18.02.2010 р.
5. Записано від Ольги Миколаївни Придюк (1947 р. н.) 07.09.2013 р.
6. Букайло У. А. Так багато ще хочеться зробити / У. А. Букайло // Дубровицький вісник. – 2010. – 12 берез.
7. Записано від Ольги Миколаївни Придюк (1947 р. н.) 11.09.2015 р.

СТЕЛЬМАШУК ЛЮБОВ ВАСИЛІВНА: ПОЛІСЬКА ОЙКУМЕНА МАЙСТРИНІ

Любов Василівна Стельмашук

Душа просить вишиванки: комусь досить сорочки (жіночої чи то чоловічої), хтось хоче народний костюм (традиційний чи стилізований). І неважливо, в якій людині ця душа волає (дорослій чи маленькій), і неважливо, коли ви захотіли ту вишиванку (зараз чи до наступного року), і неважливо, чи ви цю вишиванку хочете лише для себе чи всієї родини. Важливо, і надважливо те, що ви зрозуміли, що ви українець, і вишиванка вам потрібна.

І якщо ви не лише мрійник, а людина здатна втілювати мрії у реальність (а самотужки зробити цього неможливо), то ось вам адреса: село Крупове, центр, Стельмашук Любов Василівна. Вона Заслужений майстер народної творчості України (2009 р.), учасниця багатьох українських етнофестивалів, нео-

дноразовий лауреат і дипломант найрізноманітніших конкурсів та виставок.

«Але головне, – зазначається в одній із статей про творчість вишивальниці, – як тільки ви глянете на її вироби ваша душа буде задоволена і шепотітиме вам: хочу, хочу! Бо її сорочки, костюми, рушники, скатертини, серветки, наволочки – неповторні, оригінальні, ексклюзивні. А що вже різноманітні у своїх стилях і технічних виконаннях! Це і хрестик, і низь, і гладь, і занизування, і виколювання, і вирізування. Попросіть лише майстриню вдягнути один із останніх своїх костюмів. І ваші очі прикиплять до нього. Вам не захочеться йти з цієї хати» [1]. Ви відчуєте, що перед вами справді зразки найвищого мистецтва. Ремесло залишилось далеко позаду.

Коли заходить мова про народне мистецтво, ми часто вживаємо слово «традиція», первісне значення якого полягає у підкресленні сталості певного явища, спадкоємності у його розвитку. Давні пласти культурних традицій формувалися на світанку людства. Стосовно орнаментальних робіт Любові Василівни, то вони геометричні, геометризовані рослинні, рослинні, в колірному вирішенні – монохромні та поліхромні.

Якщо у геометричних узорах знайшла відбиття космологія первісних людей, то рослинні орнаменти увібрали в себе багатство форм і барв навколишнього рослинного середовища. Все це добре простежується на виробах майстрині. Хоча варто сказати, що геометризованим, рослинним чи рослинним мотивам народної вишивки властива та чи інша міра умовності. Адже народний орнамент – це загадкова мова предків, яка розповідає про думки та почуття, про пізнання світу, про любов, красу та сподівання.

Наприклад, виникнувши як відображення реальних форм, рослинні орнаменти не повторюють живої природи. Увібравши в себе найхарактерніші риси рослин, вони виступають їх образа-

ми – кожен рослинний мотив трактується як збірний тип квітки, гілки, дерева. Послухайте лишень з цього приводу розповідь вишивальниці про її рушники, особливо рушник «набожник», яким прикрашають образи. Ця розповідь зачарує вас і водночас здивує глибиною пізнання мистецтва вишивки Любов'ю Василівною. І до цієї глибини прийти було не просто і не легко.

Якщо говорити про саму Любов Василівну, то вона молода, вродлива ...бабуся, саме так, бабуся. Хоча ви навіть не здогадаєтесь про це, бесідуючи з господинею. Дочок, до слова, у Любові дві: Вікторія та Валентина. Оселя ошатна, добротне господарство. Скрізь лад. Сама Любов Василівна нетутешня. Вона родом із села Орв'яниця. Народилася там 6 червня 1970 р. В Крупове прийшла за направленням на роботу кіномеханіком, тут вийшла заміж.

У Круповому почала вдосконалювати своє вміння вишивати, довела своє вміння до рівня мистецтва і з часом стала майстром декоративно-прикладного мистецтва. Вишивальниця є неодмінним учасником всіх фестивалів, виставок, конкурсів, що їх організовує Спілка майстрів декоративно-прикладного мистецтва України. Про Любов Василівну підготовлена стаття, яка також буде вміщена в одному з томів, що їх готує до друку Інститут Енциклопедичних досліджень НАН України.

Не забувають знану вишивальницю і місцеві регіональні центри, краєзнавчі музеї. Щовесни Любов Василівна учасник знаменитих Музейних гостин в Рівненському обласному краєзнавчому музеї ну і, звичайно, різних вишиваних акцій на День незалежності у Рівному. Бувають і окремі поодинокі акції, які, можливо, навіть більш вагоміші і цікавіші в житті майстрині, ніж великі фестивалі. Ось, наприклад, навесні 2012 року, усі хто завітав у відділ мистецтв Рівненської обласної державної бібліотеки був приємно вражений виставкою «Писанкове та рушники»

ве розмаїття». До робіт майстрів – писанкарів організатори вдало долучили рушники Любові Василівни. Її роботи стали окрасою виставки і вражали відвідувачів своєю професійністю і оригінальністю. Виставка тривала місяць.

А тепер варто сказати за чоловічі вишиванки. Як розгорне їх Любов Василівна – очей не відірвати. Така краса. Вони різні і в колірному вирішенні, і в стилі, і в техніці виконання, мабуть тим і вражають, тим і прекрасні. Ці вироби рукомесниці розійшлись не лише по Україні, виконувала вона замовлення і в Білорусь, і в Росію, Польщу, Італію. Але ні з якою іншою не можна зрівняти сорочку, що її виготовила господиня в подарунок своєму чоловікові Анатолію Павловичу на 50 – річчя. Теж людині, до речі, близькій до мистецтва, бо за професією він різьбяр (не в одній крупівській хаті є його вироби: карнизи, ліжка, столи, шафи).

Та повернімось до сорочки. Вона вишита білим муліне на білому лляному полотні. Тут поєднані різні види мережок, Цю сорочку неможливо оцінити матеріально. А ще її неможливо продати, а ще, і це найголовніше, не варто повторювати. Але цю красу треба бачити і, ми впевнені, приємно одягати.

Варто відмітити велику підтримку чоловіка у роботі вишивальниці, він і порадить, і практично допоможе. Ось як у випадку з однією скатертиною, виконаною у стилі вирізування, що її не встигала закінчити майстриня до виставки, яка відбувалась у Києві, в музеї Т.Г. Шевченка в травні 2003 року в рамках акції «Мистецтво одного села». Якщо в родині лад, все вирішиться. Так і в цьому випадку. Любов Василівна вишивала, Анатолій Павлович – вирізував. Скатертина була закінчена вчасно і отримала силу-силенну схвальних відгуків відвідувачів. А ще в Любові Василівни в домівці всі ікони – вишиті. І рушники на них особливі. Можливо, саме тому все вдається

майстрині. Л.В.Стельмашук не оминає нагоди брати участь у виставках та мистецьких акціях:

- 2010 рік: обласна виставка майстрів декоративно-ужиткового мистецтва «Таланти, твої, Україно», м. Рівне, Рівненський обласний краєзнавчий музей;
- 2010 рік: виставка робіт для фотографів з Італії, Луцька, Рівного в рамках туру «На європейських перехрестях», с. Крупове Дубровицького району;

Вишитий рушник Л. В. Стельмашук

- 2010 рік: виставка, присвячена етнофестивалю-ярмарку «Тіні забутих предків», с. Вересневе Рівненського району;
- 2010 рік: виставка рушників «Рушникове розмаїття», м. Дубровиця, краєзнавчий музей;
- 2010 рік: виставка, присвячена Дню державної незалежності України, м. Рівне;
- 2010 рік: виставка «Свято дожинків», смт. Млинів;
- 2010 рік: обласна виставка, присвячена заключному

етапу фестивалю «Творче жниво»; Рівненський академічний музично-драматичний театр;

- 2011 рік: акція «Мистецтво одного села», м. Рівне, Рівненський обласний краєзнавчий музей;
- 2011 рік: міжнародний виставковий салон, присвячений 10-річчю «Рівненського земляцтва», м. Київ;

- 2012 рік: виставка на «Святі ткалі і вишивальниці» в Національному музеї народної архітектури та побуту України, Пирогово;
- 2012 рік: обласна виставка «Творче жниво», м. Рівне;
- 2013 рік: обласне свято народної творчості, історії та побуту «Від Вараша до Кузнецовська», м. Кузнецовськ;
- 2013 рік: обласна виставка декоративно-прикладного мистецтва, присвячена Дню державної незалежності України, м. Рівне;
- 2013 рік: регіональний відкритий «Етно-тур-фест-2013 «Бурштиновий шлях», смт. Володимирець;
- 2013 рік: обласне свято народного мистецтва «Пісні рідного краю», присвяченого 500-річчю смт. Демидівка;
- 2014 рік: обласна виставка «Шевченкіана у творах майстрів народної творчості», м. Рівне;
- 2014 рік: виставка «Свято ткалі і вишивальниці», Національний музей народної архітектури та побуту України, Пирогово;
- 2015 рік: виставка у рамках I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми збереження і популяризації національних традицій серпанкового ткацтва в сучасній Україні» (11-12 вересня 2015 року), с. Крупове, Дубровицький район та ін.

Крім того, Любов Василівна – постійний учасник «Музейних гостин» в Рівненському обласному краєзнавчому музеї та інших зональних виставок і акцій в області.

-
1. Букайло У. А. Молода, красива, талановита / У. А. Букайло // Дубровицький вісник. – 2009. – 12 черв.

ПРИДЮК ЗІНАЇДА ВОЛОДИМИРІВНА: КРАСА ПОРОДЖУЄ КРАСУ

Краса породжує красу - це давня істина. І з нею не посперечаєшся. А якщо ця краса оточує людину з перших днів її життя, то вплив такого оточення на цю людину, її життя і діяння неминучий. Мова йде про вишивальницю, майстра декоративно-прикладного мистецтва Зінаїду Володимирівну Придюк, яка народилася 14 січня 1957 р. і проживає в своєму рідному селі Крупове.

Зінаїда Володимирівна розміняла вже шостий десяток літ. Має трьох онуків. Постійно в русі, в роботі, в пошуку. В пошуку нових, більш виразних способів висвітлення багатства свого внутрішнього світу, своїх фантазій на тему оточуючого середовища, побаченого і почутого в рідному поліському краї. Багатство свого внутрішнього світу майстриня передає через

вишивку. І з'являються на світ з її рук чудові вироби - рушники, серветки, скатертини, сорочки...

Займається вишивкою З. В. Придюк майже 40 років! Скільки вишито тих рушників, а скатертин, сорочок? Але хіба їх хто лічив? Лишень закінчить один виріб, а в уяві вже інший, здається набагато кращий і досконаліший. А наступний - ще кращий, ще більш досконалий і довершений. І кожен - винятковий. Не повторюється не лише орнамент чи кольорова гама, але і техніка виконання. Звідки це все у майстрині, яка стала такою ледь не у двадцять років? Зрозуміло, що від тої краси, серед якої зростала майбутня вишивальниця.

Народилася дівчинка Зіна у сільській хаті, чи не у єдиній хаті в селі Крупове, у якій були вікна з віконницями. Бачили б ви ті віконниці, а ще краще візерунки на них. Хоча ні хати тої, ні віконниць ось уже скоро 50 років як нема...

А ще майже всі сукні у дівчинки Зіни були оздоблені вишивкою. Одні – на комірці, інші – на рукавах. Пам'ятаються ніжні візерунки на подолі суконь. І хоч тканина була різною за матеріалом: взимку – шерсть, влітку – штапель чи льон, і різною за кольором, вишивка на сукнях була обов'язково. «І ця ozdoba не була позбавлена смаку, колірного сполучення чи композиційного прийому, бо не було там строкатості чи надлишку, – зауважує У.А. Букайло. – Попри те, що наприкінці 1960-х років на початку 1970-х не було так би мовити «моди» на вишивку, у школярки Зінаїди Герасимчук (це по чоловіку вона Придюк), майже весь одяг був естетично оздоблений руками мами» [1].

І те насіння дало добрі плоди. Зінаїда Володимирівна - перший майстер-надомник по вишивці у Рівненській обласній художньо-виробничій майстерні Художнього фонду України із села Крупового. Досконале володіння традиційною вишивкою, розуміння вимог часу і глибоке знання народного мистецтва по-

ліського краю ставлять вишивальницю в ряд провідних митців області. Уважно вдивляючись в надзвичайно чіткі ритми орнаментів її робіт, милуючись гармонією кольорів на виробах, мимоволі задумуєшся над секретами такої високої майстерності і напрочуд витонченого смаку рукодільниці.

Найперші вироби мисткині - рушники. Їх з-під її рук вийшло найбільше. Завдання, яке ставила перед надомниками Художня рада в Києві - відтворити стародавні орнаменти і традиції, властиві саме цьому регіону. Як дбайливо переносила Зінаїда Володимирівна візерунки своїх предків із побутових рушників - утиральників чи із давніх рушників - набожників, що ними прикрашали односельчани ікони в своїх домівках, на сучасну тканину. Як старалась не загубити жодної лінії чи то хвильки, ромба чи кружечка.

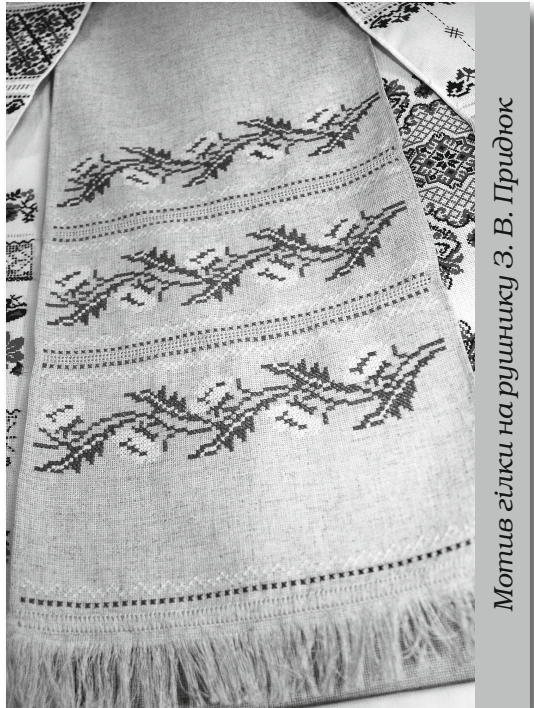
Якось до рук вчительки місцевої школи Уляни Букайло потрапив дуже давній, напівзотлілий рушник із вишитими півниками. Правда, і самі півники, і орнамент під ними ледь-ледь можна було розгледіти. Та стараннями майстрині рушник був відтворений. А до старань треба було додати: надзвичайної уваги, терпіння, а ще фантазії, а скоріше всього глибокого знання основних принципів створення орнаментів нашими предками і того, що вони символізують. Можна сказати, що рушнику було дане друге дихання. Оселі скількох українців прикрашають чи то оберігають ті веселі півники.

Варто пригадати, що мистецтво вишивки в Україні сягає аж до давнини. Першу школу вишивки відкрила в XI столітті сестра Володимира Мономаха Ганна. Широко розповсюджені деталі візерунків українських вишивок являють собою древні символи, значення яких не завжди і не до кінця зрозуміле нам, сучасникам. Дослідники стверджують, що в давнину рушник можна було читати як книгу, пам'ятну записку чи побажання. Можливо

і ті давні півники на відновленому руками майстрині рушнику є символом радості в домі і достатку. До слова, рушник був вишитий лише червоним кольором. Мабуть, це також добрий знак.

І взагалі для деяких геометричних, геометризаних рослинних чи просто рослинних орнаментів старовинних українських вишивок характерна монохромія. Проте однобарвність анітрохи не знижує художніх якостей вишивки. Навпаки, орнаменти, виконані лише в одному кольорі чітко читалися на світлому тлі тканини. Вони відзначалися графічністю, вишуканістю візерунка. Добре вибілені нитки на сірому полотні лягали в умілих руках вишивальниці гарними рельєфними строчками. І навпаки на білому домотканому полотні дуже вишукано виглядали орнаменти виконані сірими лляними нитками. Та це можна буде спостерігати у пізніших роботах Зінаїди Володимирівни.

Давайте звернемося до символів у вишивці майстрині. Про глибокі, фундаментальні знання символів у своїх орнаментах свідчить розповідь самої вишивальниці: «Якщо найпростіші з геометричних елементів традиційної української вишивки пояснити легко: пряма горизонтальна лінія - символ землі, хвиляста - води, хрест - символ вогню чи сонця, то складніші орнаменти витлумачити значно важче. Наприклад, можна припустити, що ква-

Мотив гілки на рушнику З. В. Придюк

драт, розділений на 4 частини з кружечками в кожній з них - це символ засіяного поля чи нового двору, ромб з видовженими сторонами - символ дерев'яного будинку, многогранник - також символ сонця» [2].

А що означають рослинні орнаменти, що виникли як символ вічно живої природи, увібравши в себе багатство барв і форм навколишнього світу? Таким символом є один із найпоширеніших у декоративно-прикладному мистецтві українців мотив «дерева життя». За композицією - це вертикально розміщене стебло, стовбур рослини з парно-симетричними відгалуженнями або такими, що чергуються. Крона такого дерева складається з листя, квітів, а інколи фантастичних птахів. Вишивала Зінаїда Володимирівна ті «дерева життя» також лише червоним кольором, думкою закладаючи у свій рушник тепло, добро, радість і щастя тим, хто забажає мати такий оберіг у своєму родинному гніздечку.

А ще у рушниках майстрині не менш популярним є мотив виткої гілки - нескінченного стебла, як символ нескінченного і вічного життя на землі. Межі між геометричними і рослинними орнаментами досить умовні. Якщо на одних рушниках - це справді листки, квіти і грона, то на інших - вони геометризовані. І це вже трикутники, ромби, квадрати.

Варто підкреслити, як вдало поєднує Зінаїда Володимирівна у своїх виробах рисунок орнаменту і технічні прийоми вишивання. Так геометричні орнаменти майстриня виконує техніками, наближеними до художнього ткацтва і лічбою ниток. Це - низь, занизування, набирування, гладь. Використання таких технік дає можливість створити випуклий орнаментальний ряд, який дуже прикрашає і збагачує виріб.

Однак основною технікою в роботі вишивальниці є хрестик. До речі, ця техніка набула поширення в Україні з середини XIX

століття. Зінаїда Володимирівна використовує прямий хрестик, косий, подвійний. Ними вона послуговується при виконанні як геометричних, так і рослинних орнаментів. Хоча часто різні техніки об'єднує в одній орнаментальній композиції. А ще урізноманітнює і збагачує їх застосуванням вирізування, виколювання, мережання.

На протязі всієї своєї творчості мисткиня використовувала в своїй роботі не лише різні техніки виконання, але й різні кольорові гами, різні матеріали. Роботи Зінаїди Володимирівни надзвичайно гарні. А ще дуже охайні. Всі, хто хоч раз їх бачив чи просто брав до рук, залишались надовго зачаровані. І тому ці вироби завжди отримували схвальні відгуки не лише у виробничій майстерні, на багатьох виставках, але й у пресі, у відгуках простих українців. Отримувала рукодільниця і зворушливі листи-подяки, листи-запрошення, листи-прохання. Не залишила їх поза увагою. Але найбільше любила дарувати свої вироби. Дарувати добрим людям, на добру згадку.

До прикладу, одного березневого дня 2007 року в одному з офісів м. Дніпропетровська майже на годину була паралізована вся робота. Надзвичайна ситуація? Так, надзвичайна. Одна із співробітниць показала своїй колезі рушник, який напередодні отримала бандероллю від Зінаїди Володимирівни. Цей рушник пані Д. замовила на весілля своєї дочки. Вигуки захоплення і замилювання надовго зупинили роботу. Кожен, хто хоч краєм ока торкнувся того рушника, отримав масу задоволення. Якась тепла хвиля, хвиля радості, чи то спогадів, чи то надії накопилася на присутніх. А скільки добрих побажань на адресу рукодільниці звучало в ті хвилини. І хоч не була вона там присутня, та волею Господньою побажання ті виконуються. Бо вишиває і хоче вишивати наша майстриня. Творить нове і хоче творити.

Можливо не кожную вільну хвилину і секунду, як в молодості... Бо бувало таке. Збереться Зінаїда Володимирівна йти на роботу (за фахом учитель, працювала в сусідньому селі.) саме йти. Бо отих 4 км долала вона щодня туди й назад пішки. Але не сама. Ту дорогу ділили з нею ще двоє вчителів. Отож уже зібралася. А колег ще не видно. Гляне на годинник - є ще вільних 3-5 хвилин. І одразу в руках голка і полотно. Це ж скільки ще можна вишити!

Про працьовитість і наполегливість у творчості З. В. Придюк згадує вчителька Уляна Букайло: «Якось повезли ми із Зіною Володимирівною дітей на оздоровлення. Прокидаюсь на світанку. Чому це світло горить у навчальній кімнаті? Невже не вимкнули звечора? Тихенько встаю, підходжу до дверей. Ні, не забули. Це вже новий день зустрічає моя колега за вишиванням. Цілих 2 години вона може подарувати тому, чого найбільше прагне її душа - вишивці» [3].

Майстер декоративно-прикладного мистецтва Зінаїда Придюк постійна учасниця районних, обласних, республіканських виставок народної творчості, а також інших мистецьких акцій, музейних гостин. Неодноразово була нагороджена грамотами, дипломами Міністерства культури, медалями лауреата фестивалю. Її роботи прикрашають експозиції багатьох музеїв і художніх салонів України, а також закуплені представництвами українських громад близького і далекого зарубіжжя. Зокрема, в музеї Т.Г. Шевченка в м. Палермо, Центральному офісі Червоного Хреста Канади.

Своє уміння майстриня передала дочці Валентині і внучці Владиславі, а також багатьом-багатьом своїм учням з неодмінними напутніми словами: «Шийте - вишивайте, дітки. Хрестик за хрестиком рівненько кладіть на полотно. І нехай у вашому житті буде побільше червоних кольорів, адже червоне - то любов, то світла радість, то надія на краще життя» [4]. Сила уміння ви-

шивальниці Зінаїди Придюк криється у її прекрасній пам'яті та гарних і добрих думках. Зрозуміло, чому саме від її виробів віє споконвічною красою, в якій легко відчувати ритмічну гармонію давнини.

1. Букайло У. А. Краса породжує красу / У. А. Букайло // Дубровицький вісник. – 2010. – 19 березня.
2. Записано від Зінаїди Володимирівни Придюк (1957 р. н.) 27.02.2010 р.
3. Записано від Уляни Адамівни Букайло 17.10.2013 р.
4. Записано від Зінаїди Володимирівни Придюк (1957 р. н.) 11.09.2015 р.

ПІСЛЯМОВА

Шляхи використання спадщини народного мистецтва дуже різноманітні, а можливості - невичерпні. Беззаперечним є той факт, що найкращих успіхів досягають ті народні майстри, які до традиційних народних форм підходять творчо, враховуючи при цьому вимоги сьогоdnішнього дня, новий матеріал, моду. Твори крупівських ткаль Ніни Мусіївни Дем'янець, Уляни Петрівни Кот, Ольги Миколаївни Придюк, Ніни Михайлівни Рабчевської зберігають кращі надбання архаїчної поліської традиції, залишаються самобутніми і своєрідними.

Сучасний етап відродження поліського ткацтва розпочинається у Круповому з середини 1970-х років, коли Ніну Дем'янець та інших ткаль запросили на роботу майстрами-надомницями в Рівненський художньо-виробничий комбінат. У той час в Круповому ткались так звані «різнокольорові рушники». Але починаючи з кінця 1970-х до кінця 1980-х років зосередженість майстринь була спрямована на українську традиційну червоно-чорну кольорову гаму. Новий етап творчості крупівських ткаль розпочинається з 1990-х років. З'являються цікаві в колористичному вирішенні вироби. Їх вирізняє м'яке сіре тло із натуральних ниток і витканий по ньому в спокійних і в дещо приглушених тонах візерунки з відтінками блакитного, білого і сірого кольорів. Хоча на усіх етапах майстрині також звертаються і до синьо-блакитної кольорової гами, адже це колір квітки льону.

Багато наткали майстрині і «серпанкового» полотна для виготовлення костюмів, суконь, блуз, спідниць, фартухів. Адже вважається, що «серпанкове» ремесництво – найвище мистецтво, яким може оволодіти ткаля. «Серпанкові» блузи вдягають крупівські дівчата і жінки в свято, йдучи в гості чи до церкви, саме з «серпанкових» фартухів обсипають житом молодих на весіллі, благословляючи їх на щасливе сімейне життя. Концертні «серпанкові» костюми фольклорно-етнографічного ансамблю «Берегиня» завжди із захопленням сприймають глядачі. А феєрверки «серпанкових» строїв крупівських майстринь викликають потужні емоції на усіх виставках, мистецьких акціях чи фестивалях.

Теми, мотиви і натхнення для своїх виробів ткалі завжди черпали з поліської природи, з навколишнього життя. Ритмічним чергуванням, формами орнаментальних мотивів, масштабами і співвідношенням візерункових та простих смуг майстрині села Крупове досягли в оздобленні тканин неповторної своєрідності. В мозаїці уподобань, засобів індивідуальних смаків не втрачаються цілісні регіональні риси поліського народного ткацтва, в якому промисел «затикане» народився на багатовіковій традиції, яку витворили поліщуки своїм генієм і своєю працею упродовж багатьох віків.

Підкреслимо, що орнаментика – ця своєрідна художня мова, яка у знаках і символах розповідає про думки та почуття, про любов і сподівання, про навколишній світ та його пізнання – виявилася для крупівських ткаль особливим моментом творчості. Для них численні зразки «затикане» на полотні попередніх поколінь роду, що їх дбайливо зберігають жителі Крупового, стали основою їх творчих пошуків, своєрідним художнім еталоном у розробці нових орнаментів і цілих орнаментальних комплексів.

В основі усіх орнаментальних комплексів лежать різної ширини поперечні орнаментальні смуги, які розміщуються в нижній частині виробу і несуть основне композиційне навантаження, а центральна частина залишається чистою, як і в колишніх намітках. В сучасних «серпанкових» виробках ці смуги інколи ущільнюються, а інколи більше розріджуються. Як правило, у виробках переважає геометричний орнамент, часто зустрічаються геометризовані рослинні орнаменти чи стилізовані квіткові.

Варто відмітити ще одну характерну рису сучасних «серпанкових» виробів крупівських ткаль. Нагадаємо, що у збережених з першої половини ХХ століття «серпанкових» намітках, сорочках і костюмах, які належали їхнім бабусям і мамам, домінує лише неширока, лаконічна і делікатна одна орнаментальна смуга та декілька кольорових полос. Основний орнаментальний акцент для декору робився лише на цій смузі, а більша половина полотна залишалася чистою, не декорованою. Орнаментальна смуга на «серпанковому» костюмі робилася лише по низу рукава сорочки і спідниці.

В сучасних умовах крупівські ткалі оздоблюють «серпанкові» вироби більш яскравішим і пишнішим орнаментом, що складається, як правило, із декількох орнаментальних смуг та полос між ними. Характерне розширення орнаментики та її збагачення, як за рахунок збільшення величини орнаментальних смуг, так і за рахунок збільшення їх кількості. Ткалі експериментують із поєднанням 2-3 смуг, а для полос використовують розрізаний навпіл орнамент, яким симетрично декорують основні смуги. При цьому орнаментальні смуги наносять не лише по подолу спідниці, а розміщують його на пілці сорочки і у верхній частині рукава.

Такий сучасний прийом декорування «серпанку» зосереджує основну увагу не на чистоті і легкості полотна, а на багатстві

орнаменту. Цю тенденцію можна пояснити вимогами, що існували в художніх радах Художнього фонду УРСР в радянські часи. Думається, що в добу незалежності України майстриням «серпанкового» ткацтва буде доречним більш глибоко інтерпретувати давні традиції Полісся і не завантажувати надмірним декором цю унікальну тканину. Адже традиція поліського ткацтва в своїй основі зосереджує головну увагу на легкості полотна, його прозорості, а не тільки на його орнаментуванні.

Крім того, що в творчості крупівських майстринь є багато спільного, все ж таки чітко проглядаються й індивідуальні риси ткацького почерку кожної. Для Ніни Дем'янець найбільш характерним є те, що основна маса її виробів виконані в червоно-чорній кольоровій гамі. Уляна Кот здебільшого цілий орнаментальний комплекс ткала, поєднуючи одночасно червону і чорну нитки. Ольга Придюк по-особливому накидала основу таким чином, щоб на полотні чітко було видно поздовжні полоси (як називають в Круповому - «блізня»). Творчість Ніни Рабчевської останнім часом більше тяжіє до використання відтінків одного кольору – червоного, синьо-блакитного чи сірого. Крупівські майстрині підняли ткацьке мистецтво регіону на сучасний рівень, при цьому спираючись на давні технологічні та художні прийоми ткання.

Серед майстрів народної вишивки села Крупове окрему нішу займають вироби вишивальниць Любові Василівни Стельмашук і Зінаїди Володимирівни Придюк. Попри те, що їхній талант зосереджений на вістрі вишивальної голки, усе ж таки у них є багато спільного із майстринями ткацтва: спільне поліське коріння, вишивана та ткацька спадщина предків, бажання творити і додавати у цей світ ще більше краси і світла.

Багаторічна праця майстринь ткацтва і вишивки високо оцінена сучасниками. Завдяки їхній творчості село Крупове

дійсно перетворилося на поліську столицю «серпанку» і рушників. Відродилося призабуте ткання «серпанкових» розріджених тканин, які в минулому на Поліссі використовували переважно для жіночих головних уборів - наміток. Ствердилися й характерні особливості поліського узорного ткацтва і вишивки. Сучасний стан рукомесла крупівських майстринь свідчить, що традиції ткання і вишивки краще засвоюються при надомній формі праці, яка базується на спадковості родинного досвіду і використання кращих надбань попередників.

Якщо вам хоч на хвилинку захотілося душею чи серцем доторкнутися до старовини чи мистецтва ткацтва і вишивки, напитися повітря архайки чи повітря творчості, то вам варто відвідати село Крупове, місцевий музей ткацтва «Серпанкове розмаїття», познайомитися ближче з народними майстринями і їх творчими набутками, прикрасити свою оселю і власний гардероб «серпанковими» виробами. Адже:

Зустріч у музеї ткацтва
«Серпанкове розмаїття»

*Є на світі безліч оберегів,
Талісманів, вишуканих див.
Та ні з чим, я певна, не зрівняти
Витканих у Круповому рушників.*

Отож, приїжджайте в Крупове, приходьте, знайомтеся з красою поліського «серпанку» та його берегинями. Вам обов'язково захочеться сісти за верстат-кросна, доторкнутися до рукомесла, що несе на собі подих старовини, легкості і світла. Ще не усе за-буто. Крупляни зберегли і продовжили традиції «серпанкового» ткацтва. У цій творчій поліській ойкумені криється надзвичайно потужна сила української культури.

СЛОВНИК ДІАЛЕКТНИХ СЛІВ

Бало – бувало
Блюзки – сорочки
Веліка – велика
Во времнє – під час
Вспомінають – згадують
Гето – це
Даваліса – давались
Доложить – докласти
Донізу – донизу
Єслі – якщо
Забуліса – забулися
Замусь – замість
Зровняюца – порівнюються
Канєшно – звичайно
Келе – біля
Котора – яка
Легше – легше
Мні – мені
Молодіц – жінок
Муг – міг
Муй – мій
Наскульки – наскільки
Нравилосо – подобалось
Обеспечивала – забезпечувала
Обдіралі – обдирали
Осталіса – залишилися
Паметь – пам'ять
Получаліса – виходили

Пользуюца – використовують
Помагалі – допомагали
Посередіні – посередині
После – після
Почалі – почали
Пошла – пішла
Прами – прямий
Припинала – одягала
Пудходив – підходив
Разни – різні
Рушнікув – рушники
Свуйци – сувої
Скульки – скільки
Спеває – співає
Соби – собі
Сподніца – спідниця
Сторун – боків
Тее – те
Тепера – тепер
Токо – тільки
Тульки – тільки
Хавалі – ховали
Хвартух – фартух
Циле – повне
Чиюйсь – чийсь
Ши – ще
Юй – їй

ЗМІСТ

Переднє слово	5
Дубровиччина – край талановитих і працьовитих людей	14
«Серпанкові» стежки Крупового	27
Традиції ткацтва, верстат і льон: складові успіху виготовлення «серпанкового» полотна	38
Художні прийоми «серпанкового» ткацтва	56
Визнання творчості крупівських ткаць	67
Генетичний код майстринь села Крупове	86
Уляна Петрівна Кот: талант, який не має меж	86
Ніна Михайлівна Рабчевська: душа скарби прадавні береже....	97
Ніна Мусіївна Дем'янець: від ремесла – до творчості	107
Ольга Миколаївна Придюк: так хочеться поставити кросна.....	120
Стельмашук Любов Василівна: поліська ойкумена майстрині .	130
Придюк Зінаїда Володимирівна: краса породжує красу	136
Післямова	144
Словник діалектних слів	150

Історико-краєзнавча література

Костюк Лариса Кіндратівна
Букайло Уляна Антонівна

За ред. проф. Виткалова В. Г.

Художнє оформлення : О. С. Мойсюк
Комп'ютерний набір та верстка :
С.Я. Герасимчук

Світлини : Ревук Р. Р., Виткалов С. В, Букайло У. А.

Здано до набору – 2015 р.
Підписано до друку – 2015 р.
Формат
Папір офсетний
Друк. арк. -
Обл.- вид. арк. –
Наклад – 300 прим.

33000, с. Корнин
ПП «Микола Дятлик»
Т.

Фрагмент експозиції музею ткацтва «Серпанкове розмаїття» в с. Крупове.
Ткацькі верстати-кросна

Фрагмент експозиції музею ткацтва «Серпанкове розмаїття» в с. Крупове.
Серпанкові костюми У. В. Шеремети. Перша половина XX ст.

*Фрагмент експозиції музею ткацтва «Серпанкове розмаїття» в с. Крупове.
Полог на дитячу колиску*

*Фрагмент експозиції музею ткацтва «Серпанкове розмаїття» в с. Крупове.
Серпанкова спідниця У. В. Шеремети. Перша половина XX ст.*

Сучасний серпанковий костюм, виготовлений У. П. Кот

Сучасний серпанковий костюм, виготовлений Н. М. Рабчевською

*Сучасний серпанковий костюм,
виготовлений Н. М. Дем'янець*

*Сучасний серпанковий костюм в синьо-блакитній гамі,
виготовлений Н. М. Дем'янець*

Сучасна серпанкова намітка, виготовлена Н. М. Рабчевською

Сучасний серпанковий фартух, виготовлений Н. М. Рабчевською

«Затиканє» на намітці, виконане О. Д. Дашук. Середина XX ст.

Сучасна жіноча сукня,
виготовлена із використанням полотна намітки.
О. Д. Дашук. 2015 р.

*Сучасний рушник,
виготовлений
У. П. Кот*

*Сучасний рушник,
виготовлений
У. П. Кот*

*Сучасний рушник, виготовлений
У. П. Кот*

*Сучасний рушник, виготовлений
Н. М. Дем'янець*

*Сучасний рушник,
виготовлений Н. М. Дем'янець*

*Сучасний рушник, виготовлений
Н. М. Дем'янець*

Сучасний рушник,
виготовлений
Н. М. Дем'янець

Сучасний рушник,
виготовлений
Н. М. Дем'янець

Сучасна чоловіча сорочка,
виготовлена
Н. М. Дем'янець

Сучасні рушники,
виготовлені
О. М. Придюк

«Затиканє» на сучасному рушнику, виготовленому Н. М. Рабчевською

Сучасний серпанковий фартух, виготовлений О. М. Придюк

*Сучасна чоловіча
сорочка,
виготовлена
О. М. Придюк*

*Народний аматорський фольклорно-етнографічний ансамбль «Берегиня»
Крупівського сільського будинку культури в серпанкових костюмах*